

TAMPEREEN YLIOPISTO

Anu Hakala

RIKOLLISEN RASKAS LEIMA

Homoseksuaalisuuden dekriminatisointi ja siitä käyty keskustelu 1960–1970 -lukujen

taitteessa

Historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2011

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

HAKALA ANU: Rikollisen raskas leima. Homoseksuaalisuuden dekriminialisointi ja siitä käyty keskustelu 1960–1970-lukujen taitteessa.

Pro gradu -tutkielma, 100 s., 2 liites.

Historia

Huhtikuu 2011

Työni tarkoituksena on tarkastella homoseksuaalisuuden dekriminialisointia Suomessa 1960–1970-lukujen taitteessa. Tutkimukseni pääkysymys on, miksi homoseksuaalisuus haluttiin dekriminallisoida. Kysymystä olen tarkastellut sekä kansalaistoiminnan että virallisen lainmuutosprosessin kautta. 1960-luvulle tyypilliset yhden asian liikkeet edustavat kansalaisaktivismia, ja virallista puolta edustavat seksuaalirikoskomitea ja eduskunta. Tarkastellut liikkeet ovat olleet kriminalipoliittinen Marraskuun liike ja tasa-arvoliike Yhdistys 9 sekä Seksuaalipoliittinen Yhdistys Sexpo ry. Olen selvittänyt, keitä näihin liikkeisiin ja komiteaan kuului, heidän perustelunsa ja toimintansa dekriminialisoinnin edistämiseksi sekä minkälaisiin auktoriteettihahmoihin he perusteluissaan nojautuivat. Samalla tarkastelen suurten ikäluokkien mobilisoituneen fraktion, kuusikymmenlukuisten, toimintaa ja heidän suhdettaan aiempaan sukupolveen.

Työni teoreettiset viitekehykset muodostuvat kahdesta teoriasta. Ensimmäinen on yhdysvaltalaisen Ronald Inglehartin vuonna 1977 esittämä teoria postmaterialistisista arvoista, jotka selittivät 1960-luvulta lähtien tapahtuneen nuorten suuntautumisen tasa-arvon tavoitteluun, rauhan liikkeisiin ja uusvasemmistolaisuuteen. Tutkielman toisen teoreettisen viitekehyksen muodostaa sukupolviteoria, lähinnä Karl Mannheimin sukupolviteoria ja tämän täydennyksenä suomalaisen J. P. Roosin lumipalloteoria.

Aineistoni on ollut arkistomateriaaleja yhden asian liikkeiden arkistoista, seksuaalirikoskomitean arkistosta ja mietinnöistä sekä eduskunnan pöytäkirjoista. Arkistomateriaalin lisäksi olen käyttänyt kahta suomeksi julkaistua seksuaalisuutta käsittelevää kirjaa, kansalaisaktivistien toimittamaa suomalaista seksuaalisuutta käsittelevää kirjaa ja muutamia lehtiartikkeleita vuodelta 1965.

Tutkimukseni osoitti kuusikymmenlukuisten ydinjoukon olleen pieni ja hyvin heterogeeninen. Tätä ydinryhmää voi kutsua välittäjäksi, joka toimi kahden sukupolven välillä, tai lumipalloksi, joka aloitti sukupolviliikkeen suurten ikäluokkien keskuudessa. Samat henkilöt olivat mukana monissa yhden asian liikkeissä. Suurin osa oli myös uusvasemmistolaisia, jotka myöhemmin liittyivät vasemmistolaispuolueisiin. Kyse ei ollut vain poliittisesta erimielisyydestä vanhempaa sukupolvea kohtaan, vaan osa oli myös kapinaa, halua hätkähdyttää valtaapitävää sukupolvea. Suomalainen opiskelijaradikalismi oli vain omaleimainen ilmentymä länsimaissa vellovassa nuorten kapinassa auktoriteetteja vastaan. Taustoiltaan kuusikymmenlukuisten ydinjoukko, kaupunkilaisia ja korkeasti koulutettuja vasemmistoon suuntautuneita, sopii Inglehartin teoriaan, mutta käytännössä Suomessa tuskin vielä kuusikymmenlukulaisilla on ollut postmaterialistisia arvoja siinä määrin, mitä Inglehartin teoria olettaisi. Kuitenkin kuusikymmenlukulaiset ovat erinomainen osoitus suomalaisen

yhteiskunnan muutoksesta, etenkin koulutuksen ekspansioista ja elintason noususta, niiden tekijöiden, joilla on merkitystä postmaterialististen arvojen synnylle.

Tutkimuksen myötä ilmeni kysymyksen homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista olleen vaikea ja monimutkainen. Kuusikymmenlukulaiset kannattivat täydellistä dekriminallisointia vedoten tasa-arvoon ja normaaliin seksuaaliseen vaihteluun. Kuusikymmenlukulaisille kyse oli ihmisoikeuksista, tasa-arvosta. He myös pääsivät vaikuttamaan asiantuntijoina seksuaalirikoskomiteaan ja eduskunnan lakivaliokunnassa lakimuutokseen. Kuitenkin homoseksuaalisuus oli vain pieni osa yhden asian liikkeiden toiminnassa, vaade muiden joukossa tavoiteltaessa hyvää elämää. Seksuaalirikoskomiteassa ja eduskunnassa suurimman enemmistön muodostivat ne, jotka kannattivat dekriminallisointia tietyin rajoituksin. Näitä olivat korkeammat suojaikärajat ja kehotuskielto. Pieni vähemmistö halusi säilyttää homoseksuaalisuuden kriminalisoituna.

Perusteluissa dekriminallisoinnille ja sitä vastaan näkyvät homoseksuaalisuuden kolme leimaa: syniti, rikos ja sairaus. Etenkin eduskuntakeskustelussa yleiskriminalisointia kannattaneet leimasivat homoseksuaalisuuden synniksi, rikokseksi luontoa vastaan ja sairaudeksi. Sairaus-perustelua käyttivät myös dekriminallisoinnin kannattajat: olisi väärin rangaista tilasta, jolle homoseksuaalinen ei itse voinut mitään. Monet perustelut toistivat vanhoja käsityksiä homoudesta, joilla homoseksuaalien marginalisointia oli perusteltu aiemmin. Samoin kannanotoissa näkyi hyvin myös törmäys vanhan ja uuden käsityksen välillä siitä, ketä lain tulisi suojella. Täydellistä dekriminallisointia kannattaneet katsoivat lain suojelevan ensisijaisesti yksilöä, vastustajat taas katsoivat lain suojelevan ensin yhteisöä ja vasta sitten yksilöä.

Puoluepoliittisesti vasemmistopuolueet kannattivat dekriminallisointia, muissa puolueissa hajonta oli suurempaa. Eduskunta lisäsi kehotuskiellon, joka hajotti myös yhtenäisen vasemmiston rivejä. Valmis laki oli kompromissi kehotuskieltoineen ja korkeampine suojaikärajoineen. Se kuitenkin vastasi eurooppalaista keskiarvoa ja oli linjassa muiden Pohjoismaiden seksuaalirikoslakien kanssa, kuten oli tavoitekin ollut. Vastaanotto lakiin oli silti ristiriitainen: osa homoseksuaaleista koki lain jääneen puolitiehen, osa taas kiitti eduskuntaa luvaten olla enää häiritsemättä eduskunnan toimintaa.

Lakimuutoksen jälkeen kahden aikuisen ihmisen homoseksuaalisuus ei ollut enää rikos. Kehotuskielto kuitenkin hankaloitti tiedon välitystä, mutta dekriminallisointi oli ensimmäinen askel kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Samalla sitä voidaan pitää osoituksena asenneilmapiirin muutoksesta, joka tapahtui Suomessa 1960–1970-lukujen vaihteessa. Ilman yhden asian liikkeiden kansalaisaktiivisuutta olisi asennemuutos viivästynyt ja lakimuutoksen läpivienti voinut vaikeutua.

Asiasanat: homoseksuaalisuus, dekriminallisointi, 1960-luku, poliittiset liikkeet, sukupolvet, post-materialistiset arvot

OMISTUS JA KIITOKSET

Kun aloin tutkia aihetta syksyllä 2008, en olisi uskonut, kuinka ajankohtaiseen aiheeseen olin tarttunut. Näennäisesti rauhallisen pinnan alla kyti ja kovaa. Nyt käyty keskustelu osoittaa, kuinka voimakkaita tunteita seksuaalinen monimuotoisuus herättää ja kuinka samanlaisia perustelut puolesta ja vastaan ovat olleet niin 1960-luvulla kuin 2000-luvulla.

Toisaalta tämä on antanut minulle herkullisen tilanteen kommentoida ja vertailla käytyjä keskusteluja, mutta toisaalta olen saanut varoa entistä tarkemmin, etten tuomitse ja jälkikäteen moralisoi 1960-luvulla dekriminointikeskusteluun osallistuneita. Kuitenkin kyse on pohjimmiltaan samasta asiasta: ihmisten oikeudesta tulla kohdelluksi samanarvoisesti lain edessä.

Haluan kiittää ensinnäkin Olli Stålströmiä ja Tuula Juvosta, jotka ovat etenkin tämän gradun alkuvaiheessa antaneet paljon ideoita ja virikkeitä. Olli Stålström on myös järjestänyt minulle sellaisia kontakteja, joista minulle oli hyötyä tutkimuksen tekemisessä. Kaikkia en vain voinut hyödyntää tähän työhön. Haluan myös kiittää Sexpo-säätiön toiminnanjohtajaa Jussi Nissistä avusta Sexpon materiaalin etsimisessä ja keskustelusta, jotka vahvistivat ajatuksiani. Toivottavasti tämä pieni työni antaa lisätietoa suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta. Haluankin omistaa tämän työni kaikille niille, jotka ovat taistelleet seksuaalisen tasa-arvon saavuttamisessa.

Ennen kaikkea haluan kuitenkin kiittää perhettäni. Vanhempiani Marja-Leenaa ja Ristoa kiitän tukemisesta läpi koko koulu- ja opiskeluaikani, ilman heidän apuaan ja uskomista minuun en olisi tässä kirjoittamassa näitä rivejä. Heidän kannustuksena yrittämään, opettelemaan ja jatkamaan vaikeuksista huolimatta on kantanut hedelmää. Kiitokset kuuluvat myös kummilleni Seppo Pekkolalle, joka on auttanut työni kielentarkastuksessa. Viimeisimpänä, mutten vähäisimpänä haluan kiittää avopuolisoani Seppoa, joka on kestänyt minua näiden vuosien ajan. Hän on kuunnellut jokaista ideanpoikastani, käynyt kanssani arkistomatkoilla Helsingissä ja vain ollut siinä.

Tampereella 8.4.2011

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuskysymys ja aikarajaus	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	3
1.3. Postmaterialistiset arvot ja sukupolvet.....	4
1.4. Arkistolähteitä ja aikalaiskirjallisuutta.....	7
1.5. Käsitteet	8
1.6. Rakenne.....	9
2. Homoseksuaalisuuden lyhyt historia	10
2.1. Suuresti arvostettu pederastia.....	10
2.2. Luonnoton ja syntinen seksi.....	13
2.3. Homoseksuaalisuuden synty	16
2.4. Vainojen ja vapauden aika 1900-luvulla.....	20
3. Virkamiehiä ja uutta verta: henkilöt liikkeiden ja komitean taustalla	24
3.1. Kuusikymmenlukulaiset: uusvasemmistolainen keskiluokka.....	24
3.2. Poliittista toimintaa uudella tavalla.....	30
3.3. Seksuaalirikoskomitea: sekoitus uutta ja vanhaa	33
4. Kansalaisaktivismia yhdessä.....	36
4.1. Uusvasemmistolaiset liikkeet.....	36
4.2. Marraskuun liike: tavoitteena järkevä ja inhimillinen kontrollipolitiikka	40
4.3. Yhdistys 9: tasa-arvoa sukupuolten välille	42
4.4. Sexpo ry: riippumatonta seksuaalivalistusta	44
5. Universaali ilmiö: homoseksuaalisuuden uusi kuva	46
5.1. Tutkijat murtavat kategorioita.....	46
5.2. Suomalaista polemiikkaa homoseksuaalisuudesta	49
5.3. Perustelut homoseksuaalisuuden dekriminialisoinnille	56
6. Rikollisen raskas leima	58
6.1. Seksuaalirikostuomioiden kehitys.....	58
6.2. Ulkomaalaiset mallit	62
6.3. Aitouden ongelma	65
6.4. Nuorisoa on suojeltava!	69
6.5. Lakimuutos jäi puolitiehen.....	72
7. Arvon hekin ansaitsevat?	83
8. Lähdeluettelo.....	94
9. Liitteet	101
Liite 1. Seksuaalirikostuomiot alioikeuksissa 1924–1964.....	101
Liite 2. Homoseksuaalisuustuomiot alioikeuksissa 1924–1964	102
Taulukko 1. Vaikuttajien taustat	25
Taulukko 2. Seksuaalirikoskomitean jäsenet	33
Taulukko 3. Komitean asiantuntijat	35
Taulukko 4. Jäsenyydet liikkeissä.....	37
Taulukko 5. Rangaistusasteikkojen vertailu	63
Taulukko 6. Lakivaliokunnan kuulemat asiantuntijat.....	75
Taulukko 7. Äänestys homoseksuaalisuuden dekriminialisoinnista.....	79
Taulukko 8. Äänestys kehotuskiellosta.....	81
Kaavio 1. Alioikeuksien homoseksuaalisuustuomiot ja muut seksuaalirikostuomiot vuosina 1924–1964.....	59

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymys ja aikarajaus

Homoseksuaalisuutta, seksuaalista kiinnostusta samaan sukupuoleen, on esiintynyt kaikissa kulttuureissa ja kaikkialla maailmassa. Sitä on käsitelty niin *Gilgameš*-eepoksessa kuin Kiinassa, niin Intiassa kuin Antiikin Kreikassa. Suhtautuminen siihen on vaihdellut yleisestä, kunnioitetusta käytännöstä ja suvaitsevaisuudesta kriminalisointiin ja kuolemanrangaistukseen. Se, mikä ymmärretään homoseksuaalisuudeksi, vaihtelee kulttuureittain. Länsimaissa homoseksuaalisuutta on sukupuolielinten kontakti saman sukupuolta olevan kanssa. Sen sijaan Välimeren kulttuureissa teon passiivinen osapuoli leimataan homoseksuaaliksi, aktiivinen ei. Joissain kulttuureissa, kuten antiikin Kreikassa, kumpaakaan osapuolta ei leimattu roolista riippumatta. Homous on ollut kauhistus viimeiset 2000 vuotta. Paikallisia suvaitsevaisuuden jaksoja on ollut, mutta pääsääntöisesti homous on ollut vainottu ja sorrettu ilmiö länsimaissa. Syynä tähän voi olla se, että ei-tuottava seksuaalisuus oli loukkaus Jumalan luontoa vastaan, mutta myös vaarallista energian poissuuntaamista ihmiskunnan jatkuvuudesta. Heteroseksuaalinen halu oli ihmeellinen voima, jonka tarkoitus oli suvunjatkaminen. Tätä ajatusta tukee anatomisen muotoilun luonne, ts. sukupuolielimet täydentävät toisiaan.¹ Homoseksuaalisuus kävi tätä ajatusta vastaan. Kirkolliset kiellot muuttuivat vähitellen keskiajan kuluessa laeiksi kieltäen rikokset luontoa vastaan. Huipentumana voidaan pitää vuonna 1553 Englannissa säädettyä lakia, joka kielsi homoseksuaalisuuden kuolemanrangaistuksen uhallla.²

Foucault'n mukaan 1700-luvun loppuun saakka seksuaalikäyttäytymistä hallitsi kolme pääasiallista koodia. Ensimmäinen oli kanoninen eli kirkon laki, toinen kristillinen sielunhoito ja kolmas rikoslaki. Ne määrittelivät omalla tavallaan hyväksytyyn ja hylättävän eron. Eroa ei tehty avioliiton säädösten rikkomisen ja genitaalisen poikkeavuuden välillä, kummastakin tuli sama tuomio. Oikeusistuimet tuomitsivat homoseksuaalisuuden kuten aviollisen uskottomuuden. Luonnonvastaiset teot olivat kauhistuttavia, mutta ne olivat kuitenkin lainvastaisten tekojen äärimmäinen muoto. Seksuaalisuutta koskevat kiellot olivat pääasiassa juridisia. Avioliiton laki ja halujen järjestys ovat kaksi lännessä vallinnutta suurta järjestelmää. Avioliiton ja seksuaalisuuden sisäänrakennetut säännöt alkoivat tallentua kahdelle erilliselle rekisterille. Näin syntyi perversioiden maailma, johon kuuluivat juridiset ja moraaliset rikkomukset. Syntyi kokonainen kansanosa, joka tunkeutui 1700-

¹ Varhaisessa lääketieteessä Galenoksen mukaan ihmisen anatomiasta voidaan päätellä seksuaalisuuden tarkoitus. Lisäksi luonto on suunnitellut sukuelimet tiettyyn tarkoitukseen. Kaikilla ruumiin elimillä on luonnon määräämä tarkoitus. Etenkin hänen ajatuksensa luonnon tarkoituksesta on vaikuttanut länsimaiseen lääketieteeseen satojen vuosien aikana. Galenoksen tekstejä on käännetty yhä uudestaan ja uudestaan, jopa vielä 1800-luvulla hänen teoksiaan käytettiin lääketieteellisissä tiedekunnissa oppikirjoina. Stålström 1997, 47.

² Aldrich 2006, 7–8; Stålström 1997, 50, 169.

luvulla läpi koko yhteiskunnan. Heitä vainottiin ja syrjittiin ja leimattiin esimerkiksi rappeutuneiksi tai moraalisesti hulluiksi.³

Stålström toteaa, että on ollut kolme tapaa määritellä poikkeavuus. Ensimmäinen on synti: teologisen maailmankuvan aikana poikkeavuus oli synti. Kun siirryttiin kansallisvaltioihin, määriteltiin poikkeavuus synnin sijaan rikokseksi. Määritelmä muuttui kolmannen kerran, kun tiede ja tieteellinen tutkimus saivat valtaa. Tämän seurauksena tieteellisesti orientoituneessa maailmassa poikkeavuutta alettiin kutsua sairaudeksi. Tapahtui poikkeavuuden medikalisaatio, jolloin erilainen käyttäytyminen leimattiin lääketieteelliseksi häiriöksi tai sairaudeksi, joka piti poistaa lääketieteen keinoilla, hoitamalla.⁴

Työni koskee Foucault'n kolmatta koodia ja poikkeavuuden toista määrittelyä, rikoslakia ja ennen kaikkea homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin purkua Suomessa. Suomessa homoseksuaalisuus, sekä miesten että naisten, oli kriminalisoitu vuoden 1894 rikoslakiuudistuksessa. Suomen rikoslain 20 luvun 12 § 1 momentti kriminalisoi homoseksuaalisuuden. Rangaistuksena oli teon molemmille osapuolille kaksi vuotta vankeutta. Lain voimassaoloaikana tuomittiin 1074 ihmistä homoseksuaalisuudesta, suurin osa miehiä. Pitkin 1960-lukua vaatimukset homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista lisääntyivät, ja dekriminallisointi toteutui vuonna 1971 uudessa seksuaalirikoslaisissa.⁵

Näihin vaatimuksiin tartun tutkimuksessani. Miksi homoseksuaalisuus haluttiin dekriminallisoida? Lähestyn tätä tutkimalla vuosina 1966–1967 toiminutta seksuaalirikoskomiteaa 1960-luvulla toimineita yhden asian liikkeitä. Millaiset käsitykset niin komitean kuin yhden asian liikkeiden toimijoilla oli homoseksuaalisuudesta? Miten dekriminallisointia perusteltiin? On eri asia perustella dekriminalisaatiota ihmisoikeuksilla kuin sairaudella. Jälkimmäisessä tapauksessa homoseksuaalisuus nähdään poikkeavuutena, tilana, josta voidaan parantua, ja toisaalta sairauden voi hävittää yhteiskunnasta. Näiden lisäksi pyrin selvittämään, mitkä asiat koettiin ongelmalliksi tavoitteen saavuttamisessa. Aihetta lähestyn tutkimalla sekä virallista lainsäädäntöprossia että kansalaiskeskustelua niin sanottujen yhden asian liikkeiden kautta. Tutkin, keitä näissä liikkeissä oli, mistä he ja komitea saivat vaikutteita ajatuksilleen, millaista käytännön toimintaa liikkeillä oli, pyrkivätkö liikkeet vaikuttamaan komiteaan ja ennen kaikkea oliko näiden eri liikkeiden välillä yhteyksiä ja jos oli, minkälaisia. Samoin tarkastelen eduskunnassa käytyä keskustelua ja kansanedustajien äänestyskäyttäytymistä.

³ Stålström 1997, 53–54.

⁴ Stålström 1997, 24.

⁵ Suomen laki 1967, 1123–1124; Löfström 1999, 201–205; Mustola 2007, 23; Sorainen 2005, 5–6.

Tutkimukseni aikajänne on vuodet 1965–1971. Suomessa suuri vaikutus oli niin sanotulla vuoden 1965 seksikevällä, jolloin käytiin ensimmäinen julkinen debatti homoseksuaalisuuden kriminalisoinnista ja medikalisoinnista. Sekä Ylioppilaslehti että Lääketieteen kandidaattiseuran lehti Medisiinari julkaisivat seksiteemanumerot huhtikuussa 1965. Lääketieteen kandidaattiseuran kulttuurisihteerii Ilkka Taipale organisoii seksuaalipaneelisarjan, jossa yhdessä paneelissa käsiteltiin seksuaalisia poikkeavuuksia. Näin ollen on luonnollista aloittaa tarkastelu tästä pisteestä. Seksikevään jälkeen homoseksuaalisuudesta keskusteltiin enemmän julkisuudessa. Myös liikkeiden perustaminen ajoittui seksikevään jälkeen. Sukupuolten tasa-arvoja ajava Yhdistys 9 perustettiin vuonna 1966 ja kriminaalipoliittinen Marraskuun liike vuotta myöhemmin, syksyllä 1967. Seksuaalirikoskomitea taas työskenteli vuosina 1966–1967. Tarkasteluni päättyy vuoteen 1971, jolloin lakimuutos astui voimaan.⁶

Seksuaalirikoskomiteaa olen käsitellyt kandidaatin tutkielmassani, joten tarkoitukseni on nyt keskittyä yhden asian liikkeisiin. Pitkin 1960-lukua perustettiin liikkeitä, jotka ryhmittivät tietyn asian ympärille. Marraskuun liike keskittyi kontrollipolitiikkaan, Sadankomitea oli rauhanliike, Yhdistys 9 keskittyi sukupuolten tasa-arvokysymyksiin. Sexpo perustettiin 1969 Yhdistys 9:n aloitteesta puoleettomaksi seksuaaliasioita käsitteleväksi yhdistykseksi. Toisen säteen ryhmä ja Keskusteluseura Psyke olivat seksuaalivähemmistöjen omia ryhmiä, mutta tässä tutkimuksessa niihin viitataan vain lyhyesti. Etenkin näiden tutkiminen on kiintoisaa. Minkälaiset toimintaedellytykset näillä yhdistyksillä oli?

1.2. Aikaisempi tutkimus

Aiempi tutkimus ei ole juuri käsitellyt yhden asian liikkeiden roolia dekriminalisoinnissa. Oli Stålström sivuaa yhden asian liikkeitä teoksessaan *Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu*. Pääpaino teoksessa on kuitenkin enemmän homoseksuaalisuuden sairausleimassa: kuinka se syntyi, miten se kehittyi ja millaista kritiikkiä sairausleima sai. Yhden asian liikkeiden sijaan Stålström tarkastelee lyhyesti liikkeissä toimineiden lääkärrien asenteita homoseksuaalisuuden sairausleimaan. Kirjan merkittävyyttä oman työni kannalta lisää se, että teos lähtee aivan antiikista ja ulottuu aina 1990-luvulle asti.⁷ Lisäksi 1960-luvulla vallinneessa homoseksuaalisuuskeskustelussa on nähtävissä viittauksia sairausleimaan.

Jan Löfström on tutkinut sukupuolieroa agraarikulttuurissa ja sitä, miksi Suomessa kriminalisoitiin molempien sukupuolien homoseksuaalisuus vuoden 1894 laissa. Hän totesi, että

⁶ Perustuskokouksen kutsukirje 20.10.1967, Da, KansA.; Tiedote 13.2.1966, Dc, KansA.; Mustola 2007, 20; Stålström, 1997, 220.

⁷ Stålström 1997.

homoseksuaalisuudesta ei juuri puhuttu maatalousyhteiskunnassa, vaikka se ei ollut tabu. Homoseksuaalisuus ei ollut merkityksellinen: se ei ollut kulttuurisen ja sosiaalisen identiteetinrakentamisen kannalta merkittävä. Antu Sorainen on tutkinut 1950-luvun itäsuomalaisia oikeudenkäyntejä, joissa tuomittiin naisia homoseksuaalisuudesta. Lisäksi on kokoomateoksia, joissa käsitellään seksuaalivähemmistöjä, esimerkiksi vuonna 2007 ilmestynyt *Sateenkaari-Suomi* -teos. Tuula Juvonen on tutkinut homoseksuaalisuuden rakentumista sotienjälkeisessä Suomessa. Myös seksuaalisuuden ilmenemistä sotarintamalla on tutkittu.⁸ Näkökulma on kuitenkin suurimmaksi osaksi ollut enemmän sosiologinen kuin puhtaasti historiallinen.

Muutamia pro gradu -tutkimuksia on tehty. Terhi Saarinen on sosiologian pro gradussaan tutkinut suomalaisten homo- ja lesboliikkeiden poliittisia strategioita. Heli Suominen on yleisen valtio-opin pro gradussaan tutkinut vuonna 1970 eduskunnassa käytyä keskustelua homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista ja verrannut sitä vuonna 1996 käytyyn homoparisuhdedebattiin. Näin ollen en ole itse tässä työssä juuri tarkastellut, millä tavoin kansanedustajat argumentoivat dekriminallisoinnin puolesta ja vastaan, vaan enemmänkin olen katsonut, ketkä puhuivat ja miten äänestyksissä äänet ovat jakautuneet. Tämän lisäksi Ulf Månsson on tehnyt 1983 pro gradu -tutkielman oikeustieteellisestä näkökulmasta homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista, mutta sen pohjalta kirjoitettu artikkeli löytyy myös vuonna 1984 julkaistussa *Rakkauden monet kasvot* -teoksesta, johon tässä työssäni viitataan.⁹

Katja-Mari Miettusen väitöskirjaa *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoitten rakentamana ajanjaksona* olen käyttänyt hyvänä kuvauksena 1960-luvusta. Lisäksi uuden ja vanhan sukupolvien väliset suhteet yhdistävät minun ja Miettusen tutkimusta. Miettunen tutki suuriin ikäluokkiin kuuluneiden vaikuttajien elämäntamateriaaleja ja sitä, miten niissä rakentuu historiakuva. Hän totesi, ettei historiakuva ajanjaksosta ole yhtenäinen, vaan se on näkökulmaan sidottu. Eri ryhmittymiin kuuluvien näkökulma 1960-lukuun oli erilainen: muistelija muistaa sen, mikä on hänelle tärkeää.¹⁰ Koska oma tutkimukseni liittyy myös suuriin ikäluokkiin, on Miettusen tutkimus arvokas kuvaus niin suurista ikäluokista, etenkin kuusikymmenlukulaisista, kuin ajankuvasta.

1.3. Postmaterialistiset arvot ja sukupolvet

Työssäni operoin kahdella teorialla. Ensimmäinen on amerikkalaisen Roland Inglehartin vuonna 1977 muotoilema teoria postmaterialistisista arvoista. Hän esitti teoksessaan *The Silent*

⁸ Löfström 1999, 196; Sorainen 2005; Mustola & Pakkenen 2007; Näre 2008, 371, 373.

⁹ Saarinen 1991; Suominen 1999; Månsson 1983; Sivers & Stålström 1984.

¹⁰ Miettunen 2009.

Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics, että saavutettuaan tietyn aineellisen ja fyysisen turvallisuuden yksilö alkaa kiinnittää huomiota muihin, abstraktimpiin asioihin. Esimerkkinä tästä käyvät ihmisoikeudet, pasifismi ja luonnonsuojelu. Inglehart väittää, että toisen maailmansodan jälkeinen elintason nousu, massamedian syntyminen ja koulutustason lisääntyminen lisäsivät nuorten aikuisten kiinnostusta politiikkaan ja kannustivat nuoria osallistumaan. He myös haastoivat vallitsevan eliitin. Aktiivisten nuorten ajama uusi, erilainen politiikka törmäsi ja haastoi vanhat arvot ja normit. Poliitiikkaan tulivat mukaan uudet, aiemmin periferiset ryhmät kuten homoseksuaalit. Inglehartin teoria pohjaan kahteen hypoteesiin. Niukkuushypoteesin mukaan yksilön prioriteetit heijastelevat sosioekonomista ympäristöä: yksilö arvostaa ja haluaa sitä, mistä on puutetta. Tämä pohjaa Maslow'n tarvehierarkiaan, jossa suurin arvo annetaan fyysiselle ja taloudelliselle turvallisuudelle ja vasta niiden jälkeen ei-materiaalisille arvoille. Sosialisatiohypoteesin mukaan sosioekonomisen ympäristön ja arvoprioriteettien välinen suhde ei ole välitön. Yksilön arvot heijastelevat hänen nuoruusvuosiensa elinoloja. Lisäksi arvojen muutos yhteiskunnassa ei tapahdu yhdessä yössä vaan on hidas prosessi, jossa uudet sukupolvet korvaavat vanhat.¹¹

Teoriaan liittyy myös ajatus sukupolvien välisestä erosta: nuoren sukupolven keskuudessa traditionalismi vähenee ja kuilu sukupolvien välillä kasvaa. Inglehart käytti kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, eikä hänen tarkastelunsa rajoittunut vain Yhdysvaltoihin, vaan hän otti myös Länsi-Euroopan mukaan. Esimerkiksi Suomi on mukana muutamissa tarkasteluissa hänen vuonna 1990 ilmestyneessä kirjassaan *Culture Shift in Advanced Industrial Society*.¹² Tämän lisäksi Oddbørn Knutsen on vuonna 1990 julkaistussa artikkelissaan tutkinut postmaterialististen arvojen ilmenemistä Pohjoismaissa. Tutkimus on tehty vuonna 1987 ja tämän lisäksi aineistoa on vuosilta 1979, 1981 Norjan ja Tanskan osalta, Suomen kohdalla vuodesta 1975 lähtien. Vaikka tämä aineisto on koottu paljon myöhemmin, voidaan sitä käyttää, koska jos arvojen oletetaan olevan pysyviä läpi eliniän, ei tutkimuksen ajankohdalla ole väliä. Vastaväitteenä voidaan kysyä, miten elinkaari vaikuttaa tähän. Inglehartin mukaan tämä ei ole poissuljettua, mutta suuri osuus on kohortti- ja periodivaikutuksella. Kritiikkinä Inglehartin teoriaa kohtaan voidaan sanoa, että koulutuksella ja ammattirakenteen muutoksella voi olla suurempi merkitys kulttuurin murrokselle kuin rauhalla ja turvallisuudella.¹³ Tarkoitukseni on tutkia, onko suomalaisten yhden asian liikkeen taustalla nähtävissä postmaterialistisia arvoja ja miksi näin on tai ei ole.

Toinen teoriani tai oikeastaan teoriarypäs koskee sukupolviteorioita. Koska 1960-luvulla toimineet aktivistinuoret kuuluivat enemmän tai vähemmän suuriin ikäluokkiin, en voi sivuttaa sukupolviteo-

¹¹ Inglehart 1977, 3, 9–11, 13; Inglehart 1990, 67–69; Knutsen 1990, 85.

¹² Esimerkiksi suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen, avioero- ja syntyvyystilastoissa. Inglehart 1990, 208–210.

¹³ Inglehart 1977, 3, 9–11, 13; Inglehart 1990, 80–81, Hague & Harrop 2004, 95.

rioita. Sukupolviero on myös keskeinen Inglehartin teoriassa. Tutkimukseni kannalta keskeistä on siis ymmärtää suurten ikäluokkien edustajia omana erityisenä ryhmänään. Suuret ikäluokat ovat syntyneet vuosina 1945–1954 tiukan rajauksen mukaan. Näin tiukka rajaus ei olisi työssäni toimiva, koska se poissulkisi monet keskeiset toimijat, joiden osuutta 1960-luvun nuorisoliikehdinnässä ei voi kieltää. Siis luen suuriin ikäluokkiin myös vuosina 1939–1944 syntyneet.¹⁴

Suuria ikäluokkia on luonnehdittu mannheimilaisen sukupolven perikuvaksi. Sukupolvi ymmärretään tällöin ryhmäksi, jota yhdistää sama ikä, yhteinen leimaava kokemus ja tietynlainen mobilisoituminen sekä tietoisuus yhteydestä. Suuret ikäluokat politisoituivat 1960-luvulla, ja niiden edustajia kutsutaan myös kuusikymmenlukulaisiksi. On kuitenkin syytä muistaa, että kaikki suurten ikäluokkien jäsenet eivät osallistuneet tähän radikalismiin, joten olisi syytä tehdä jako osallistuneiden, kuusikymmenlukulaisten ja massasukupolven välille.¹⁵ Kariston mukaan osallistuneet kuusikymmenlukulaiset edustivat suurten ikäluokkien ”eliittiä” ja massasukupolvi taas tavallisia jäseniä.¹⁶ Huomioni kohdistuukin juuri tähän eliittiin.

Etenkin Matti Virtanen on Suomessa profiloitunut Mannheimin sukupolviteorian edustajana.¹⁷ Mannheimin mukaan suuret ikäluokat muodostavat samanikäisten ikäpolven ja kuusikymmenlukulaiset olivat sen mobilisoitunut sukupolvi, toimiva ja näkyvä eliitti. Samanikäisten ikäpolveen kuuluvat kaikki tiettyinä vuosina syntyneet. Avainkokemuksen myötä sukupolvesta tulee kokemuksellinen sukupolvi. Avainkokemus on noin 17 ikävuoden kohdalla koettu yhteiskunnallinen tapahtuma, jonka sukupolvi jakaa. Tällainen kokemus voi olla sota, suuri muutto, lama ja niin edelleen. Avainkokemus toimii osalle sukupolven edustajista mobilisaation lähteenä. Näin syntyy mobilisoitunut sukupolvi, Mannheimin teorian keskeisimpiä kohtia. Tällöin Virtasen mukaan ”– tietoisesti organisoidutaan ajamaan ja edistämään hyväksi koettua tavoitetta tai elämäntapaa.”¹⁸

Mobilisoituminen etenee ylhäältä alas: pienestä ydinjoukosta kohti kokemuksellista polvea. Suurten ikäluokkien mobilisoitunut sukupolvi olisi siten opiskelijaradikaalit, kuusikymmenlukulaiset. Toki on syytä muistaa, että mobilisoitunut sukupolvi ei ole monoliittinen kokonaisuus, vaan sen sisällä on fraktioita, jotka saattavat edustaa poliittisia ääripäitä. Jokainen fraktio nojaa johonkin poliittiseen traditioon. Se, mikä fraktio on näkyvillä ja pinnalla, riippuu ajan hengestä.¹⁹

Toinen mahdollinen sukupolviteoria on J. P. Roosin esittämä lumipalloteoria. Mannheimia mukailen teoria lähtee liikkeelle siitä, että sukupolvi syntyy hyvin pienestä ryhmästä. 60-lukulaisten

¹⁴ Karisto 2005, 18; Virtanen 2005, 203; Roos 2005, 214–215.

¹⁵ Haavio-Mannila, Roos & Rotkirch 2004, 215–217.

¹⁶ Karisto 2005, 29.

¹⁷ Häntä ennen Marja Tuominen on väitöskirjassaan myös käyttänyt Mannheimin sukupolviteoriaa, Tuominen 1991.

¹⁸ Virtanen 2002, 22–24, 30.

¹⁹ Virtanen 2002, 25–27, 30, 32; Tuominen 1991, 51.

kohdalla tähän ryhmään kuuluvat ne, jotka syntyivät sotien aikana, mm. Klaus Mäkelä (s. 1939), Kati Peltola (s. 1940), Ilkka Taipale (s. 1942), Kaj Chydenius (s. 1939) ja niin edelleen.²⁰ He saivat vaikutteita itseään vanhemmilta yksittäisiltä merkittäviltä toimijoilta. Tuominen mainitsee tällaiseksi vanhemmaksi vaikuttajaksi edelliseen sukupolveen kuuluneen filosofi Pertti Lindforsin.²¹ Tällöin alkoi jo muodostua liikettä. Myöhemmin ryhmäläiset joutuivat päättämään, lähtisivätkö mukaan sukupolviliikkeeseen. Ne jotka lähtivät, mobilisoituivat nuoremman sukupolven kanssa, jakoivat ja rakensivat heidän sukupolvikokemustaan. He kehittivät erilaisia toimintatapoja ja strategioita, ja samaan aikaan mukaan tuli yhä nuorempaa väkeä. Sukupolviliike syntyi, kun kuusikymmenlukuisten pääaalto tuli mukaan 1960-luvun lopulla. Heillä ei ollut kosketusta aikaisempaan traditioon ja oppi-isiin. Sukupolviliikkeessä tuli pysyä mukana kuuluakseen sukupolveen. Ne, jotka jäivät pois, demobilisoituivat. Sukupolvi kasvaa ja vähenee pyöriessään lumipallona.²²

1.4. Arkistolähteitä ja aikalaiskirjallisuutta

Marraskuun liikkeen ja Yhdistys 9:n aineistoa säilytetään Kansan Arkistossa (KansA) Helsingissä. Aineistot ovat pääsääntöisesti kokouspöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa, tiedotteita, yhdistyksen ja liikkeen sääntöjä ja työryhmien raportteja. Dekriminalisointi on ollut vain pieni osa liikkeiden laajempaa yhteiskunnallista toimintaa. Yhdistys 9:n kohdalla käytössäni on ollut Ilkka Taipaleen toimittama, vuonna 1966 julkaistu kirja *Sukupuoleton Suomi*, jossa otetaan kantaa homoseksuaalisuuteen Suomessa. Yhdistys 9 myös kustansi teoksen. Käytössäni ovat olleet myös Alfred Kinseyn tutkimukset miehen seksuaalisuudesta, C. S. Fordin ja R. Beachin yhdessä julkaisema antropologinen tutkimus seksuaalisuudesta eri yhteiskunnissa sekä ruotsalaisen Lars Ullerstamin teos, johon viitataan lehtiartikkeleiden kautta. Näiden lisäksi olen tutkinut sekä Ylioppilaslehden että lääketieteenkandidaattiseurain julkaiseman lehden *Medisiinarin* numerot vuodelta 1965. Seksuaalirikoskomitean arkistoa säilytetään Kansallisarkistossa (KA). Materiaali koostuu pöytäkirjoista, kirjeistä, lausunnoista, pienistä tutkimusaineistoista ja muutamista lehtiartikkeleista. Komiteamietintö on julkaistu, ja se on löydettävissä mm. yliopiston kirjastosta. Ongelmana on ollut Sexpo. Sexpolla on oma arkistonsa, mutta se on järjestelemätön. Kuitenkin olen sieltä onnistunut löytämään tietoja, mutta hyvin todennäköisesti siellä on vielä paljon materiaalia, jota en ole tähän työhön löytänyt.

Arkistomateriaalia ja komiteamietintöä käsittelemällä sisällönanalyysillä, jossa pyritään kuvaamaan aineistoa sanallisesti paljastaen näin sen inhimillisiä merkityksiä. Sisältöanalyyssejä on erilaisia. Teoriaohjaavassa analyysissä olemassaoleva teoria ohjaa tutkijan analyysia. Analyysiyksiköt

²⁰ Roos 2005, 214; Virtanen 2002, 278.

²¹ Tuominen 1991, 138.

²² Roos 2005, 214–215; Karisto 2005, 18; Virtanen 2005, 203.

valitaan aineistosta, mutta aiempi tieto tai teoria auttaa analysoinnissa. Käsitteet tulevat valmiina, eikä tutkijan tarvitse niitä rakentaa itse. Analyysin edetessä aineisto palautetaan valittuun teoriaan. Teorialähtöisessä analyysissä aineistoa käsitellään koko ajan tietyn teorian pohjalta.²³

Pyrkimykseni on päästä aineistolähtöiseen analyysiin. Siinä luodaan teoreettinen kokonaisuus aineiston käsittelyn kautta. Tavoitteena on ymmärtää tutkittavia näiden omista lähtökohdista käsin. Analyysiyksilöt nousevat aineistosta itsestään. Sisällönanalyysi, etenkin aineistolähtöinen sisällönanalyysi, metodina liittyy fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, jossa problematisoidaan niin ihmis- kuin tiedonkäsitykset. Kuinka paljon, 2000-luvulla elävä nuori nainen voi ymmärtää 1960-luvulla toimineita ihmisiä? Tuomi ja Sarajärvi toteavat, että fenomenologisen tutkimuksen kohde ovat merkitykset ja merkitysten lähde on yhteisö. Ihminen kasvaa ja kasvatetaan siinä, tällöin merkitykset ovat subjekteja yhdistäviä.²⁴ Homoseksuaalisuuden ja yleensä seksuaalisuuden kohdalla tämä on merkittävä aspekti. Seksuaalisuus on konstruktio, rakennettu järjestelmä, johon yksilöt kasvatetaan ja joissa he kasvavat. Yhteisö säätelee, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Tämä heijastuu seksuaalisuutta koskeviin asenteisiin.

1.5. Käsitteet

Käytän termejä *sodomia*, *sodomiitti*, *homofiili*, *homoseksuaalisti* ja *homoseksuaalinen*. Käytän homoseksuaalisuutta yläkäsitteenä, vaikka sanana se on hyvin anakronistinen. Ymmärrän homoseksuaalisuuden seksuaaliseksi suuntautumiseksi, jossa seksuaalinen kiinnostus kohdistuu samaan sukupuoleen. *Heteroseksuaalisuus* on tällöin suuntautuminen, jossa seksuaalinen kiinnostuu kohdistuu vastakkaiseen sukupuoleen. Tämä on yksinkertaistettu selitys, koska todellisuudessa seksuaalisuuden kirjo on hyvin laaja ja vaihteleva. Homoseksuaalisuus on myös synonyymi käytetyille *homofiilille*, *homoseksualismille* ja *homoseksuaalisille taipumuksille*. *Lesbous* ei vielä 1960-luvulla tarkoittanut yksinomaan naisten homoseksuaalisuutta, vaikka se vakiinnutettiin Euroopassa kriminologiassa ja lääketieteessä 1800–1900-lukujen vaihteessa siihen merkitykseen. Käytän kuitenkin selkeyden vuoksi lesboutta kuvaamassa naisten homoseksuaalisuutta.²⁵ Sodomiitti on johdannainen sodomiasta, joka on peräisin Raamatun kertomuksesta, jonka mukaan Jumala tuhosi Sodomian ja Gomorran kaupungit asukkaiden paheellisten elämäntapojen vuoksi. Sodomiitti on sodomiasta harjoittava henkilö. Sodomia tarkoittaa eläimiin sekaantumista, suuseksiä ja miesten anaaliyhdyntää. Terminä sodomia on hyvin uskonnollisesti väritynyt, ensimmäisen kerran sitä käytettiin

²³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 113, 117.

²⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 34–35, 57.

²⁵ Roos 1985, 162; Juvonen 2002, 12–13; Sorainen 2005, 210.

1200-luvulla.²⁶ Pysin tekstissäni käyttämään kullekin aikakaudelle tyypillisiä termejä välttääkseni toisaalta anakronismin ja toisaalta tuodakseni esiin suuremman yhteiskunnallisen kontekstin.

Suuren Sivistyssanakirjan mukaan *dekriminalisointi* tarkoittaa teon laillistamista, kiellon lakkauttamista. *Siveellisyys*-termin synonyyminä olen käyttänyt seksuaalisuus-sanaa johdannaisineen. Tällöin *siveellisyysrikos* tarkoittaa seksuaalirikoksia, esim. raiskauksia, homoseksuaalisuutta ja lapsiin sekaantumista. Vaikka siveellisyys viittaa moraaliseenkin puoleen, on helpompaa puhua seksuaalirikoksista, kuten teki myös seksuaalirikoslakikomitea. *Yhden asian liikkeiden* määrittely ei ole yksinkertaista. Ne voivat olla toisaalta sosiaalisia liikkeitä, jotka syntyvät yhden ajatuksen ympärille ja pyrkivät vaikuttamaan harjoitettuun politiikkaan muuten kuin tavanomaisin keinoin esimerkiksi mielenosoitusten ja boikottien kautta. Nämä liikkeet syntyvät ja usein kuolevat nopeasti, eivätkä ne ole organisoituja eivätkä selkeästi johdettuja. Yhden asian liikkeet ovat enemmän promotionaalisia ryhmiä, jotka puolustavat erilaisia ajatuksia, identiteettejä, politiikkaa ja arvoja.²⁷ Tarkoitan tässä työssä yhden asian liikkeillä järjestöjä, jotka syntyivät yhden aatteen ympärille ja keskittyivät ajamaan esimerkiksi ihmisoikeuksia tai sukupuolten tasa-arvoa. Liikkeillä saattoi olla useita työryhmiä, mutta yhteinen nimittäjänä oli usko yhteen asiaan, esimerkiksi Marraskuun liikkeen kohdalla oikeudenmukaisempaan kontrollipolitiikkaan.²⁸

1.6. Rakenne

Työni alussa esittelen homoseksuaalisuuden historiaa lyhyesti alkaen antiikin Kreikasta ja päättyen toiseen maailmansotaan. Tarkastelu ei keskity yksinomaan Suomeen, vaan tarkastelu on Euroopan laajuinen ja myöhemmin mukaan tulee Yhdysvallat. Tarkoitukseni on osoittaa, miten suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on vaihdellut eri kulttuureissa eri aikoina. Tällaisen tarkastelun myötä on myös mahdollista nähdä, onko käsitteissä jatkuvuutta, ja jos on, minkälaista. Homoseksuaalisuuden lyhyt historia pohjautuu kokonaan tutkimuskirjallisuuteen.

Historiaosuuden jälkeen käsittelen 1960-luvun Suomessa toimineita yhden asian liikkeitä sekä seksuaalirikoskomitean jäsenet luvussa 3. Lähestyn näitä muutamien keskeisten toimijoiden kautta yhdistäen sekä sukupolviteoriat että Inglehartin teorian postmaterialistisista arvoista. Kuusikymmenlukuisten ja seksuaalirikoskomitean jäsenien esittely samassa kohtaa on perusteltua myös sen takia, että näin voi vertailla mm. heidän taustojaan ja sitoumuksiaan. Luku 4 alalukuineen esittelee tarkemmin Marraskuun liikkeen, Yhdistys 9:n ja Sexpo ry:n perustamisen ja toiminnan painopisteet.

²⁶ Aldrich 2006, 10.

²⁷ Hague & Harrop 2004, 127–128, 167.

²⁸ Liikkeen valmistelevan toimikunnan kokous 11.10.1967, Da, KansA.

Luvussa 5 olen lähestynyt dekriminialisointikysymystä teemoittelun kautta. Ensimmäiseksi esitellen uudet kansainväliset tutkimustulokset, joihin etenkin yhden asian liikkeet nojasivat ja joihin myös seksuaalirikoskomitea viittaa. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan suomalaista keskustelua homoseksuaalisuudesta, lähinnä yhden asian liikkeiden kautta. Näin ollen luku 5 alalukuineen käsittelee dekriminialisointia nimenomaan yhden asian liikkeiden, kansalaistoiminnan näkökulmasta. Keskustelun pohjana olen käyttänyt liikkeiden arkistomateriaalia, muutamia lehtiä sekä seksuaalirikoskomitean arkistossa olleita lehtileikkeitä. Luvuissa 6.1 ja 6.2 lähestyn aihetta pääasiallisesti seksuaalirikoskomitean kautta. Luvut 6.3 ja 6.4 nostavat esiin homoseksuaalisuuteen liitetyt ongelmat, ja luku 6.5 käsittelee eduskuntakeskustelua ja vetää koko prosessin yhteen aina vuoteen 1971 asti, jolloin lakimuutos astui voimaan. Olen pyrkinyt pitämään seksuaalirikoskomitean käsitykset ja yhden asian liikkeiden käsitykset homoseksuaalisuudesta erillään, minkä takia käsittelen niitä eri luvuissa. Katson, että yhden asian liikkeet edustivat kansalaisaktivismia, yhteiskunnallisten instituutioiden ulkopuolista toimintaa, ja seksuaalirikoskomitea oli instituutioiden sisäistä toimintaa valtarakenteiden sisällä. Vaikka yhteyksiä seksuaalirikoskomitean ja yhden asian liikkeiden välillä oli ja ne toimivat yhtä aikaa, on mielestäni tarkoituksenmukaisempaa toistonkin uhalla tarkastella niitä erikseen. Näin saa parhaiten esiin virallisten tahojen ja kansalaisten kannat.

2. Homoseksuaalisuuden lyhyt historia

2.1. Suuresti arvostettu pederastia

Homoseksuaalisuus oli yleistä antiikin Kreikassa: sitä voidaan pitää panhelleenisenä ilmiönä. Tutkijat ovat todenneet lähteistä ilmenevän homoseksuaalisuutta ja -eroottisuutta, vaikka niiden muoto vaihteli. Anaalipenetraatio oli tärkeä osa aikuistumisrituaaleja, joissa aikuinen mies siirsi omaa voimaansa nuoreen. Vastaavasti Spartassa homoseksuaalisuuden mainitaan liittyvän läheisesti valtion militaariseen luonteeseen. Homoseksuaaliset ystävyysuhteet olivat toivottuja ja tavanomaisia: alokkaan ja aikuisen sotilaan suhdetta pidettiin Huppertsin mukaan jopa parhaana perustana nuorukaisen kehitykselle.²⁹ Tässä tarkastelussa keskityn enemmän Ateenan miesten homoseksuaalisiin suhteisiin.

Ateenassa homoseksuaalinen kulttuuri oli kiinteä osa yhteiskuntaa. Suhtautuminen seksuaalisuuteen oli erilaista: seksi ei ollut yksityisasia ja eikä sitä hävetty. Seksi ei tähdännyt yksinomaan lisääntymiseen vaan oli myös nautinnon lähde: seksuaalisuus oli kaikkialla ateenalaisten miesten elinpiirissä kulttuurista harrastuksiin ja keskusteluihin asti. Halu kohdistui kaikkeen kauniiseen, kumppanin sukupuolella ei ollut väliä. Keskeistä oli miehen rooli seksiaktissa: sukupuolien rooleja ei saanut rikkoa. Miehen tuli olla aktiivinen osapuoli, hänen tuli käyttäytyä ”kuin mies”. Penet-

²⁹ Hupperts 2006, 30–31; Ståhlström 1997, 44.

roivaan osapuoleen yhdistettiin positiivisia ominaisuuksia, kuten maskuliinisuus, rohkeus, sotaisuus, älykkyys ja luotettavuus. Alistuvia, penetroitavia, sukupuolesta riippumatta pidettiin heikkoina, nöyristelevinä, pelkurimaisina, epäluotettavina ja niin edelleen. Tämä kahtiajako, joka korosti miehisyyttä, oli miesten luoma ja Huppertsin mielestä kuvastaa miesten epävarmuutta omasta kyvykkyydestä ja seksiasioista ylipäättänsä.³⁰

Miesten välinen rakkaus eli *pederastia* oli vuosisatoja ylläpidetty tapa, jonka kukoistuskausi sijoittuu klassiselle kaudelle. Pederastian perusmuoto oli murrosikäisen pojan ja vanhemman miehen eroottis-sosiaalinen suhde. *Eromenos* eli nuorempi osapuoli, rakastettu, oli 12–18-vuotias ja *erastes*, rakastaja, vanhempi osapuoli, oli aikuinen yleensä naimaton mies. Ikäero vaihteli muutamasta vuodesta useisiin kymmeneen. Suhde saattoi päättyä, kun eromenoksella alkoi parrankasvu, ja usein hän siirtyi rakastajaksi. Tosin suhde myös saattoi jatkua toisen osapuolen naimisiinmenosta huolimatta.³¹

Vaikka homoseksuaaliset suhteet olivat arvossapidettyjä, samanaikaisesti hetero- ja homoseksuaaliset suhteet eivät olleet mahdottomia. Kyseessä on vain *eroksen*, seksuaalisen halun, kaksi eri ilmenemismuotoa, joista toinen sopi paremmin toisille ja tiettyihin elämänvaiheisiin. Tärkeää oli Foucault'n mukaan hallita halunsa, mutta halun kohteen sukupuolella ei ollut väliä. Hupperts mainitsee, että Kreikassa ei ole erillisiä termejä homoseksuaalisuudelle tai heteroseksuaalisuudelle eikä ole olemassa kertomuksia ”kaapista ulos tulemisesta”, joten seksuaalinen identiteetti ei ollut niin merkittävä.³² Tässä Hupperts oikoo mutkia ja käyttää anakronistisia ilmauksia. Termeinä homoseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus ovat syntyneet vasta 1800-luvulla,³³ joten on ymmärrettävää, että näitä ei löydy antiikin Ateenasta. Lisäksi, jos homoseksuaalisuutta pidettiin normaalina osana yhteiskuntaa ja jopa ylempiarvoisena seksuaalisuuden muotona, mitään nykyaikaisia kaapista ulostulokertomuksia ei voida olettaa löytyvän. Mainitseehan Hupperts itse, että pederastia oli Ateenassa vaihtoehtoinen seksuaalisuudenmuoto, jota arvostettiin suuresti.³⁴ Jos seksuaalisella suuntautumisella ei ollut Ateenassa merkitystä, ei homoseksuaaleilla ollut tarvetta tulla ulos kaapista, eiväthän he ole koskaan olleetkaan kaapissa!

³⁰ Hupperts 2006, 32–34; Foucault 1998, 171, 237. Vastakkaisia mielipiteitä homoseksuaalisuuden yleisyydestä ja hyväksyttävyydestä on esitetty. David Cohen toteaa, että klassisen ajan Ateenassa oli laaja kirjo suhtautumisessa homoeroottisuuteen. Poika, joka suostui hyväilyihin tai yhdyntään vääristä syistä tai liian helposti, menetti kunniansa. Ateenassa oli legitiimiä ja illegitiimiä homoeroottisuutta. Cohen toteaa myös, että homoseksuaalisuus oli sallittua vain tietyissä tilanteissa ja teon passiivinen osapuoli saattoi menettää kansalaisoikeutensa. Cohen 1991, 186–188. Foucault viittaa tähän ja mainitsee miesprostituution johtaneen kansalaisen luottamustehtävien menettämiseen, Foucault 1998, 257–259.

³¹ Stålström 1997, 44; Hupperts 2006, 33–35.

³² Foucault 1998, 171; Hupperts 2006, 33–35.

³³ Stålström 1997, 58.

³⁴ Hupperts 2006, 35.

Antiikin toisen suuren kulttuurin roomalaisuuden piirissä homoseksuaalisuuteen suhtauduttiin eri tavalla kuin Kreikassa. Stålströmin mukaan aluksi suhtautuminen oli Kreikan mallin mukaan myönteinen, mutta muutos tapahtui ajanlaskumme ensimmäisten vuosisatojen aikana barbaarien tuhotessa Roomaa. Kuitenkin Huppertsin mukaan homoseksuaalisuus oli merkittävä osa roomalaista kulttuuria. Kirjallisuudessa oli paljon mainintoja homoseksuaalisuudesta, esimerkiksi vitsejä seksistä orjien kanssa. Myös miesprostituutio kuului osaksi elämää, ja Hupperts sanoo sen alkaneen muistuttaa jopa ylellisyustuotteiden kauppaa. Monet prostituoidut omaksuivat niin aktiivisia kuin passiivisia rooleja.³⁵

Rooman kulttuurin keskeinen käsite Huppertsin mukaan oli *virtus* eli hyve, joka tarkoitti kirjaimellisesti maskuliinisuutta. Se edusti todellisen miehen ominaisuuksia. Virtuksen ensisijainen osoitus oli seksuaalisuus. Seksi oli sama kuin penetraatio, ja kaikki seksiaktit, joissa mies ei ollut penetroivana eli hallitsevana osapuolena, olivat tuomittavia periaatteessa. Penetraation korostaminen oli niin suurta, että kohteella ei ollut väliä: mies saattoi harrastaa seksiä kumman sukupuolen kanssa tahansa, kunhan hänellä oli aktiivinen rooli.³⁶

Kreikkalaisista tavoista tuli muotia monissa piireissä, ja vapaiden miesten välinen homoseksuaalisuus yleistyi. Yleinen mielipide oli kuitenkin homoseksuaalisuutta vastaan. Tämän vaikutuksesta säädettiin laki, joka kielsi homoseksuaaliset suhteet vapaasyntyisten roomalaisten poikien välillä. Huppertsin mukaan tavoitteena oli estää ”huonojen” kreikkalaisten tapojen leviäminen. Lailla ei kuitenkaan ollut suurta vaikutusta: monet vapaasyntyiset nuorokaiset harjoittivat homoseksuaalisia suhteita avoimesti. Runoudessa oli näkyvillä kreikkalaisen eroksen molempia muotoja, ja viimeisellä vuosisadalla ennen ajanlaskun alkua suhtautuminen penetroitavissa oleviin miehiin muuttui suvaitsemaksi. Kuitenkin naismaisia miehiä pidettiin himokkaina ”epämiehinä”, jotka eivät kyenneet hallitsemaan halujaan. Keisariajalla yläluokkien seksuaalimoraali löytyi ja miesten passiivisuus, naismaisuus, hyväksyttiin yhä laajemmin. Toki he olivat vähemmistöä ja poikkeavia.³⁷

Hupperts mainitsee tällaisten naismaisten miesten joutuneen usein ensimmäisenä vainojen kohteeksi. Vuonna 342 Konstantinus II ja Konstantinus I kielsivät passiivisen homoseksuaalisuuden lailla, rangaistuksena oli todennäköisesti kastraatio. Asenteet kiristyivät yhä: vuonna 390 kaikki bordelleissa toimineet passiiviset homoseksuaalit tuli polttaa elävältä, ja vuonna 438 laki kosketti kaikkia. Asenteiden kiristyminen liittyi uuden uskonnon leviämiseen. Kristinuskon suhtautui kieltei-

³⁵ Stålström 1997, 44; Hupperts 2006, 49–53.

³⁶ Hupperts 2006, 49.

³⁷ Hupperts 2006, 52–55.

sesti homoseksuaalisuuteen, ja sen asenteet heijastuivat homoseksuaalisuuden asemaan tulevina vuosisatoina.³⁸

2.2. Luonnoton ja syntinen seksi

Homoseksuaalien olot alkoivat kurjistua Rooman valtakunnan kääntynyt kristinuskoon. Useat lait säätivät kuolemanrangaistuksen harhaopista, johon sodomia kuului. Vuonna 1148 paavi Lucius II määräsi ensimmäisen inkvisition tehtävänsä turvata uskon ja yleisen mielipiteen yhdenmukaisuus. Vainon uhreiksi joutuivat noidat, toisinajattelijat, kerettiläiset, harhaoppiset ja sodomiitit. Heidän kohtalokseen koituivat polttoroviot.³⁹

Katolisen kirkon suhtautumista homoseksuaalisuuteen varhaiskeskiajalla muovasivat ensiksi Raamattu ja siitä esitetyt tulkinnat, toiseksi kirkkoneuvoston⁴⁰ antamat määräykset, joita myöhemmin luettiin kanoniseen lakiin, ja kolmanneksi katumuskirjat. Katumuskirjat olivat opaskirjoja papeille. Niissä käsiteltiin monenlaisia seksuaalisia syntejä, jotka tuli sovittaa katumusharjoituksilla. Nämä rangaistukset olivat henkilökohtaisia ja kertaluonteisia eivätkä johtaneet yhteisöstä karkottamiseen.⁴¹ Keskiajan myötä homoseksuaalisuudesta tuli synty.

Vaikka termejä homo- ja heteroseksuaalisuus ei ollut, yhteiskunnallinen oletus oli heteroseksuaalisuus. Aikalaisteksteissä puhutaan oikeista ja vääristä seksiin liittyvistä teoista. Käyttäytyminen luokiteltiin sen mukaan, kuinka luonnollista käytös oli, ja seksin kohdalla tämä tarkoitti lisääntymiseen johtavaan seksiä. Muu seksuaalinen käyttäytyminen niputettiin luonnottomaan kategoriaan. Syntiä luontoa vastaan pidettiin hirvittävimpana rikoksena, eikä sille ollut tilaa 1200-luvun teologisessa maailmassa. Synnit luontoa vastaan jaettiin vielä neljään luokkaan: itsetyydytys, eläimiin sekaantuminen, anaalinen yhdyntä ja miestenvälinen yhdyntä.⁴² Homoseksuaalisuuden ja eläimiin sekaantumisen niputtaminen samaa ryhmään on siis hyvin vanhaa perua. Hergemöller toteaa, että varsinaista seksuaalimoraalia koskevaa lainsäädäntöä ei vielä keskiajalla ollut, mutta luonnottomuuteen syyllistyneet ihmiset tuomittiin paikallisissa piispanistumisissa. Varhaiskeskiajalla, 500–900-luvuilla, paikalliset yhteisöt antoivat omia rangaistuksiaan luonnottomasta seksistä.⁴³

³⁸ Hupperts 2006, 54–55.

³⁹ Stålström 1997, 44–45, 48.

⁴⁰ Hergemöllerin suomennetussa artikkelissa käytettiin sanaa kirkkoneuvosto, joka luo helposti virheellisen mielikuvan. Koska minulla ei ole käsissäni alkuperäistä artikkelia, johon voisin verrata, en tiedä onko kyse suomentajan virheestä vai ei. Kyseessä lienevät yleiset kirkolliskokoukset, joita pidettiin keskiajalla ja joissa vakiinnutettiin kristinuskon opinkappaleita. Yleiset kirkolliskokoukset kattoivat koko kirkon. Yleisiä kirkolliskokouksia on ollut seitsemän tai kaksikymmentäyksi, riippuen traditiosta. Arffman 2004, 55.

⁴¹ Hergemöller 2006, 50; Salmesvuori 2006, 109.

⁴² Hergemöller 2006, 63.

⁴³ Hergemöller 2006, 59.

Päivi Salmesvuori toteaa toisaalta, että kun ei ollut järjestävää ja lajittelevaa terminologiaa seksuaali-identiteeteille, olivat erilaiset identiteetit mahdollisia. Vaarana tässä on tietenkin menneisyyden näkeminen onnelana, jossa ei ole seksuaalivähemmistöjen ongelmia. Kääntöpuolella on kuitenkin maailma, jossa ei olisi seksuaalisuudesta johtuvaa ahdistusta, koska kysymystä seksuaali-identiteetistä ei ole.⁴⁴

Myöhäiskeskiaikaan mennessä katolisen kirkon asema oli vakiintunut, ja vuoteen 1300 mennessä suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli kielteisempi kuin vuosisatoihin. Homoseksuaalisuus tuomittiin niin filosofiassa ja teologiassa kuin ajan kirjallisuudessa. Kanoninen laki oli kielteinen ja maallinen laki ankara. Kun Eurooppa oli rauhoitettu ja käännytetty kristinuskoon, kirkko saattoi keskittyä levittämään kielteisiä asenteitaan ja vainoamaan toisinajatteliijoita ja myös homoseksuaaleja. Kerettiläisyys ja sodomia kietoutuivat toisiinsa vaarallisella tavalla. Paholaisenpalvonta, harhaoppisuus ja seksuaalinen poikkeavuus niputettiin yhteen, ja tällä oli merkittävä vaikutus inkvisition toimintaan myöhäiskeskiajalla.⁴⁵

Merkkipaalu suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen muodostui vuonna 1486,⁴⁶ kun *Malleus Maleficarum*, Noitavasara, ilmestyi. Kyseessä on kahden katolisen munkin teos, jossa esitellään noitien ja paholaisen liitto ja tuomitaan noida seksuaalisesi poikkeaviksi. Teoksessa demonit aiheuttavat luonnonvastaisen sukupuolielämän, sodomian, jonka järkyttävyyttä lisää se, että edes demonit itse eivät sorru niin alhaiseen syntiin. Teos vaikutti vuosisatojen ajan toisinajattelijoiden, kerettiläisten ja sodomiittien kohteluun ja vainoon. Kirja oli katolisen kirkon hyväksymä yhteenveto aikansa tieteellisestä ja teologisesta tiedosta, perustuen muun muassa Aristoteleen ja Tuomas Akvinolaisen kirjoituksiin ja Raamatun teksteihin. Noitavasara tiivistyi kirkon kanta seksuaalisuudesta, naisen olemuksesta ja asemasta sekä vääräoppisten vainosta vuosisadoiksi.⁴⁷

Inkvisition hyökkäystä sodomiitteja vastaan johtivat Hergemöllerin mukaan kuntien virkamiehet ja vainot saivat alkunsa kaupungeista. Italiassa säädettiin kirjallisia lakeja sodomiittien vainoamiseksi 1200-luvun alussa. Lakien takia heitä vainottiin, kidutettiin, silvottiin ja teloitettiin. Hergemöllerin mukaan yleisiä rangaistuksia olivat kastroiminen, sokaiseminen ja käsien ja jalkojen amputoiminen. Kuolemanrangaistus oli varattu rikoksen uusijoille ja teloitustapa oli polttaminen roviolla. Ristiriitaista on kuitenkin se, että kaupungeissa suhtauduttiin homouteen kaksijakoisesti myöhäis-

⁴⁴ Salmesvuori 2006, 97–98.

⁴⁵ Stålström 1997, 48; Nenonen 2006, 116–117; Hergemöller 2006, 64–65.

⁴⁶ Marko Nenosen mukaan teos ilmestyi joko vuonna 1486 tai 1487. Nimi tarkoittaa sanatarkasti pahan vasaraa. Nenonen 2006, 40.

⁴⁷ Stålström 1997, 48–49; Gowing 2006, 141.

keskiajalla: inkvisition tiukkojen rikoslakin vallitessa ylistettiin miesvartalon kauneutta taiteessa ja suitsutettiin platonista rakkautta.⁴⁸

Keskiaikana vainottu sodomia ei ollut ainoa homoseksuaalisuuden muoto, vaan ajalta on säilynyt kaunokirjallisia viitteitä myös muunlaisesta homoseksuaalisuudesta. Kyseessä olivat arvostetut ja kunnioitetut ”ystävät”, jotka vaalivat erosta kirjeissään, runoissaan ja filosofian tutkielmissaan. Ystävyysden kultti alkoi kukoistaa 500-luvulla merovingikuninkaiden aikana. Suhteet ylittivät luokkarajat ja loivat Hergemöllerin mukaan uuden, tasa-arvoisen yhteisön, jonka jäsenillä oli velvollisuus auttaa ja tukea toisiaan. Ystävien rakkautta julistettiin syleilyin ja suudelmin, nukkumalla yhdessä ja kirjoittamalla omistuskirjoituksia julkaistuihin teoksiin. Seksiakteja ei kuitenkaan ollut, koska niitä olisi pidetty syntisinä. Ystävyysden kultti jatkui renessanssiin asti, ja homoerotiikka kukoisti. Aune Jääskinen mainitsee ortodoksisen kirkon siunanneen menneinä vuosisatoina kahden samaa sukupuolta olevien henkilöiden ystävyysliittoa. Tämä tapa olisi ollut käytössä keskiajalla ja paikoin myöhemminkin. Monet miehet haudattiin samaan hautaan, mutta myös naisten ystävyysdestä on löydettävissä esimerkkejä: Lontoon Westminster Abbeyssa on muistomerkki Mary Kendallin ja Catharine Jonesin ystävyydelle. Muistomerkki on vuodelta 1710, ja siinä esitetään toive, ettei naisten tuhkia erotettaisi kuoleman jälkeen.⁴⁹

Jo ystävyysliittojen hyväksymisen osoittaa, ettei kristinusko olisi aina torjunut homoseksuaalisuutta. Nimittäin kirkon ja kristinuskon piirissä olisi ollut ajanjaksoja, jolloin homoseksuaalisuutta olisi suvaittu. Stålström mainitsee varhaiskeskiaikaisesta ”parisuhteen virallistamisesta”, aina vihkikaavoja myöten. Laura Gowing mainitsee Englannissa Cheshiressä Taxalin kunnan avioliittorekisterissä löytyvän kaksi naisten välistä avioliittoa: vuonna 1707 vihittiin Hanna Wright ja Anna Gas-kill ja vuotta myöhemmin Ane Norton ja Alice Pickford.⁵⁰

Kuitenkin homoseksuaalisuus kävi myös poliittiseksi lyömäaseeksi jo keskiajalla. Sodomianvastainen ilmapiiri oli niin laajalle levinnyt, että se ylitti luokkarajat, varsinkin myöhäiskeskiajalla. Syyte sodomiasta ja muihin siihen liitettävistä rikoksista, esimerkiksi demonien manaamisesta, oli poliittisesti motivoitunut. Syytteiden uhreiksi joutuivat niin tempeliritarit, paavi Bonifacius VIII kuin Englannin kuningas Edvard II. Lakia kuitenkin sovellettiin eri yhteiskuntaluokille eri tavalla: papit olivat kanonisen lain alaisia (ei kuolemanrangaistusta), alle 12-vuotiaita kidutettiin mutta ei teloitettu, ja aristokraatit saivat mahdollisuuden paeta ennen tuomion julistamista. Hergemöller kuitenkin toteaa syyttäjien olleen erityisen kiinnostuneita ylemmän säädyn edustajista, yhteiskunnan tukipylväistä, vaikka kaikki säädyn edustajat olivat edustettuina. Etenkin myöhäiskeskiajalle nämä luok-

⁴⁸ Hergemöller 2006, 69, 70–71, 74.

⁴⁹ Aldrich 2006, 10; Hergemöller 2006, 59–60; Puff 2006, 89–93; Jääskinen 2006, 272; Gowing 2006, 135–136.

⁵⁰ Salmesvuori 2006, 97–98; Hergemöller 2006, 57, 63; Stålström 1997, 47; Gowing 2006, 136.

karajoja ylittävät sodomiavainot olivat tyypillisiä. Myöhemminkin sama teema on toistunut. Reformaation yhteydessä esimerkiksi luostareita syytettiin sodomiasta. Poliittisena lyömäaseena käyttämisen lisäksi sodomiaa ja sodomiitteja syytettiin yhteisön kohtaamista ongelmista. Sodomiitteja syytettiin nälänhädästä, maanjäristyksistä, kulkutaudeista, ja heidän vuoksi Jumalan viha ja hävitys uhkasi synnistä luontoa vastaan.⁵¹

Sodomiaan liitettiin yhä lisää merkityksiä, ja se siirrettiin sosiaalisten kokemusten maailmaan uudella ajalla. Ihmisten seksuaalinen käyttäytyminen ja koko yhteiskunnan kohtalo yhdistettiin toisiinsa. Lait sodomiitteja vastaan tiukkenivat, koska ilmiön pelättiin leviävän kansan parissa. Juridinen pohja luotiin uuden ajan alussa, mutta vainot olivat vuoroin järjestelmällisiä, vuoroin sattumanvaraisia, eikä niitä ollut kaikkialla Euroopassa. Ääripäinä mainitaan Firenze ja Venetsia, joissa asetettujen työryhmien tavoite oli hävittää sodomia lopullisesti. Toisena ääripäänä oli Venäjä, jossa syytteitä nostettiin harvoin. Vainot kuitenkin kiihtyivät, kun valtioiden rakentaminen alkoi.⁵² Syynä on ehkä ollut tarve yhdenmukaistaa ja pitää valtio yhtenäisenä: sijaa poikkeavuuksille ei ollut.

Kuitenkin renessanssin aikana Englannissa alkoi muodostua homoseksuaalien erilliskulttuuria. 1600-luvun lopulla Englannissa homoseksuaalit alkoivat tavata puistoissa ja oluttuvissa (engl. *molly houses*). Paikkoihin tehtiin yllätystarkastuksia ja toiminta yritettiin tukahduttaa. Kiinnijääneet asetettiin jalkapuuhan ja lopulta teloitettiin julkisesti, mutta erilliskulttuuri tapaamisinstituutioneen säilyi. Sodomiitteja kutsuttiin oluttuvista johdetulla nimellä mollies. Samaan aikaan, kun heidän erilliskulttuurinsa tuli yhä näkyvämmäksi, toisaalta nousivat esiin moraalialta vartioivat institutiot ja toisaalta uskonnon asema heikkeni ratkaisevasti tieteen ja politiikan kielessä. Tieteellisempi maailmankuva korvasi uskonnon, ja homoseksuaalisuus siirtyi kirkon tuomiovallan alta rikoslain piiriin.⁵³

2.3. Homoseksuaalisuuden synty

Euroopassa alkoi tapahtua huomattavaa kehitystä 1600-luvun lopulta aina 1800-luvulle asti homoseksuaalisuuteen suhtautumisessa. Valistuksen aikana seksuaalinormit ja seksuaalikäytännöt muutuivat. Suuriin kaupunkeihin alkoi syntyä sodomiittien omia alakulttuureita. Stålström mainitsee Lontoossa ja Pariisissa olleen homoseksuaalisia bordelleja, mutta alakulttuureja oli muissakin maissa. Intellektuellien keskusteluissa maalliset termit alkoivat korvata uskonnolliset käsitykset. Ensimmäistä kertaa juutalais-kristillisessä kulttuurissa kritisoihin uskonnon harjoittamaa poik-

⁵¹ Hergemöller 2006, 61, 65–67, 69–70, 73; Arffman 2006, 183–184.

⁵² Puff 2006, 79–84.

⁵³ Stålström, 1997, 50–51.

keavien seksuaalisuuksien tuomitsemista, ja rikoslainuudistukset 1700–1800-lukujen vaihteessa paransivat sodomiittien oikeudellista asemaa useissa maissa.⁵⁴

Sibalis katsoo, että valistusfilosofit eivät juuri laittaneet painoarvoa sodomiakysymyksille, mutta he joutuivat kuitenkin pohtimaan asiaa. Sibalisin mukaan valistusfilosofit toistivat samoja vanhoja teemoja sodomiasta luonnottomuutena ja katsoivat sen estävän ihmisten päämäärän eli lisääntymisen saavuttamisen. Sodomia johtui sosiaalisista tai psykologisista syistä, ei itse luonnosta.⁵⁵ Tässä on mielenkiintoinen ero Stålströmin ja Sibalisin välillä. Stålström korostaa valistuksen merkitystä asenteiden muutoksessa, kun taas Sibalis toteaa valistusfilosofien käytännössä sivuttaneen sodomian suurimmaksi osaksi. Kuitenkin ei voida kieltää sitä, ettei valistuksella olisi vaikutusta asenteisiin ainakin Manner-Euroopassa. Erityisesti Englannissa valistuksen vaikutus jäi Stålströmin mukaan heikoksi: aina 1800-luvun puoliväliin asti rangaistus sodomiasta oli kuolema.⁵⁶

Läpi vuosisatojen perusteena homoseksuaalisuuden kriminalisoinnille oli ajatus siitä, että sen harjoittajat pilkkasivat Jumalaa, rikkoivat luonnon tarkoitusta ja lisäksi vielä horjuttivat yhteiskuntaa. Rangaistus näistä rikoksista oli uuden ajan alun Euroopassa kuolema, mutta 1700-luvulle tultaessa suhtautuminen sodomiittien oikeudenkäynteihin ja niihin liittyviin kohuihin muuttui. Viranomaiset eivät halunneet kiinnittää kansan huomiota sodomiaan, jonka olisi syytä pysyä salassa.⁵⁷ Tämän ajatuksen taustalla on pelko siitä, että kansan keskuudessa sodomia yleistyisi, jos he kuulisivat siitä.

Ranskan suuren vallankumouksen myötä syntyi ensimmäinen dekriminalisointiaalto. Vallankumousneuvosto sääti vuonna 1791 rikoslain, jossa ei mainita enää sodomiaa. Laki vahvistettiin vuoden 1810 Code Napoléonissa. Laki dekriminalisoi aikuisten väliset homoseksuaaliset suhteet yksityistiloissa Ranskassa. Laki astui voimaan muissa Ranskan vaikutuspiirissä olleissa maissa kuten Hollannissa vuonna 1811.⁵⁸ Sibalis esittää kuitenkin mielenkiintoisen vastaväitteen: Code Napoléon ei itse asiassa dekriminalisoinut sodomiaa, koska se oli yksityisoikeuden kokoelma, joka ei käsitellyt rikoksia. Ratkaiseva oli vuoden 1810 rikoslaki, joka vahvisti aiemmat lait.⁵⁹ Merkittävää on kuitenkin se, että Ranskan ja valistuksen malli levisi muualle Eurooppaan vapauttaen sodomian.

Valistuksen vaikutuksesta keskustelun sävy sodomiasta muuttui pikku hiljaa. Vaikka kirkon valta oli homoseksuaalisuuden tuomittavuudessa vähentynyt, vielä 1800-luvun alkuvuosikymmeninä keskustelua homoseksuaalisuudesta leimasi uskonnollinen sävy. Homous oli pahe, vaikka muuta-

⁵⁴ Stålström 1997, 51; Sibalis 2006, 103, 107.

⁵⁵ Sibalis 2006, 114–115.

⁵⁶ Stålström 1997, 51–52; Sibalis 115–116.

⁵⁷ Sibalis 2006, 109.

⁵⁸ Stålström 1997, 51; Stålström 2001a; Hapuli 1989, 21, 26, 28–29, 33, 35.

⁵⁹ Sibalis 2006, 117–118.

missä tapauksissa sitä pidettiin mielisairautena. Kyseessä oli sodomiittinen synti, johon kuka tahansa saattoi sortua. Ei ollut myöskään olemassa tiettyä homoseksuaalista tyyppiä. 1800-luvun loppupuolella sodomiasta tuli järjestelmällisen tutkimuksen kohde, jolloin uskonnolliset oletukset hylättiin lääketieteen ja teknologian nopean kehityksen takia. Tutkijat jakautuivat kahteen ryhmään: niihin, jotka pitivät homoutta hankittuna ominaisuutena, ja niihin, joiden mukaan se oli synnynnäinen⁶⁰

Saavuttaessaan valta-asemaa lääketiede alkoi korvata uskonnon moraalinormia 1800-luvun lopussa. Sodomiana pitämisen sijaan homoseksuaalisuutta alettiin määritellä sairaudeksi. Useimmille vuosisadan vaihteen lääkäreistä homoseksuaalisuus oli synnynnäinen patologinen degeneraatio ja suurin osa heistä piti homoseksuaalisuutta mielisairautena. Vain pieni osa kansalaisoikeusaktivisteja näki homouden normaalina seksuaalisuuden variaationa. Lääkärien arvovaltaa seksuaalikysymyksissä lisäsi Stålströmin mukaan kaupunkeihin muutto. Kaupungeissa ihmisten oli yhä vaikeampaa saada moraalista ohjausta naapureiltaan, koska heitä ei tunnettu. Täyttääkseen tämän puutteen ihmiset kääntyivät yhä enenevässä määrin lääkärien puoleen. Stålström toteaaakin lääkäreistä muodostuneen eräänlainen maallinen papisto, joka toi ajatuksiaan julki kirjojen ja artikkeleiden kautta. Ranskassa 1800-luvun lopulla kolmasosa edustajainhuoneen jäsenistä oli lääkäreitä. He toimivat ryhtiliikkeiden johdossa, ja lainsäätäjät konsultoivat heitä. Lääkäreiden valta ulottui seksuaalisuuteen asti.⁶¹

Homoseksuaalien kansalaisoikeuksien puolestapuhujat loivat ensimmäisinä mallin tyyppillisestä homoseksuaalista. Saksassa 1800-luvulla luotiin kansalaisoikeusliikkeen suojissa teorioita osoittamaan homoseksuaalisuuden rakenteellisena, mutta normaalina ominaisuutena. Ensimmäisenä nämä kategoriat nimesi Karl Heinrich Ulrichs vuonna 1862. Hän luokitteli ihmiset heidän sukupuolisen halunsa mukaan kolmeen ryhmään: *Urning* oli mies, jonka halu kohdistui toisiin miehiin, *Dioning* oli mies, jonka halu kohdistui naisiin ja *Urninde* nainen, jonka halusi toista naista. Ulrichs esitti, että homoseksuaalit muodostivat kolmannen sukupuolen. Syynä tähän oli sikiön kehitysvaiheessa tapahtuneen sattuman johdosta muodostunut rakenteellinen homoseksuaalisuus. Koska kyseessä oli synnynnäinen ominaisuus, oli sen kriminalisointi väärin. Tämä oli ensimmäinen perustelu homoseksuaalisuuden dekriminalisoinnille. Homous oli yhä kriminalisoitu Pohjoismaiden lisäksi muun muassa Preussissa ja Englannissa. Ulrichsin teoria on merkittävä, koska se teki mahdolliseksi hylätä aiemmat käsitykset homoudesta syntinä, degeneraationa ja sairautena.⁶²

⁶⁰ Stålström 1997, 55–56.

⁶¹ Stålström 1997, 56, 59–60, 146, 149.

⁶² Stålström 1997, 57.

Homoseksuaali terminä otettiin käyttöön 1860-luvulla. Sitä käytettiin Preussissa dekriminalisaatioita vaatineessa kirjeessä maan oikeusministerille vuonna 1869. Kirjeessä esitettiin, että reformi oli ollut ilmassa Ranskan vallankumouksesta ja Code Napoléonista lähtien. Kansalaisyhteiskunnat eivät vaarantaisi yhteiskuntaa, koska homoseksuaalisuus oli myötäsyttyistä eikä hankittua. Näin ollen heteroseksuaalisuus pysyisi valtavirtana. Michel Foucault'n mukaan homoseksuaalisuuden käsitteen luominen merkitsi sosiaalisen luokan ja synnynnäisen identiteetin muodostumista: homoseksuaalit olivat ihmisiä, joilla oli myötäsyttyinen ja ehkä muuttumaton identiteetti. Sodomiitit sen sijaan syyllistyivät sodomiittiisiin tekoihin, kyse oli päätöksestä.⁶³

Saksassa 15.5.1897 Magnus Hirschfeldin perustama tieteellis-humanitaarinen komitea (WHK, Wissenschaftlich-humanitäres Komitee) kannatti teoriaa kolmannesta sukupuolesta. Liike oli pääasiassa kansalaisyhteiskunnallinen, ja sen päätavoite oli homoseksuaalisuuden dekriminalisointi. Muita tavoitteita olivat julkisen mielipiteen muuttaminen homoseksuaalisuudesta ja homoseksuaalien saaminen itse ajamaan oikeuksiaan. WHK levitti tietoa julkaisemalla mm. aikakauskirjaa ja keräämällä vaikutusvaltaisten ihmisten nimiä lakiuudistusta varten. Uudistus vaati kumoamaan lakipykälän numero 175, jossa kriminalisoitiin miesten välinen homoseksuaalisuus. Vetoamukseen allekirjoittivat muun muassa Albert Einstein, Leo Tolstoi ja monet muut merkkihenkilöt. Toiminnassa oli mukana arvovaltaisia ihmisiä, ja sillä oli selvä kansainvälinen ulottuvuus: Hirschfeld itse kiersi useissa maissa puhumassa. WHK:n rinnakkaisjärjestöjä perustettiin Hollannissa, Itävallassa, Sveitsissä, Tanskassa, Englannissa, Italiassa ja Belgiassa.⁶⁴ Homoseksuaalisuuden esiinmarssi järjestöjen kautta alkoi.

Ruohonjuuritasaakaan ei unohdettu. Liikkeen yksi motto oli ”Homoseksuaalien vapauttaminen voi olla vain homoseksuaalien oman työn tulosta.”⁶⁵ Homoseksuaalien tuli itse osallistua työhön dekriminalisoinnin ajamisessa, ilman heidän panostaan tavoitetta ei saavutettaisi. Tämä on mielenkiintoinen ero myöhempään verrattuna, koska tämän jälkeisissä dekriminalisointia ajavissa yhdistyksissä oli selvästi ajatusta siitä, että homot tarvitsevat heteroiden apua kriminalisoivan lain vuoksi. Tilanne kääntyi ikään kuin pääläelleen: ilman heteroseksuaalien apua ei homouden dekriminalisointi olisi mahdollista.

Kaikki eivät kuitenkaan hyväksyneet WHK:n esittämää ajatusta kolmannesta sukupuolesta. Vuonna 1907 Benedict Friedländer johti protestiryhmää, joka erosi WHK:sta. Ryhmä katsoi teorioiden kolmannesta sukupuolesta olevan alentavia, sympatiaa kerjääviä ja verrattavissa sairausleimaan. Kansalaisyhteiskunnallisen liikkeen tulisi omaksua historiallinen ja antropologinen ote, joiden avulla homo-

⁶³ Stålström 1997, 58; Aldrich 2006, 11; Tamagne 2006, 167, Månsson 1984, 333.

⁶⁴ Stålström 1997, 58–59; Tamagne 2006, 176.

⁶⁵ Stålström 1997, 58–59.

seksuaalisuutta tutkittaisiin. Sairausleima herättää empatioita ja toisaalta sairasta kohdellaan humanisti, mutta häntä voidaan pyrkiä myös parantamaan. Tasavertaisuusvaatimuksen kannalta sairausleima on väärä: fyysisesti alempiarvoisella ei ole tasavertaisia oikeuksia.⁶⁶

2.4. Vainojen ja vapauden aika 1900-luvulla

1900-luvun alussa Euroopassa vallitsi kaksi erilaista tapaa suhtautua homoseksuaalisuuteen. Maissa, joiden kulttuuri pohjautui latinan kieleen ja joissa katolinen kirkko oli vahva, sovellettiin Napoleonin rikoslakia. Näistä maista puuttuivat Tamagnen mukaan homoseksuaalisen käyttäytymisen kriminalisoivat lait. Toiseen suuntaukseen kuuluivat maat, joissa oli vahva protestanttinen tai ortodoksinen kirkko, kuten saksalaiset, anglosaksiset ja slaavilaiset maat. Näissä maissa kontrolloitiin seksuaali- ja sukupuolinormeja tiukasti ja lakeja siveellisyyserikoksista tiukennettiin. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa vuonna 1921 ja Saksassa vuonna 1909 yritettiin kriminalisoida lesbous; suurimmassa osassa kriminalisoitiin vain miesten homoseksuaalisuus. Poikkeuksen teki Suomi, joka vuonna 1888 rikoslain uudistuksessa kriminalisoi lesbouden. Englannin ja Saksan tapauksessa lesbouden kriminalisointi jäi puolitiehen, koska lesboudesta ei haluttu tehdä julkista asiaa: säädyllyiset ihmiset, etenkin naiset, eivät saaneet kuulla siitä. Löfström toteaa myös, että samalla olisi tunnustettu naisilla olevan autonominen seksuaalihalu. Suomessa kriminalisointi onnistui, koska miesten ja naisten ei katsottu eroavan toisistaan syvällisesti psykososiaalisella tasolla.⁶⁷

Huomattavaa on, että samalla kun oikeusjärjestelmä sääteli homoseksuaalisuutta yhä enemmän ja hiljaisuudessa, ihmisten huomio kiinnittyi homoseksuaalisuuteen lehdistön omaksuman diskurssin kautta. Kiristyvän ilmapiirin myötä poliisien erikoisjoukot tarkkailivat puistoja, saunoja ja yleisiä käymälöitä, joita homoseksuaalit suosivat. Ratsioiden tarkoitus oli painostaa rikoksenuusijoita, etenkin prostituoituja, ja varmistaa homoseksuaalisen toiminnan pysyminen marginaalissa ja huonomaineisilla alueilla. Samalla vahvistettiin homoseksuaalisuuden, rappion ja turmeltuneisuuden välistä yhteyttä. Homoseksuaali oli aina joku muu: jokainen yhteiskuntaluokka ulkoisti homoseksuaalisuuden muihin.⁶⁸

Huipentuma homoseksuaalien vainoille alkoi natsien noustua valtaan Saksassa vuonna 1933. Saksassa syntynyttä homoseksuaalien omaa alakulttuuria tuhottiin järjestelmällisesti, ja ainoa sallittu seksuaalisuus tähtäsi suvunjatkamiseen. Kansallissosialismin ja toisen maailmansodan seurauksena homoseksuaalien kansalaisoikeus- ja tasavertaisuustaisteluun tuli vuosikymmenien katkos. Osoituksena tiukemmasta suhtautumisesta voidaan pitää Hirschfeldin kohtaloa. Hän oli juutalaisena

⁶⁶ Stålström, 1997, 59.

⁶⁷ Löfström 1999, 201, 212; Tamagne 2006, 186–188.

⁶⁸ Tamagne 2006, 188–190.

joutunut pitkin 1920-lukua antisemiittisten hyökkäysten kohteeksi, ja lopulta 10.5.1933 hänen perustamansa Seksuaalitieteiden instituutin kirjasto poltettiin ja mies itse joutui maanpakoon. Natsi-Saksan tiukkojen lakien lisäksi seksuaalinen vapautusliike ja homoseksuaalien tapaamispaikat tuhoettiin. Vaikka WHK joutui ongelmiin Saksassa kansallissosialismin aikana, sen ajatukset elivät Hollannin NWHK:n piirissä ja Yhdysvalloissa 1940-luvulla syntyneiden vapautusliikkeiden parissa. Vasta vuonna 1969 Länsi-Saksan lainsäädäntöä uudistettiin ja homoseksuaalisuus dekriminallisoitiin.⁶⁹

Homoseksuaalisuus oli natseille vaikea asia. Ihailtu miesten välinen solidaarisuus ja paremmuus oli saanut tietyissä piireissä homoeroottisen vivahteen, ja olihan SA:n johtaja Ernst Röhm tunnettu homoseksuaali. Homoseksuaalisuus oli natseille ennen kaikkea liikkeen sisäinen ongelma, joka luonteeltaan oli enemmän sosiaalinen ja poliittinen kuin biologinen. Homous oli sosiaalinen tauti, joka uhkasi kaikkia. Mitkään rangaistukset, kastraatio, keskitysleirit tai kuolema, eivät voineet estää epidemiaa räjähtämästä käsiin. Homot olivat vaarallisia tällöin kahdesta syystä: ensiksi he viettelivät heteroseksuaalisia miehiä luonnottomuuksiin, ja toiseksi he uhkasivat natsipuolueen ja yhteiskunnan yhtenäisyyttä ja hierarkkisuutta luomalla omia klikkejään yhteiskunnassa.⁷⁰

Lain tiukentamisen taustalla oli halu estää homoseksuaalisuuden leviäminen epidemian lailla saksalaisten miesten keskuudessa: homoseksuaali voi vietellä toisen miehen homoseksuaalisuuteen. Tämän pelon kannustamana vuonna 1938 Hitler-Jugendin ja nuorisoliikkeiden ohjaajien ja johtajien oli allekirjoitettava ilmoitus, jossa vakuuttivat olevansa tietoisia homoseksuaalisen viettelyn ankarasta rangaistuksesta. Nuorisotyössä piti myös tarkkailla homoseksuaalisuuden varalta ja tukahduttaa se nopeasti.⁷¹

Natsien hallintakauden aikana ensiksi tiukennettiin jo olemassa olevaa rikoslakia: rangaistus oli 10 vuotta vankeutta, ja rikokseksi katsottiin yhtä hyvin masturbaatio toisen miehen läsnä ollessa kuin toisen miehen kehon koskeminen seksuaalisin tarkoituksin. Kaksinaismoraalia kuvaa hyvin se, että laki ei koskenut lesboja. Naiset olivat suvunjatkamiskykyisiä lesboudesta huolimatta, ja heidät saattoi pakottaa yhdyntään. Miesten homoseksuaalisuus oli natseille suurempi huoli kuin lesbous, mikä johtui hyvin perinteisistä käsityksistä sukupuolirooleista ja naisen passiivisesta seksuaalisuudesta. Tiukemman rikoslain lisäksi homoseksuaaleja steriloidtiin lopulta ennakoivasti, ilman oikeudenkäyntiä. Perinnöllisten sairauksien vastustamislain pohjalta kastroidiin vain muutama kymme-

⁶⁹ Stålström 1997, 58, 184; Tamagne 2006, 176, 191–192.

⁷⁰ Oosterhuis 1997, 189–190, 193–195, 202–203.

⁷¹ Stålström 1997, 185; Oosterhuis 1997, 190.

nen henkilöä vuosina 1935–1936. Yleisimmin sterilointi tehtiin taparikollisia ja seksuaalirikollisia koskevan lain pohjalta. Kolmannen valtakunnan aikana noin 400 000 ihmistä pakkosteriloitiin.⁷²

Asenteet tiukkenivat pitkin veitsien yön jälkeen vuonna 1934.⁷³ Oosterhuis toteaaakin, että tämän jälkeen natseille homoseksuaalisuuden vaarallisuudesta tuli suoranainen pakkomielle. Vuoden 1942 jälkeen homoudesta tuomittu joutui keskitysleirille.⁷⁴ Arviot siitä, kuinka monta homoseksuaalia tuomittiin keskitysleireille, vaihtelevat. Stålströmin mukaan Hitlerin vainojen takia 10000–400 000 homoseksuaalia kuoli keskitysleireillä sairauksiin, lääketieteellisiin kokeisiin tai kaasukammioihin. Tamagne ja Oosterhuis puhuvat 5000–15 000 ihmisestä. Suurin osa heistä oli miehiä. Naiset saatettiin pakottaa leiribordelleihin tai internoida Itävallan lesbouden kieltävän lain pohjalta, sillä Saksan laissa ei lesboutta kriminalisoitu.⁷⁵ Natsien homovainoista on vaiettu pitkään, ja nyt onkin syytä puhua tästä avoimesti.

Toisen maailmansodan jälkeisiin vuosikymmeniin mahtuu muutoksia. 1950- ja 1960-luvuilla tapahtui ”suuri muutos” kaikkialla maailmassa. Syvällisiin muutoksiin joutuivat niin talous, demografia, materiaallinen kulttuuri, identiteetti kuin sukupuoliroolit. Nämä heijastuivat myös homoseksuaalisuuden asemaan.⁷⁶

Monissa maissa homoseksuaalisuus oli yhä kriminalisoitu toisen maailmansodan jälkeen. Rizzon mukaan näille maille oli ominaista oikeusjärjestelmän perustuminen yleiseen lakiin ja vahvaan protestanttisuuteen. Luontaisesti moraalittomista teoista tuli rangaista paikasta ja olosuhteista riippumatta, koska teot olivat luonnonvastaisia. Valtiolla oli mahdollisuus puuttua kansalaisten yksityiselämään. Toisessa päässä linjaa olivat maat, joiden lainsäädäntöön oli vaikuttanut Ranskan vallankumous. Näissä maissa suljettujen ovien takana tapahtuva homoseksuaalisuus, johon ei sisällynyt väkivaltaa tai alaikäisiä, oli sallittua. Kansalaisten velvollisuus oli toimia hienotunteisesti, ja julkinen ja yksityiselämä erotettiin toisistaan.⁷⁷

Yhdysvalloissa homoseksuaalit oli rinnastettu natseihin 1940-luvulla, ja psykoanalyttikot esittivät teorian homoseksuaalien salaliitosta viattomien lapsien viettelemiseksi homoseksuaalisuuteen ja

⁷² Sterilointi ei ollut vain natsi-Saksan piirre vaan sterilointi oli yleisesti hyväksytty eugeneettinen työkalu. Esimerkiksi Suomessa ja muissa Pohjoismaissa oli samansisältöisiä lakeja, Suomessa vuosina 1935–1970 homoseksuaalisuudesta tuomitut naiset ja miehet saatettiin steriloida joko lääkintöhallituksen tai henkilön omasta hakemuksesta. Ks. Mattila 1999, 302–303, 318–321, 337–338. Giles 1992, 41–47; Stålström 1997, 184; Tamagne 2006, 191; Oosterhuis 1997, 190; Mattila 1999, 64, 69–70, 388.

⁷³ Pitkien veitsien yö oli 30.6.1934, jolloin Hitler valtakunnankanslerina järjesti kansallissosialistisen puolueen ja SA:n puhdistuksen päästäkseen eroon puolueen sisällä olevista vastustajista. Myös nimeä pitkien puukkojen yö on käytetty. Saarinen, 2005, 858.

⁷⁴ Oosterhuis 1997, 193–195, 202–203.

⁷⁵ Oosterhuis 1997, 188; Stålström 1997, 184–185; Tamagne 2006, 193.

⁷⁶ Rizzo 2006, 197.

⁷⁷ Rizzo 2006, 201.

lasten raiskaamisesta.⁷⁸ Tämä ajatus on paljon puhuttu viettelyteoria, jota myöhemmin käytettiin perusteluna sille, miksi homoseksuaalisuutta ei saisi dekriminialisoida. Näin oli myös Suomessa. Teoria todistettiin vääräksi Hollannissa 1969 niin sanotussa Speijerin raportissa. Raportin seurauksena Hollannissa poistettiin vuonna 1971 korotetut suojaikärajat ja Norjassa korotettuja suojaikärajoja ei edes säädetty dekriminisoinnin yhteydessä 1972.⁷⁹

Yhdysvaltojen ensimmäiset homoseksuaalisuuden vapauttamiseen pyrkivät liikkeet syntyivät 1950-luvulla. Aika oli homoseksuaaleille vaikea senaattori Joseph McCarthyn yllyttämien homojen ja kommunistivainojen takia. 1950-luvun alussa perustettiin ensimmäinen homofiilien kansalaisoikeusjärjestö The Mattachine Society ja vuonna 1955 San Franciscossa lesbojen tasavertaisuutta tavoitteleva Daughters of Bilitis (DOB). Vallitsevan ilmapiirin vuoksi järjestöt olivat salaisia ja paljastumisen ehkäisemiseksi solumaisia. Periaateohjelmissaan järjestöt linjasivat tavoitteekseen yhdistää homofiilit, herättää heidät huomaamaan syrjitty asemansa ja johdattaa taisteluun emansipaation puolesta.⁸⁰

Homoseksuaalien vapautusliikkeet nousivat 1950- ja 60-luvuilla. Homojen vapautusliike Yhdysvalloissa syntyi Stålströmin mukaan osittain vastareaktiona psykoanalytikko Berglerin homovihamielisille kommenteille. 1900-luvun alun homoseksuaalisten liikkeitä kutsutaan sosiologisessa kirjallisuudessa kansalaisoikeusliikkeiksi. Tästä käy esimerkkinä WHK. 1950- ja 1960-luvuilla vaikuttaneita reformiliikkeitä nimitetään homofiililiikkeiksi (homophile movements) sekä Stonewall-kapinan⁸¹ 1969 jälkeisiä liikkeitä vapautusliikkeiksi (gay liberation). Nämä vapautusliikkeet eivät vaatineet vain dekriminisoitua vaan seksuaalista tasavertaisuutta: hetero- ja homoseksuaaleille vaadittiin yhtäläisiä oikeuksia ja homoseksuaalisen elämänmuodon tunnustamista tasavertaiseksi heteroseksuaalisen rinnalle. Yhdysvalloissa vapautusliikkeet kiinnittivät huomiota myös itsesyrjintään ja sen poistamiseen.⁸²

Suuri merkitys homoseksuaalien omille vapautusliikkeille oli mustien vapautusliikkeiden toiminnalla: se toi uskoa homoseksuaaleille omaan toiminnan kannattavuuteen. Saarinen mainitsee uuden militanttien homoaktivistien astuneen liikkeiden johtoon. Koska he eivät olleet kokeneet McCarthyn homovainoja 1950-luvulla, eivät he osanneet pelätä asemansa huonontumista: he vaativat täydellisiä kansalaisvapauksia. Lisäksi nuoret olivat löytäneet oman homoseksuaalisen identiteet-

⁷⁸ Stålström 1997, 98, 112.

⁷⁹ Månsson 1984, 337.

⁸⁰ Stålström 1997, 186–187.

⁸¹ Elokuussa 1969 tapahtui mellakka New Yorkin Greenwich Villagessa sijaitsevan Stonewall Inn -nimisen homobaarin edessä. Poliisin tekemän rutiiniratsian yhteydessä baarin asiakkaat kieltäytyivät menemästä poliisiautoihin ja alkoivat puolustautua heittelemällä kiviä. Mellakointia kesti pari vuorokautta, kun 400 poliisin linnottautuneena baarin sisälle taistelivat noin 2000:ta raivostunutta seksuaalivähemmistön edustajaa vastaan. Stålström 1997, 157.

⁸² Stålström 1997, 113, 157, Månsson 1984, 339.

tinsä aikaisemmin kiitos homoalakulttuurin laajentumisen. Vapautusliike muotoili uudestaan homoseksuaalisuutta, ja lopulta homoseksuaalisuus ei enää ollut vain näkymätön ilmiö.⁸³

Seksuaalisuusasenteiden lientyminen jatkui, ja varsinainen seksuaalinen vallankumous ajoittui 1960–1970-lukujen vaihteeseen. Siihen liittyi erityisesti ehkäisyvälineiden kehittyminen ja asenteiden muutos naisten ja nuorten seksuaalisuutta kohtaan. Näin ollen suurten ikäluokkien edustajat olivat ensimmäinen sukupolvi, jolla oli alusta asti käytössään luotettavia, moderneja ehkäisyvälineitä. Suurten ikäluokkien naiset olivat ensimmäisiä e-pillereiden käyttäjiä, ja he olivat koulutempia kuin aiemmat sukupolvet ja he panostivat myös enemmän työuransa. Vallankumous mahdollisti nuorten yhä monimuotoisemmaksi muuttuvan seksuaalisen käyttäytymisen. Ensimmäisen kumppanin kanssa ei enää menty automaattisesti naimisiin ja alkoholipolitiikan liberalisoinnin myötä seksuaaliseen käyttäytymiseen alettiin liittää myös juominen. 1960–70-luvuilla suurille ikäluokille alkoholin käyttö symboloi uutta vapautta. Nuori sukupolvi mursi tuolloin vanhoja käsityksiä ja haki aktiivisesti erilaisia kokemuksia, myös päihteiden puolelta.⁸⁴

Seksuaalinen muutos ei rajoittunut vain heteroseksuaalisuuteen. 1940-luvulla syntyneiden parissa tapahtui hyppäksenomainen siirtyminen suvaitsevaisuuteen suhteessa homoseksuaalisuuteen yksityisasiana. Tämän ikäryhmän edustajat olivat 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa ajamassa lainsäädäntömuutoksia. Haavio-Mannilan mukaan heidän suvaitsevaisuutensa homoseksuaalisuutta kohtaan on säilynyt samanlaisena nykyisyyteen asti.⁸⁵

3. Virkamiehiä ja uutta verta: henkilöt liikkeiden ja komitean taustalla

3.1. Kuusikymmenlukulaiset: uusvasemmistolainen keskiluokka

Alla olevaan taulukkoon 1 olen koonnut muutamien keskeisten yhden asian liikkeiden toimijoiden taustoja. Koska selkeästi yhtenäisiä piirteitä on havaittavissa, käsittelen niitä tässä ja vertaan johdantoluvussa esittämiini teorioihin. Kaikista henkilöistä en ole saanut tietoja, mutta olen heidät listannut keskeisen asemansa vuoksi. Henkilöt ovat valikoituneet joko sen takia, että he ovat olleet perustamassa liikkeitä tai muuten aktiivisia sen toiminnassa.

⁸³ Saarinen 1991, 24.

⁸⁴ Haavio-Mannila & Roos & Rotkirch. 2004, 222–225; Karisto 2005, 24; Hakkarainen 2004, 72, 74.

⁸⁵ Haavio-Mannila et al. 2004, 227–228.

Taulukko 1. Vaikuttajien taustat

Nimi	Syntymävuosi	Synnyinpaikka	Vanhempien tausta	Koulutus	Poliittinen kanta
Ilkka Taipale	1942	Helsinki	Isä filosofian tohtori, äiti hammaslääkäri	Lääketieteen lisensiaatti	Vasemmisto/ Suomen sosialidemokraattinen puolue (SDP)
Klaus Mäkelä	1939	Helsinki	Ylempi keskiluokka	Valtiotieteiden lisensiaatti	Vasemmisto
Claes Andersson	1940	Helsinki	Isä toimitusjohtaja	Lääketieteen lisensiaatti	Vasemmisto
Kati Peltola	1940	Porvoo	Isä lääkäri, äiti yksityisyrittäjä/valokuvaaja	Valtiotieteiden kandidaatti	Vasemmisto/ Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL)
Margaretha Mickwitz	1936	Helsinki	Isä asianajaja	Filosofian lisensiaatti	Vasemmisto
Tarja Halonen	1943	Helsinki	Isä rakennustyöläinen/työväenluokka	Oikeustieteiden kandidaatti	Vasemmisto/SDP
K. J. Lång	1934	Pirttikylä	Isä puuseppä/työväenluokka	Lainopin kandidaatti	Ruotsalainen kansanpuolue (RKP)
Johan von Bonsdorff	1940	Porvoo	Isä päätoimittaja	Valtiotieteiden kandidaatti	Vasemmisto/SKDL

Lähde: Hiilamo 2010; Korppi-Tommola 2008; Virtanen 2002, 296–297; Jaakkola 2010a; Jaakkola 2010b; Mickwitz 2008, 175; Lähteenmäki 2007; Soukola 2000; Kolbe 2010; Suomen lakimiehet 1965, 586.

Suurin osa yhden asian liikkeiden toimijoista on syntynyt vuosina 1934–1943 eli ennen varsinaisia suuria ikäluokkia, joiden syntymät ajoittuvat vuosiin 1945–1954. Kuusikymmenlukulaisten ydinryhmän edustajat syntyivät siis muutamia vuosia ennen kuin varsinaiset suuret ikäluokat. He olivat vanhempaa fraktiota, millä on myös vaikutusta heidän maailmankuvaansa. Matti Virtasen mukaan talvi- ja jatkosodan lapsille maailma oli erilainen. Ensimmäisen sodan lapset tiesivät, että sodassa voi oikeasti kuolla. Jokaisen lähipiirissä oli isänsä menettäneitä lapsia, vaikka oma isä olisi elossa tai vain haavoittunut. Toisaalta sota saattoi erottaa lapsen molemmista vanhemmista, kun lapsia siirrettiin muihin Pohjoismaihin. He olivat sotaorpojen polvi (syntynyt 1939–1944). Jatkosodan sotilaan lapsille kokemus on aivan erilainen. Heidän isänsä selvisivät sodasta, välttivät sankarikuoleman. Virtasen mukaan peruskokemus oli kuitenkin erilainen: suurten ikäluokkien lapset ovat hengissä selvinneiden sotilaiden lapsia. Suuret ikäluokathan ovat syntyneet jatkosodan jälkeen. Tämä loi erilaisen peruskokemuksen, vastaavasti kuusikymmenlukulaisten kollektiivinen kokemus oli sotaorpoisuus.⁸⁶

⁸⁶ Virtanen 2002, 271, 347; Virtanen 2003, 37–53, 299.

Yhden asian liikkeissä aktiivisesti toimineet henkilöt olivat syntyneet ennen varsinaisia suuria ikäluokkia ja kuusikymmenlukulaisten pääaaltoa. Näitä toimijoita voisi pitää etujoukkona, joka toimi välittäjänä aiemman sukupolven ja nousevan sukupolven välillä. Tämä pienempi aktiivisten nuorten ryhmä aloitti Roosin teoriaa soveltaen sukupolviliikkeen, joka tuli tutuksi kuusikymmenlukulaisina.⁸⁷ Heidän mukaansa 1960-luvun lopulla tuli kuusikymmenlukulaisten pääaalto, mutta Ilkka Taipaletta, Klaus Mäkelää ja muita voi mielestäni pitää ryhmänä, joka aloitti koko sukupolviliikkeen.

Suuria ikäluokkia on luonnehdittu suuren murroksen sukupolveksi. Sotakokemuksia ei heillä ollut, koska he ovat syntyneet sotien välissä tai heti sodan jälkeen. Tuominen tosin toteaa, että vanhempien sotatrauman hoitaminen on ollut yhteiskunnallisen murroksen ohella suurille ikäluokille keskeinen yhdistävä kokemus. Suomessa toteutui nopea modernisaatio ja kaupungistuminen, jotka vaativat yhteiskunnallisia muutoksia. Elinkeinorakenteen muutoksen myötä tarvittiin myös yhteiskunnallisia uudistuksia. Verrattuna muihin länsieurooppalaisiin maihin silloista Suomea voidaan pitää kehittymättömänä hyvinvointivaltiona. Muutosta tähän tuli hyvinvointivaltion systemaattisen rakentamisen myötä: työeläke- ja sairausvakuutusjärjestelmää kehitettiin ja tasa-arvoa alettiin tavoitella entistä ponnekkammin.⁸⁸ Ronald Inglehart toteaa, että pitkään jatkunut rauhan aika ja taloudellinen kehitys tyydyttivät ihmisten perustarpeet: taloudellisen ja fyysisen turvallisuuden kaipaun. Kun nämä tarpeet oli tyydytetty, huomion saattoi kääntää muihin tarpeisiin. Siirryttiin pois materialistisista arvoista kohti postmaterialistisia. Ahti Laitisen mukaan Suomessa sosiaalinen oikeudenmukaisuus alkoi nousta yhteiskunnan vaurastumisen myötä.⁸⁹ Hyvinvointivaltion rakentamisen voi nähdä heijastumana ihmisten arvojen muutoksesta. Toisaalta voi olla, että Suomi on halunnut seurata muiden Pohjoismaiden mallia ja rakentaa kansankodin.

Lisää säröä sukupolvien välille aiheutti nouseva nuorisokulttuuri. 1960-luvulle tultaessa kansainvälinen nuorisomuoti ja rautalankamusiikki villitsivät nuoria, ja vuosikymmenen puoliväliin mennessä populäärimusiikki löi itsensä lopullisesti läpi Beatlesin myötä. Samaan aikaan opiskelijaradikalismi alkoi nosta päätään. Tuomisen mukaan sukupolviero konkretisoitui vanhempien sukupolvien hankaluutena niellä rockin seksuaalisuus.⁹⁰ Nuorisokulttuuri oli hyvin materialistista. Nuoret ostelivat levyjä ja kävivät elokuvissa, sillä heillä oli talouskasvun ansiosta myös omaa rahaa käytettävissään. Tämä mahdollisti heille enemmän itsenäisyyttä kuin aiemmin.⁹¹ Televisio tarjosi viihdettä ja yhdisti perheitä, se myös nopeutti tiedonvälitystä. Yhdessä kaupungistumisen kanssa tele-

⁸⁷ Roos 2005, 214.

⁸⁸ Tuominen 1991, 48; Heinonen 2005, 146–148; Kosonen 2004, 35–36; Virtanen 2002, 252; Häkkinen & Linnanmäki & Leino-Kaukiainen 2005, 64.

⁸⁹ Inglehart, 1977, 3, 21–22; Laitinen 2004, 50.

⁹⁰ Virtanen 2002, 341; Virtanen 2003, 55; Heinonen 2003, 457–458, Tuominen 1991, 103.

⁹¹ Heinonen 2005, 146–148, 151; Kosonen 2004, 35–36; Virtanen 2002, 341, Miettunen 2009, 43.

visio mursi fyysisten välimatkojen luomia esteitä: enää ei ollut alueita, jotka olisivat olleet fyysisesti eristyksissä tiedonvälityksen näkökulmasta katsottuna.⁹²

Kuten taulukosta huomaa, Tarja Halosta ja K. J. Långia lukuun ottamatta keskeiset henkilöt olivat ylempää keskiluokkaa. Heidän vanhempansa olivat korkeasti koulutettuja ja oletettavasti varakkaampia. Voidaan olettaa, että näiden toimijoiden lapsuus on ollut taloudellisesti ja fyysisesti turvallisempaa kuin muiden yhteiskuntaluokkien lapsilla. Juuri fyysinen ja taloudellinen turvallisuus yksilön lapsuudessa ja nuoruudessa on merkittävä tekijä postmaterialististen arvojen synnylle.⁹³

Huomattava osa liikkeiden perustajista oli kaupunkilaisia: K. J. Lång oli ainoa Pohjanmaan maaseudulla syntynyt. Tämä on huomattavaa, koska suurten ikäluokkien syntyessä ja lapsuudessa tyyppillisin koti oli maalla pienviljelystilalla. Sotien jälkeen ero kaupunkiin oli suuri. Kaupungeissa elämä muuttui ylä- ja keskiluokan sekä työväestön osalta modernimmaksi, vauraammaksi ja helpommaksi. Toki kaupungissa eri sosiaaliluokkien välillä oli elinoloissa kuilu, esimerkiksi kaupungissa asuvan työläisperheen äidin työpäivä saattoi olla 15 tuntiakin.⁹⁴ Maan sisäinen muuttoliike kuitenkin kiihtyi jo 1950-luvulla, ja 1960-luvulla yhä useammat muuttivat kaupunkiin ja siirtyivät palkansaajiksi, toimihenkilöiksi. Kaupungistuminen pääsi todenteolla käyntiin. Samaan aikaan kaikkialla länsimaissa elettiin keskellä taloudellista nousukautta, jota vauhditti teknologian kehitys.⁹⁵ Yhä useampi suomalainen kuului kaupungissa asuvaan keskiluokkaan. Kuitenkin toimijoista suurin osa oli syntyperäisiä kaupunkilaisia. Näin ollen ero muuhun samanikäisten ryhmään oli suuri: heillä ei ollut maaseututaustaa.

Koska Taipale, Mäkelä, Peltola ja muut kuuluivat todennäköisesti kaupunkien sosioekonomisesti turvattuun luokkaan, edellytykset postmaterialististen arvojen synnylle ovat olleet olemassa. Kuitenkin on syytä pitää mielessä, että sotien seurauksena vuosina 1940–1942 ja 1945–1946 kaupungeissa oli pulaa mm. ruoasta ja muista elintarvikkeista. Toipuminen oli nopeaa, sillä vuoteen 1952 mennessä Suomi oli taloudellisesti saavuttanut ja jopa sivuuttanut sotia edeltäneen tason.⁹⁶ Kuitenkin Inglehart painottaa nuoruusiän merkityksellisyyttä arvojen muodostumiselle: ihmisen persoona muotoutuu ennen aikuisikää.⁹⁷ Lapsuudessa ja nuoruudessa koetulla fyysisen ja taloudellisen turvallisuuden tunteella on suurempi merkitys kuin myöhemmin koetulla. Oliko Suomen kaupungeissa niin turvattua elämää 1950-luvulla, että pohjaa postmaterialistisille arvoille olisi voinut syntyä kuusikymmenlukuisten keskuudessa? Mille välille nämä merkittävät vuodet asettuvat? Onko se

⁹² Inglehart 1977, 294; Heinonen 2005, 146–150, 457–458; Kosonen 2004, 35–36, Konttinen 1998, 189, Miettunen 2009, 43.

⁹³ Inglehart, 1977, 3, 21–22.

⁹⁴ Häkkinen & Linnanmäki & Leino–Kaukiainen 2005, 64, 70.

⁹⁵ Heinonen 2005, 146–148, 151; Kosonen 2004, 35–36; Häkkinen & Linnanmäki & Leino–Kaukiainen 2005, 78.

⁹⁶ Häkkinen & Linnanmäki & Leino–Kaukiainen 2005, 75; Karisto 2005, 35.

⁹⁷ Inglehart 1990, 68–69; Knutsen 1990, 95.

lähellä 17:ää ikävuotta, jolloin Mannheimin sukupolviteorian mukaan avainkokemus voi sysätä mobilisaation tielle kokonaisen sukupolven?⁹⁸ Mahdollisuus sosioekonomisesti turvalliseen elämään oli suurempi kaupungeissa keskiluokan parissa kuin maaseudulla tai työväestön keskuudessa.

Koulutukseltaan liikkeiden perustajat ja toimijat olivat vähintään ylioppilaita, ja suurin osa oli jo valmistunut Helsingin yliopistosta lääkäreiksi, asianajajiksi, valtiotieteiden tai filosofian maistereiksi.⁹⁹ Koulutuksen ekspansio oli raju ja kosketti yhä useampaa suuren ikäluokan edustajaa. Eri-tyisesti naisten osuus kasvoi, ja ensimmäistä kertaa naisten koulutustaso ylitti miesten. Kokonaisuutena nuoret ikäryhmät olivat paremmin koulutettuja kuin heidän vanhempansa. Korkeampi koulutus yhdessä erilaisten sukupolvikokemusten kanssa vaikutti siihen, että sukupolvien arvot alkoivat erota toisistaan entistä enemmän. Koulutus, etenkin korkea yliopistotason koulutus, vaikuttaa Inglehartin mukaan yksilön arvoihin. Koulutetuilla on enemmän kognitiivista tietotaitoa ja verkostoja, joiden kautta hyödyntää opintojen myötä saatuja taitoja. Eniten postmaterialistisia arvoja oli nuorten yliopisto-opiskelijoiden keskuudessa. Yliopistoissa niin Suomessa kuin maailmalla on muita samalla lailla ajattelevia nuoria, mutta myös aikuisia.¹⁰⁰

Sosiaalinen nousu kiihtyi Suomessa 1960-luvulla työelämän muutosten ja kaupungistumisen takia. Kun suuret ikäluokat olivat syntyneet maailmaan, jossa suurin osa sai elantonsa maanviljelystä, 1960-luvulla Suomi oli urbanisoituva palkansaajien yhteiskunta. Koulutuksen lisääntyminen ja ammattirakenteen muutos yhdessä mahdollistivat sosiaalisen nousun. Sekä Virtanen että Tuominen toteavat, että suuriin ikäluokkiin kuuluviin ladattiin paljon sosiaalisen nousun odotuksia ja toiveita, joita vanhemmat itse eivät olleet voineet toteuttaa. Lapsia, etenkin tytöt ja nuoremmat pojat, pistettiin koulutusputkeen, ja he siirtyivät työelämään toimihenkilöiksi pois suvun maatilaa piiristä. Inglehartin teorian mukaan näillä ammatti-ihmisillä on useammin postmaterialistisia arvoja kuin perinteisiä, manuaalisia töitä tekeville.¹⁰¹ Keskiluokasta, etenkin keskiluokkaisista nuorista, oli tulossa uusien arvojen airut.

Inglehartin mukaan on olemassa vahva korrelaatio korkean koulutuksen, sosioekonomisen statuksen ja postmaterialististen arvojen välillä. Monet yliopisto-opiskelijat maailmalla ja Suomessa olivat uusvasemmistolaisia, ja maailmalla oli postmaterialistisia arvoja. Knutsen toteaa, että Suomessa ja Tanskassa etenkin ylempi keskiluokka oli postmaterialistisempi kuin alempi keskiluokka

⁹⁸ Virtanen 2003, 39–40.

⁹⁹ Hiilamo 2010; Korppi-Tommola 2008; Virtanen 2003, 296–297; Jaakkola 2010a; Jaakkola 2010b; Lähteenmäki 2007; Soukola 2000.

¹⁰⁰ Inglehart 1977, 76–77, 80, 82–83, 97; Karisto 2005, 43.

¹⁰¹ Heinonen 2005, 148; Inglehart 1977, 9, 97, 286–288; Virtanen 2002, 271, 347; Tuominen 1991, 64; Virtanen 2003, 37–53.

1970-luvulla. Tämä selittyi hänen mukaansa keskiluokan sisäisillä koulutuseroilla ja sillä, että monet työskentelivät julkisella sektorilla, jossa painotettiin mm. palvelemista ja ihmissuhteita. Koulutuksen merkitys arvojen muutokselle on suurempi kuin ekonomisten tekijöiden. Juuri koulutuksen ekspansio selittää postmaterialististen arvojen lisääntymisen.¹⁰² Knutsenin tutkimus on tehty 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa, joten tätä ei suoraan voida soveltaa tutkimaani aikaan. Edellytykset arvojen muutokselle kuitenkin luotiin 1960-luvulla: yhä useampi kouluttautui pidemmälle ja keskiluokan määrä kasvoi. Tämän perusteella voi olettaa, että nuorison keskuudessa olisi postmaterialistisia arvoja jo 1960-luvulla. Koska tuolta ajalta ei ole tutkimusta aiheesta, mitään varmaan ei voi sanoa. Lisäksi tässä esiin nostettu ryhmä on kuitenkin vain hyvin pieni osa kuusikymmenlukulaisista ja suurista ikäluokista, mutta tämän perusteella voidaan mielestäni sanoa edellytysten postmaterialististen arvojen synnylle olleen olemassa.

Kuusikymmenlukulaisten merkittävien toimijoiden taustoissa on paljon samankaltaisuuksia. He olivat kaupunkilaisia, vähintäänkin keskiluokkaisia ja korkeasti koulutettuja. Voiko heidän elämänsä varrelta löytää tapahtuman tai tapahtumia, jotka mobilisoivat heidät? Vuonna 1958 Taipaaleen, Mäkelän, Anderssonin ja kumppaneiden ollessa 15–24-vuotiaita Suomen poliittisella kentällä kuohui. Yöpakkaset ja Urho Kekkosen kamppailu vallasta ovat Matti Virtasen mukaan merkittävä selittäjä kuusikymmenlukulaisten mobilisaatiossa: se oli heille avainkokemus. Samaan aikaan kylmä sota roihahti: Neuvostoliitto oli kukistanut verisesti Unkarin kansannousun vain paria vuotta aikaisemmin. Toisaalta monille vuonna 1968 tapahtunut Tšekkoslovakian miehitys oli tajuntaa räjäyttävä kokemus: monille se merkitsi viattomuuden kuolemaa, toisille tajunnan laajenemista. Pelko maailmanrauhan puolesta synnytti pakkoa toimia.¹⁰³ Tosin vuonna 1968 oli jo yhden asian liikkeitä ja ikäpolvi oli mobilisoitunut, mutta tapahtuma on voinut ohjata toimintaa uusille raiteille.

Virtanen mukaan kuusikymmenlukulaisia yhdisti kokemus orpoudesta, heillä oli kaipuu väkevään, symboliseen isähahmoon, joka ruumiillistui Kekkoseen. Kekkosen kamppaillessa vallasta kuusikymmenlukulaiset olivat aikuistumisen kynnyksellä otollisessa iässä, Kekkosen toisella kaudella he mobilisoituivat ja ”oppivat luottamaan Kekkoseen ja hänen taitavuuteensa”.¹⁰⁴ Hän haki tiivistä suhdetta kuusikymmenlukulaisten kanssa. Tämän osoituksena voidaan pitää Kekkosen Tammi Niemessä järjestämiä niin sanottuja lastenkutsuja, joissa hän tapasi aikakauden nousevaa nuorisoa. Tällä tavalla Kekkonen haki kontaktia nuorisoon, jopa pyrki radikaalin nuorison johtoon. Tuominen mainitsee Kekkosen tukeneen Sadankomiteaa. Sadankomitea, joka oli vasemmistolainen rauhanyhdistys, oli perustettu vuonna 1963 ja taisteli ydinaseita vastaan. Kekkonen maksoi niin Sa-

¹⁰² Inglehart 1977, 76–77, 80, 82–83, 97; Inglehart 1990, 75, 331; Knutsen 1990, 95–99.

¹⁰³ Virtanen 2002, 278; Miettunen 2009, 159.

¹⁰⁴ Virtanen 2002, 347.

dankomitean jäsenmaksun kuin tilasi yhdistyksen lehteä, joten tiettyssä mielessä Kekkonen oli Sa-dankomitean jäsen.¹⁰⁵ Virtanen sanoo ”Kekkonen asettuneen samalle lähtöviivalle niiden nuorten kanssa, jotka tulivat ulos kouluista 1960-luvun taitteessa”.¹⁰⁶ Tämän voi nähdä osoituksena siitä, että Kekkonen haki tukea nuorisosta ja tuki nuorison liikehdintää, mutta toisaalta ehkä myös ta-voitteena sitoa nuorisoradikalismia mukaan politiikkaan, pois yhteiskuntaa repimästä. Kekkonen ei ollut ainoa, joka suhtautui ymmärtävästi nuorisoradikalismiin ja pyrki integroimaan radikaalit yh-teiskuntaan, vaan Saukkonen mainitsee tämän olleen yleinen käytäntö nuorison hillitsemiseksi.¹⁰⁷

3.2. Poliittista toimintaa uudella tavalla

Nuorten radikalismien taustalla on nopea yhteiskunnallinen muutos. Suomen rakentaessa hyvin-vointivaltiota Pohjoismaisen mallin mukaan nuorison huomio kiinnittyi heikompiensaisten oloi-hin.¹⁰⁸ Olivatpa syynä postmaterialistiset arvot tai yhteiskunnan yleinen uusvasemmistolainen hen-ki, kuusikymmenlukulaiset suuntautuivat vasemmistoon. Taulukossa 1 näkyy keskeisten toimijoi-den poliittinen suuntautuminen: he kaikki edustivat uusvasemmistoa. Osa siirtyi aikanaan SDP:hen, kuten Ilkka Taipale, osa liittyi SKDL:ään.¹⁰⁹ Trendi niin nuorison keskuudessa kuin yh-teiskunnassa oli uusvasemmistolaisuus. Erilaiset uusvasemmistolaiset fraktiot olivat pinnalla, vaikka oikeistolaista nuorisoliikehdintää oli. Yhteiskunnallisesti huipentumana voidaan pitää ke-väällä 1966 Rafael Paasion kansanrintamahallituksen valtaannousua. SKDL:n ottaminen mukaan hallitusvastuuseen integroi äärivasemmiston poliittiseen järjestelmään.¹¹⁰

Yhä useammalla oli mahdollisuudet osallistua poliittiseen toimintaan 1960-luvulla. Suuret ikäluo-kat olivat – ja ovat yhä – poliittinen sukupolvi, joka osallistui aktiivisesti toimintaan etenkin äänes-tämällä. Kuusikymmenlukulaisille pelkkä puoluepolitiikka ei yksin riittänyt, vaan toiminta sai uu-sia ulottuvuuksia: Yhden asian liikkeet, teatteri, elokuvat ja musiikki koettiin väyläksi tehdä poli-tiikkaa. Agendalle nousevia asioita käsiteltiin uudella tavalla vastustamalla auktoriteetteja ja val-tiota suoralla toiminnalla, esimerkiksi yllytysoikeudenkäynneissä, joissa mm. Ilkka Taipaleta syy-tettiin aseistakieltäytymiseen yllyttämisestä. Uusi, suora ja radikaali tapa toimia koettiin poliitti-seksi: elämä oli politiikkaa. Kylmän sodan vaikutukset tuntuivat Suomessa asti mobilisoiden otol-lisessa iässä olevia nuoria. Vaikutteita saatiin Yhdysvalloista, josta Suomeen levisi nuorisokulttuu-rin ohella nuorisoa kiihottavaa radikalismia. Liikehdinnästä, joka alkoi kansalaisyhteiskuntaistelu-

¹⁰⁵ Tuominen 1990, 86, 138, 146; Virtanen 2003, 55–56; Virtanen 2002, 274, 278, 348; Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 286.

¹⁰⁶ Virtanen 2003, 56.

¹⁰⁷ Saukkonen 2003, 21; Miettunen 178.

¹⁰⁸ Heinonen 2005, 146–148; Kosonen 2004, 35–36; Virtanen 2002, 252.

¹⁰⁹ Jaakkola 2010a; Lähteenmäki 2007; Hiilamo 2010.

¹¹⁰ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2000, 286, 288; Heinonen 2005, 159; Virtanen 2005, 203–204, Virtanen 2002, 294, 299; Saukkonen 2003, 21.

Yhdysvalloissa, tuli läntisen maailman opiskelijoiden ja keskiluokan lasten liike. Toisaalta aikalaiset kokivat vaikutteita tulleen Neuvostoliitosta. Radikalismi oli sekoitus kulttuuri- ja yhteiskunnallista radikalismia: nuorison keskuudessa toista ei ollut ilman toista.¹¹¹

Suurten ikäluokkien edustajia on pidetty radikaalien ja edistyksellisten arvojen kannattajina. Verrattuna aiempiin sukupolviin ero ei ole suuri, mutta esimerkiksi henkilökohtainen menestys ei Kariston mukaan ollut heille niin tärkeää.¹¹² Inglehartin mukaan ne, jotka olivat toisaalta kasvaneet suhteellisen varakkaina perheissä tai olivat korkeasti koulutettuja, kannattivat enemmän postmaterialistisia arvoja. Postmaterialistisiin arvoihin kuuluvat mm. ihmisoikeuksien kannatus ja uusvasemmistolaisuus Euroopassa ja liberalismi Yhdysvalloissa. Nuoret kävivät vanhaa ja vanhempiaan vastaan. Suomalaiselle uusvasemmistolaisuudelle oli tyypillistä aatesuunnan hajanaisuus:, se oli sekoitus anarkismia, trotskilaisuutta, maolaisuutta, luxemburgilaisuutta, kolmasmaailmalaisuutta ja pasifismia, ja sen näkyvä piirre oli elämäntaparadikalismi.¹¹³ Vasemmistolaisuus opiskelijoiden keskuudessa oli yleistä. Kuusikymmenlukulaiset olivat osaltaan mukana länsimaisessa nuorisoliikehdinnässä. Suomalainen toiminta ei ollut poikkeuksellista vaan ajalle tyypillinen ilmiö. Kansainvälisestäkin nuoriso suuntasi vasemmalle ja taisteli auktoriteetteja vastaan tavoitteenaan uusi parempi maailma. Elämäntaparadikalismi on ollut omiaan syventämään nuoren ja vanhan sukupolven välistä kuilua ja on korostanut nuorten liikehdinnän ei poliittista vaan sukupolvikapinan piirrettä.

Knutsen nostaa esiin artikkelissaan mielenkiintoisen näkökulman nuorten toiminnan ulottuvuuksista. Hän nojaa artikkelissaan Scott Flanaganin huomioon siitä, että arvojen muutos tapahtuu kahdella ulottuvuudella: materialistinen–postmaterialistinen-ulottuvuudella ja autoritarismi–libertarismi-ulottuvuudella. Sukupolvien vaihtumisen myötä muutos tapahtuu vain jälkimmäistä ulottuvuutta pitkin. Tällöin painotetaan tasa-arvoisuutta, autonomiaa, yksilön oikeutta päättää omasta elämästään ja niin edelleen.¹¹⁴ Ehkä Suomessa kuusikymmenlukulaisten keskuudessa muutos tapahtui nimenomaan jälkimmäisellä ulottuvuudella. Autoritaristisessa ulottuvuudessa valtio kontrolloi yksilöä, liberatristiessa kannatetaan julkisen vallan minimoimista ja yksilön vapauksien laajentamista. Yksilön vapauksien laajentaminen oli tärkeä teema yhden asian liikkeiden toiminnassa. Suomessa ei liene ollut riittävästi edellytyksiä postmaterialististen arvojen synnylle Inglehartin mallin mukaan. Selitys nuorten aktivoitumiselle voisi olla Flanaganin ajatuksen mukaan autoritarinen–libertaristinen-akselilla. Kuitenkin, liberalistisessa käsityksessä valtion kontrolli halutaan

¹¹¹ Virtanen 2005, 202–204; Karisto 2005, 31; Kosonen 2004, 31; Heinonen 2005, 15; Tuominen 1990, 213; Konttinen 1998, 187.

¹¹² Karisto 2005, 33; Kosonen 2004, 31.

¹¹³ Inglehart 1990, 75–77, 333; Miettunen 2009, 31, 45, 81.

¹¹⁴ Knutsen 1990, 86, 101; Heywood 1998, 82, 89.

pitää minimalistisena, valtion tulisi olla vain yövärtija, eikä pohjoismaista hyvinvointivaltiota tulisi olla. Tämä on ristiriidassa monien yhden asian liikkeiden ajatusten tasa-arvosta ja epäkohtien poistamisesta.¹¹⁵ Kyse on Suomessa ollut todennäköisesti puhtaasta liberalismista.

Kuten jo aiemmin tuli todettua, enemmistö yhden asian vaikuttajista oli ylemmästä keskiluokasta: he olivat lääkäreiden, akateemikkojen ja asianajajien lapsia. Kuitenkin heidän oma poliittinen toiminta näyttää johtaneen uusvasemmistolaisuuteen. Nuoriso kapinoi omaa taustaansa vastaan. Yhtenä mallina ja mentorina osalle heistä toimi edellisen sukupolven filosofi Pertti Lindfors sekä Pentti Saarikoski. Lienee paikallaan pitää myös rikosoikeuden professori Inkeri Anttilaa mallina etenkin nuorille oikeusoppineille. Esikuvat antoivat virikkeitä nuoremmille, esimerkiksi seksuaalinen vapautuminen alkoi selvästi ennen kuusikymmenlukulaisia. Edelläkävijöiltä kuusikymmenlukulaiset saivat ohjeistusta ja tukea, vaikka vastustus Roosin mukaa oli välillä kovaa. Kuusikymmenlukulaisille oli katettuna pöytä, johon oli ehkä jopa helppo tulla. Kuitenkin koko ajan on muistettava, että kaikki eivät kuulu sukupolven aktivisteihin. He kuitenkin pyörivät mukana, sukupolven liepeillä jollain tavalla mukana vastustajina tai kieltämällä koko sukupolvensa.¹¹⁶

Toki on syytä muistaa, että uusvasemmistolaiset kuusikymmenlukulaiset eivät olleet ainoa vaihtoehto. Tuominen toteaa, että 1960-luvun lopulla nousi oikeistolainen vastareaktio.¹¹⁷ Kuitenkin, lainatakseni Matti Virtasta, ”ajan henki”¹¹⁸ suosi vasemmistolaisuutta. Oikeistolainen vastareaktio on nähtävä osoituksena siitä, että muitakin toimiva fraktioita oli, mutta vallassa oli uusvasemmistolainen. Samaan aikaan kuitenkin 1960-luvulla nuoruuttaan eläneet ovat todenneet radikaalien olleen pieni osa ikäryhmäänsä, mutta hengessä oli mukana suuri joukko.¹¹⁹ Näyttäisi, että kuusikymmenlukuisten keskuudessa olisi kaksi tasoa: ensimmäisellä tasolla olivat aktiiviset radikaalit, jotka järjestäytyivät liikkeiksi, organisoivat mielenosoituksia ja muuta toimintaa, toisella tasolla olivat sukupolven muut jäsenet, jotka elivät radikaalien toiminnan liepeillä, kokivat kuuluvansa joukkoon, mutta eivät osallistuneet aktiiviseen toimintaan. Miettusen sanoin ” – – onkin olemassa kokonainen sukupolvi, jolle kuusikymmentäluvulla tapahtuneet perinteiden ja arvojen murtumat ovat olleet merkityksellisiä”.¹²⁰

¹¹⁵ Heywood 2004, 337; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.; Yhdistys 9:n julkilausuma helmikuu 1966, Dc, KansA.; Tiedote n:o 1 tammikuu 1968, Ha, KansA.; Tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA.; Soukola, Timo 1998, 122–131.

¹¹⁶ Roos 2005, 215–216; Tuominen 1990, 138, 266–269, Miettunen 2009, 49.

¹¹⁷ Inglehart 1997, 231–234, 262.

¹¹⁸ Virtanen 2002, passim.

¹¹⁹ Miettunen 2009, 50.

¹²⁰ Miettunen 2009, 50.

3.3. Seksuaalirikoskomitea: sekoitus uutta ja vanhaa

Valtioneuvosto asetti 1.12.1966 komitean miettimään rikoslain 20. luvun siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista annettujen säännösten uudistamista.¹²¹ Taulukossa 2 näkyy komitean jäsenet ja tehtävät, ammatti ja puoluekanta. Kaarlo Helasvuosta tietoa on hyvin vähän saatavilla, joten hänen kohdaltaan on vaikea sanoa, miksi hän on komitean jäsen ja minkälaisia sidoksia hänellä on ollut.

Taulukko 2. Seksuaalirikoskomitean jäsenet

Nimi	Syntymävuosi	Ammatti	Puoluekanta	Tehtävä komiteassa
Voitto Saario	1912	Oikeusneuvos	–	Puheenjohtaja, työvaliokunta
Inkeri Anttila	1916	Rikosoikeuden professori	LKP (liberaali kansanpuolue)	Jäsen
Kaarlo Helasvuo	–	Filosofian maisteri	–	Jäsen
Erkki Paavilainen	1924	Ylilääkäri, psykiatri	Keskusta	Jäsen
Lars Hugo Salonen	1914	Lainsäädäntöneuvos	–	Jäsen, työvaliokunta
Olavi Heinonen	1938	Lakitieteen lisensiaatti	SDP	Sihteeri, työvaliokunta

Lähde: KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 3–4; Toimintakertomus vuodelta 1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Kuka kukin on 1970, 887, 50, 914; Kuka kukin on 1978, 202, 684; Suomen lakimiehet 1965, 687–688, 706–707.

Suurin osa komitean jäsenistä oli syntynyt 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Vain sihteeri Olavi Heinonen oli huomattavasti nuorempi, ja Kaarlo Helasvuosta tietoa ei ole saatavilla. Komitean jäsenet olivat iältään 40–50-vuotiaita, ainoastaan sihteeri oli nuorempi. Heillä on ollut aikaa luoda uraa ja profiloitua oman alansa ammattilaisina. He olivat aikansa normaalia virkamieskuntaa. Suurin osa työskenteli lain parissa, vain Paavilainen oli lääkäri ja Helasvuo filosofian maisteri. Vahva oikeusoppineiden edustus selittyy luonnollisesti sillä, että tarkoitus oli luoda uusi laki. Paavilainen ja Helasvuo edustivat toista näkökulmaa käsiteltävään asiaan.

Komitean jäsenistön kohdalla ovat painottuneet vahvat yhteydet ulkomaihin ja kokemus komiteatyöskentelystä, etenkin lainsäädäntökomiteoissa. Saario, Anttila ja Salonen olivat työskennelleet YK:n eri komiteoissa ja valtuuskunnissa, mutta myös suomalaisissa komiteoissa. Anttila esimerkiksi oli jäsenenä 1950-luvulla radikaaleja ajatuksia esittäneessä nuorisorikoskomiteassa. Hänellä oli myös vahvat yhteydet muihin Pohjoismaihin ja hän oli työssään kannattanut tiivistä yhteistyötä maiden välillä. Jälkeenpäin Anttilan rikosoikeudellista ajattelutapaa on kuvailtu hyvin liberaaliksi ja humaniksi. Häntä voidaan pitää myös yhtenä uuden sukupolven mentorina, oppi-isänä, sillä

¹²¹ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 3–4; Toimintakertomus vuodelta 1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

hänen kotonaan kokoontuivat aikansa nuoret vaikuttajat keskustelemaan ja ”parantamaan maailmaa.” Yksi näistä nuorista vaikuttajista oli komitean sihteeri Olavi Heinonen.¹²²

Lääketieteellistä, etenkin psykiatrissa kantaa edusti komiteassa Erkki Paavilainen, joka oli johtava ylilääkäri Helsingissä. Hänen erityisaluettanaan olivat mielisairaudet ja psykiatria. Komitea pyysi lausuntoja alustavasta lakimietinnöstä asiaan perehtyneiltä järjestöiltä ja yksityisiltä henkilöiltä. Lääketieteellinen painopiste on nähtävillä tässä: viisi lausunnonantajaa edusti lääketiedettä, ja monet olivat tutkineet sukupuolikysymyksiä muista näkökulmista käsin.¹²³

¹²² Kuka kukin on 1970, 887, 50, 914; Kuka kukin on 1978, 202; Sundström 2008.

¹²³ Kirjeet nro:t 11–13 4.10.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

Taulukko 3. Komitean asiantuntijat

Nimi	Ammatti	Puoluekanta
Suomen Mielenterveysseura	–	–
Lastensuojelun Keskusliitto	–	–
Suomen Kriminalistiyhdistys	–	–
Suomen Psykiatriyhdistys	–	–
T.A. Pihkala	Dosentti	–
Lauri Pihkala	Ylitarkastaja	–
Martti Simojoki	Arkkipiispa	–
Armas Nieminen	Sosiaalipolitiikan professori	–
Klaus Mäkelä	Valtiotieteen lisensiaatti	Vasemmisto/SDP
Reino Ellilä	Rikosoikeuden professori	–
Bruno A. Salmiala	Rikosoikeuden professori	Oikeisto
Arvo Lehtovaara	Psykologian professori	–
Martti Kaila	Mielitautiopin professori	–
Pentti Järvinen	Lääketieteen professori	–
Harri Nevanlinna	Lääketieteen dosentti	Sitoutumaton oikeisto
Bo Palmgren	Lakitieteen professori	Ruotsalainen kansanpuolue (RKP)

Lähde: Kirjeet nro 11–13 4.10.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Koskiaho-Cronström 2001; Lauha 2008; Kuka Kukin on 1982, 623; Forsström 2001; Sulamaa 1998; Ihanus 2001; Achté 2002; Kuka kukin on 1970, 661–662, 733.

Taulukko kolmessa olen koonnut asiantuntijoiksi pyydetty tahtot. Asiantuntijoiksi oli pyydetty eri alojen ammattilaisia arkkipiispasta aina genetiikan tutkijaan. Monipuolinen näkökulma tutkittavaan aiheeseen oli tärkeä, jotta uudistettu laki olisi mahdollisimman toimiva. Klaus Mäkelän kohdalla voidaan pohtia sitä, kuinka paljon hänen toimintansa Yhdistys 9:ssä tai Marraskuun liikkeessä on vaikuttanut kutsuun tulla kuulluksi. Kummankaan yhdistyksen arkistomateriaalissa ei ole mainintaa juuri tästä komiteasta. Toki voi olla, että merkintää ei ole säilynyt. Kuitenkin voi olettaa, että Mäkelä on ajanut yhdistysten, kumman tahansa, kantaa asiaan: homouden dekriminialisointia ja sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Uutta lakia sorvatessa oli tärkeää, että se vastaisi ajan oloja mahdollisimman pitkään. Monet asiantuntijat edustivat humaania ja liberaalia ajattelua. Professori Palmgren korosti yksilön oikeusturvaa suhteessa viranomaisiin ja valtaapitäviin. Lisäksi sekä Erkki Paavilainen että Kaarlo Helasvuo olivat allekirjoittaneet vetoituksen homoseksuaalisuuden dekriminisoinnista, joka ilmestyi Hufvudstadsbladetissa 13.8.1966. Inkeri Anttilan mainittiin mielipidekirjoituksessa antaneen homoseksuaalisuuden dekriminisoinnille myönteisiä kommentteja.¹²⁴ Vastakkaisia näkemyksiä kuitenkin oli: Stålström mainitsee Martti Kailan pitäneen homoseksuaalisuutta rakenteellisena patologi-

¹²⁴Wiljam Black, 'Rangaistuslaitoksemme kasvattavat homoseksualismiin', *Viikkosanomat* 30/29.7.1966, Seksuaalirikoskomitea, Oikeusministeriö, KA; Mustola 2007, 21.

sena ominaisuutena.¹²⁵ Näin ollen voisi olettaa, että komitean sisällä on ollut vahva kannatus jo lähtökohtaisesti dekriminialisoida homoseksuaalisuus.

Komitean jäsenten poliittinen suuntautuminen oli vaihtelevaa: edustettuna olivat sekä oikeisto etäväsemmisto. Tällä on todennäköisesti haluttu saada laki jo ennen eduskuntakäsittelyä sellaiseksi, että se miellyttäisi mahdollisimman monia. Professori Salmiala oli ollut Isänmaallisen kansanliikkeen (IKL) johtohenkilöitä ja oli toiminut puolueen kansanedustajana vuosina 1933–1944. Muut jäsenet edustivat muun muassa ruotsalaista kansanpuoluetta, keskustapuoluetta, liberaaleja, sosiaalidemokraatteja ja sitoutumatonta oikeistoa.¹²⁶

Komitean jäsenistöllä oli kokemusta seksuaalisuudesta eri näkökulmista (rikollisuus, lääketiede, uskonto) ja komiteatyöskentelystä. Komitean jäsenenä ei tietojeni mukaan ollut sellaista, joka olisi kuulunut johonkin ääriuskonnolliseen ryhmään, lausuntohan pyydettiin myös Suomen Luterilaiselta kirkolta. Oletettavaa onkin, että komitean jäseniä valittaessa oli valittu sellaisia henkilöitä, joiden käsitykset seksuaalirikoksista ja niiden tekijöistä olivat humaaneja ja liberaaleja. Tällä haluttiin estää uuden seksuaalilain vanheneminen. Asiantuntijoita valittaessa haluttiin luoda laki, joka miellyttäisi mahdollisimman monia ja joka menisi mahdollisimman vähin muutoksin läpi eduskunnassa.

4. Kansalaisaktivismia yhdessä

4.1. Uusvasemmistolaiset liikkeet

Taulukosta 4 näkee kuusikymmenlukulaisten jäsenyyksiä eri yhden asian liikkeissä ja järjestöissä 1960-luvulla. Etenkin Klaus Mäkelän osuus monissa liikkeissä tuntuu lähteiden mukaan olleen keskeistä. Samat ihmiset toimivat mukana useissa liikkeissä, mutta koska jäsenluetteloita ei ollut, en pysty kertomaan, kuinka moni toimi vain rivijäsenenä muissa yhdistyksissä. Taulukkoon on koottu vain kokouspöytäkirjoista, tiedotteista ja kirjallisuudesta saadut tiedot jäsenyyksistä, ja kaikkia jäseniä en ole ottanut mukaan mm. tiedon puutteen takia.

¹²⁵ Forsström 2006; Achté 2002; Stålström 1997, 207.

¹²⁶ Sulamaa, 1998; Kuka kukin on 1970, 661–662; Kuka kukin on 1970, 50; Kuka kukin on 1970, 733; Kuka kukin on 1978, 684; Kuka kukin on 1982, 623.

Taulukko 4. Jäsenyydet liikkeissä

Nimi	Marraskuun liike	Yhdistys 9	Sexpo	Sadankomitea
Ilkka Taipale	x	x		x
Klaus Mäkelä	x	x		x
Claes Andersson	x			
Kati Peltola		x		x
Margaretha Mickwitz		x		
Tarja Halonen		x	x	
K. J. Lång	x			
Heikki Sarmaja	x			
Leo Hertzberg		x	x	
Johan von Bonsdorff	x	x		x

Lähde: Marraskuun liikkeen arkisto, KansA.; Yhdistys 9:n arkisto, KansA.; Virtanen 2003, Mickwitz 2008, 175; Rotkirch 2008, 80; Soukola 2008; Miettunen 2009, 60, 74, 77.

Näyttäisi kuitenkin siltä, että piirit huipulla olivat pienet. Samat ihmiset olivat mukana monien eri liikkeiden toiminnassa. Syynä on voinut olla toisaalta halu keskittyä eri yhdistyksissä eri asioihin, mutta toisaalta myös yksilöiden oma aktiivisuus. Mukana oli oltava niin monessa asiassa kuin mahdollista. Kertoohan nimitys yhden asian liike jo paljon: yhdessä yhdistyksessä keskityttiin yhteen teemaan. Miettusen mukaan jokaiselle aatteelle perustettiin oma liike, sillä uusi aate, ismi, inspiroi perustamaan uuden liikkeen sen ympärille.¹²⁷

Uusvasemmistolaisuuden ilmentymänä kuusikymmenlukulaiset perustivat omia liikkeitään, ja osa vaikutti puolueiden, etenkin SKP:n kautta. Kuitenkin aktiivisimmat eivät Tuomisen mukaan lähteneet puolueisiin mukaan vaan perustivat omia liikkeitään, ensimmäisenä rauhanyhdistys Sadankomitean. Miksi aktivistit eivät menneet puolueisiin? ”Peltolan mukaan puolueitten omia organisaatioita myös pidettiin jollain tavalla pahana; epäluulo liian autoritaarisina pidettyjä hierarkioita kohtaan johti omalta osaltaan siihen, että oli perustettava omia organisaatioita.”¹²⁸ Klaus Mäkelä muistelee myöhemmin 60-lukulaiseen henkeen kuuluneen järjestöllisen luutumisen vastustaminen. Auktoriteettikapina yhdistettynä vastavoimaksi tarkoitettuun organisaatioon oli sadankomitealaisille ja myöhemmille liikkeille tyypillistä. Muualla maailmassa nuoret perustivat myös omia organisaatioita, syynä tähän Inglehartin mukaan oli olemassa olevien puolueiden jäykkyys ja hierarkkisuus.¹²⁹

Kaj Ilmosen mukaan uudet liikkeet, joiksi yhden asian liikkeet voi mielestäni lukea,¹³⁰ eivät laati-
neet kokonaisvaltaisia poliittisia ohjelmia vaan osittaisuudistuksia. Yhdistys 9:n ajama naisten ta-

¹²⁷ Miettunen 2009, 58.

¹²⁸ Tuominen 1990, 141.

¹²⁹ Mickwitz 2008, 160; Inglehart 1977, 14–15, 181, 300–302; Inglehart 1990, 369; Heinonen 2005, 156.

¹³⁰ Martti Siisiäinen katsoo, että olisi osuvampaa kuvata 1960-luvun liikkeitä välittäviksi muodoksi vanhojen (kuten työväen liike) ja uusien (1980-luvun liikkeet) liikkeiden välillä. ks. Siisiäinen 1998, 227.

sa-arvo ja Marraskuun liikkeen yhteiskunnan huono-osaisten etujen ajaminen olisivat tällaisia. Tällä tavoin liikkeet asettuvat Ilmosen mukaan politiikan alapuolelle ja esiintyvät hyvän elämän puolustajina, mutta samalla ne ovat myös perinteisen politiikan yläpuolella vaatimassa länsimaisen elämäntavan muutoksia.¹³¹ Ilmonen osuu tässä mielestäni oikeaan. Yhteistä molemmille mainituista liikkeistä ja myös aiemmin toimintansa aloittaneelle Sadankomitealle on länsimaisen yhteiskunnan arvostelu ja halu muuttaa sitä kohti niiden mielestä oikeaa ja hyvää elämää.¹³² Tähän kuului yksilön oikeuksien suojeleminen, sukupuolten tasa-arvo, ihmisarvoinen elämä kaikille ja kaikenlaisen syrjinnän poisto.

Vaativalla muutoksilla elämäntapaan ja määrittelemällä jonkin asian epäoikeudenmukaiseksi tai korjausta vaativaksi liike perustelee olemassaolonsa. Ilmonen kutsuu tätä toimintaa ”kehystämiseksi”. Kehystämällä liike kasvattaa – tai kaventaa – toimintatilaansa, sitä poliittisen ympäristön ja julkisuuden ulottuvuutta,¹³³ jossa liike toimii. Lähtökohdiltaan liikkeet nojaavat olemassa oleviin ajatustapoihin ja käytäntöihin, mutta asettavat ne myös kyseenalaiseksi. Tämä kyseenalaistaminen voi olla sekä eteenpäin kuin taaksepäin katsovaa. Kysymys on siitä, miten liike määrittelee käsityksen ”hyvästä elämästä”, ja tämän käsityksen pohjalta liike muodostaa toimintaansa. 1960-luvun liikkeissä epäoikeudenmukaiseksi koettiin tiettyjen ihmisryhmien lokeroiminen huonoiksi ja heidän sulkemisensa pois yhteiskunnasta. Yhdistys 9:lle yhteiskunnan epätasa-arvo oli ongelma, Marraskuun liikkeelle sitä oli syrjivä kriminaalipolitiikka ja Sexpo riippumattoman seksuaalipolitiikan puute.¹³⁴ Näiden liikkeiden hyvän elämän voisi tiivistää ajatukseen ihmisten tasa-arvosta, riippumatta sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta.

Suomalaisille liikkeille on tyypillistä niiden rekisteröinti. Marraskuun liike, Yhdistys 9 ja Sexpo rekisteröitiin, ja homoseksuaalien oma ryhmä Toisen Säteen ryhmä yritti myös rekisteröityä, muttei siinä onnistunut. Siisiäinen katsoo, että rekisteröinti-innokkuudesta on seurauksena toisaalta organisaattorinluonne protestiliikkeitä käynnistäessä ja liikeaktivisteja kouluttaessa, toisaalta suuri määrä uusia rekisteröityjä yhdistyksiä.¹³⁵ Sexpon kohdalla rekisteröintihalua voi selittää myös rahoituksen saamiselta. Sexpo haki heti ensimmäisenä toimintavuotenaan rahoitusta Raha-automaatti yhdistykseltä (RAY), mutta sai avustusta vuonna 1971.¹³⁶ Muiden kohdalla kyse voinee olla myös

¹³¹ Ilmonen 1998, 27.

¹³² Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.; Yhdistys 9:n julkilausuma helmikuu 1966, Dc, KansA.; Tiedote n:o 1 tammikuu 1968, Ha, KansA.; Tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA.; Soukola, Timo 1998, 122–131; Ilmonen 1998, 27.

¹³³ Näitä ulottuvuuksia ovat Sydney Tarrow’n mukaan parantuneet osallistumismahdollisuudet, äänestäjäkunnan liikkuvuutena ilmenevä poliittinen epävarmuus, mahdollisten liittolaisten saamisen epätodennäköisyys ja yhteiskunnallisen eliitin jakautuminen. Ilmonen 1998, 17.

¹³⁴ Johtavia periaatteita, Ha, KansA.; Yhdistys 9:n julkilausuma helmikuu 1966, Dc, KansA.; *Johtavia periaatteita, Seksuaalipolitiikkaa kautta vuosikymmenten*, Historia 69–00, Sexpo; Ilmonen 1998, 18, 25.

¹³⁵ Siisiäinen 1998, 224; Mustola 2007, 24.

¹³⁶ *Historian muutosagentit*, 30-vuotisjulkaisu, Historia 69–00, Sexpo.

varainkeruun oikeuttaminen. Liikkeet tuntuivat toimivan pitkälti jäsenmaksuilla.¹³⁷ Lisäksi yhdistyksen rekisteröiminen tuo auktoriteettia suhteessa rekisteröimättömään yhdistykseen. Kuitenkin, kuten Miettunen toteaa, rekisteröinnistä huolimatta on Marraskuun liikkeestä, Sadankomiteasta ja muista yhden asian liikkeistä syytä puhua liikkeinä, ei yhdistyksinä. Syynä tähän on muistelijoiden oma tapa kertoa ja muistella mennyttä.¹³⁸

Toinen tyypillinen piirre on liikkeiden hallinnollinen hierarkkisuus ja kansallisen sivistyneistön johtava rooli niissä. Tämä oli selvää etenkin 1900-luvun alussa, mutta piirteitä on Siisiäisen mukaan nähtävissä myös 1960-luvun järjestöliikkeissä. Olivathan kaikki 1960-luvun yhden asian liikkeiden perustajat korkeasti koulutettuja ja suurimmaksi osaksi hyvätuloisista perheistä, aikansa eliittiä. Toisaalta yhden asian liikkeiden kohdalla on syytä muistaa suurten ikäluokkien myötä tapahtunut koulutuksen valtava ekspansio, joka osaltaan selittää korkeasti koulutettujen henkilöiden määrää liikkeissä. Kolmanneksi suomalaiset liikkeet ovat olleet rauhanomaisia. Pyrittiin välttämään sellaisia kollektiivisen toiminnan keinoja, jotka olisivat voineet johtaa yhteenottoihin. Näin oli myös 1960-luvulla, vaikka toisaalta 1960- ja 1970-luvun vaihteessa käytettiin myös häiritseviä, ei kuitenkaan väkivaltaisia, menetelmiä vanhentuneen lainsäädännön uudistamiseksi. Esimerkkinä Siisiäinen mainitsee yllytysoikeudenkäynnit, joiden seurauksena modernisoitiin siviilipalvelujärjestelmää.¹³⁹

Rauhanomaisuuteen liittyy se, että suomalaiset mielenosoitukset ovat aina olleet rauhallisia, lainkuuliaisia ja niiden toiminta kurinalaista. Näin oli 1960-luvulle asti. Tuomisen mukaan Sadankomitea toi Suomeen eräitä uusia toimintamenetelmiä, mm. englantilaistyyppisen debatin, teach-init ja mielenosoitukset. Varsinaisesti uudenlainen mielenosoitusperinne Suomessa syntyi helluntaina 1964, kun Helsingin Sadankomitea järjesti rauhanaiheisen marssin. Motiivina oli suomalaisen rauhanpolitiikan puute ja epäajanmukainen käsitys sodasta ja rauhasta. Tämä aloitti Suomessa uuden kauden mielenosoitusvapauden käytössä. Tarkoituksena oli tietoisien vastajulkisuuden luominen. Mielenosoituksen tehtävänä oli tiedottaa laajalle yleisölle ongelmista, joista julkiset tiedotusvälineet eivät puhuneet.¹⁴⁰

Monet yhden asian liikkeet hiipuivat ajan myötä pois keskeisten henkilöiden siirtyessä puoluepolitiikan pariin. Etenkin SDP:hen liittyi paljon nuoria, SKDL:ään vähemmän. Miettunen toteaa Erkki Tuomiojan muistelleen puolueisiin hakeutumisen olleen ”itsestään selvää”, yhteiskuntaan pyrittiin

¹³⁷ Tiedote n:o 7 marraskuu 1968, Fa, KansA; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.

¹³⁸ Miettunen 2009, 58.

¹³⁹ Muiksi piirteiksi Siisiäinen mainitsee luokkajaon ja kansalaissodan, Suomen kansainvälisen aseman tuottaman poliittisen realismin ja varovaisuuden, läheisen kytkennän valtioon ja liikkeiden vahvan valtiosuuntautuneisuuden, yksityisomaisuuden kunnioittamisen, vakavuuden ja asiallisuuden. Siisiäinen 1998, 222–226.

¹⁴⁰ Tuominen 1990, 158, 160–161.

vaikuttamaan nimenomaan puolueiden kautta.¹⁴¹ Muutos Tuomisen esittämästä epäluulosta puolueita kohtaan tapahtui muutamassa vuodessa. Voi olla, että osa hakeutui puolueisiin pyrkiäkseen vaikuttamaan politiikkaan sisältäpäin, kun osa halusi jäädä valtarakenteiden ulkopuolelle, enemmän tai vähemmän riippumattomaksi painostusjärjestöksi.

4.2. Marraskuun liike: tavoitteena järkevä ja inhimillinen kontrollipolitiikka

Marraskuun liikkeen valmisteleva kokous pidettiin 11.10.1967, jolloin läsnä olivat Risto Jaakkola, Timo Niroma, Klaus Mäkelä, Ilkka Taipale, Pirkko Sirén, Martti Kuokkanen ja Heikki Hirvensalo. Liikkeen puheenjohtajana toimi Claes Andersson. Liike asettui vastustamaan yhteiskunnan vallitsevaa kontrollipolitiikkaa – tapoja, joilla valvotaan poikkeavaa käyttäytymistä ja ylläpidetään yhdenmukaisuutta yhteiskunnassa. Liike ajoi sen sijaan järkipäistä ja inhimillistä kontrollipolitiikkaa. Siinä arvioitaisiin kontrollipoliittisia vaihtoehtoja ottaen huomioon poikkeavalla yksilölle toimenpiteistä aiheutuvat kärsimykset. Konkreettisesti vähempiosaisten asian ajaminen näkyi siinä, että liike toivotti poikkeavat yksilöt, vangit, alkoholistit, homoseksuaalit ja mielisairaats terve-tulleiksi jäsenikseen.¹⁴²

Liike haki kontakteja niin kotimaisiin kuin ulkomaalaisiin saman toiminta-alueen järjestöihin, tutkijoihin ja tutkimuslaitoksiin, mutta myös valtiovaltaan. Yhdistyksen säännöissä tavoitteeksi asetettiin tiedon levittäminen mm. julkaisujen ja tilaisuuksien kautta. Yhteydenpito erityisesti muihin pohjoismaisiin toimijoihin oli vilkasta, esim. Klaus Mäkelä kävi kirjeenvaihtoa ruotsalaisten kanssa, lähinnä yhteispohjoismaisen kriminaalipoliittisen konferenssin järjestämisestä. Kotimaisessa kirjeenvaihdossa keskusteltiin mm. liikkeen toiminnasta ja tavoitteista.¹⁴³ Kontaktien luominen oli tärkeää, sillä niiden kautta on luultavimmin haettu tukea ja mallia omaan toimintaan. Tietoa levittämällä pyrittiin muuttamaan ihmisten asenteita ruohonjuuritasolla.

Marraskuun liike oli ajatusmaailmaltaan vasemmistolainen. Tämä näkyi jo liikkeen retoriikassa: toukokuun tiedotteessa vuodelta 1968 otsikoitiin ”Proletariaatit ovat aina nousseet!” ja itse tekstissä todettiin poikkeavien yksilöiden muodostavan todellisen proletariaatin. Kyse ei ollut enää poliittisesta luokasta. Uusi määrittely laajensi proletariaatin koskemaan kaikkia vähemmistöjä ja heikko-osaisia. Heillä tulisi olla valtaa, oikeus mielipiteen sanomiseen ja oikeus tulla kohdelluksi inhimillisesti ja järkipäisesti. Uusvasemmistolaisuus oli tyypillistä 1960-luvun yhden asian liikkeille.¹⁴⁴

¹⁴¹ Miettunen 2009, 175.

¹⁴² Liikkeen valmistelevan toimikunnan kokous 11.10.1967, Da, KansA.; Korppi-Tommola 2010; Perustuskokouksen kutsukirjeen liitteet 30.10.1967, Da, KansA.; Johtavia periaatteita, Ha, KansA.

¹⁴³ Marraskuun liikkeen säännöt, Ha, KansA.; Kirje Agneta Charpentierille Klaus Mäkelältä 13.2.1969, Efa, KansA.; Kirjeet Klaus Mäkelälle Hans Nestiukselta 6.6.1968–31.10.1968, Efa, KansA.; Kirjeet Klaus Mäkelälle J. Valtilta, Efa, KansA.

¹⁴⁴ Marraskuun liike ry., Tiedote n:o 5 toukokuu 1968, Da, KansA.; Siisiäinen 1990, 116, 118–119.

Tämä tukee ajatustani siitä, että Marraskuun liikkeen toimijoilla olisi postmaterialistisia arvoja, joihin uusvasemmistolaisuus kuuluu.¹⁴⁵

Marraskuun liike kritisoi yhteiskunnan vallitsevia arvoja, etenkin monoliittista ihmiskuvaa. Yhdistyksen mukaan jonkin asian paheksuminen ei oikeuttanut pakkotoimenpiteisiin sitä vastaan. Koska yhteiskunnassa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, mikä on moraalisesti oikein tai paheksuttavaa, ovat annettavat rangaistukset mielivaltaisia. Liike katsoi, että tällaista moraaliin vetoavaa ajattelua vaativat vain ” – – henkilöt, jotka uskovat absoluuttisiin arvoihin, joiden kuva ihmisestä on mustavalkoinen”.¹⁴⁶ Toisaalta kyllä tunnustettiin, että yhteiskunnan normeista poikkeavat yksilöt, kuten homoseksuaalit, alkoholistit ja mielisairaajat, saattoivat aiheuttaa kanssaihmisilleen kärsimystä, mutta yhtä lailla sitä aiheutti ”ns. normaali ihminenkin”.¹⁴⁷ Normaalius ja etenkin se, kuka määrittelee normaaliuden, kyseenalaistettiin. Homoseksuaalisuutta pidettiin yleensä vääränä ja paheksuttavana, ja tätä Marraskuun liike kävi vastustamaan. Maininta absoluuttisiin arvoihin uskovista ihmisistä tarkoittanee kirkollisia piirejä. Korkea koulutus yhdessä vasemmistolaisen ajattelun kanssa vei Marraskuun liikkeen toimijoita pois tiukan hierarkkisen kirkon piiristä.

Marraskuun liikkeen taustalla tuntui olleen vahva ajatus siitä, että ihmiset ovat tasavertaisia, vaikka he poikkeaisivat ns. normaalista. Jokaisella ihmisellä oli oikeus ihmisen arvoiseen elämään, vaikka hän olisi vankilassa tai kuuluisi seksuaalisiin vähemmistöihin. Kärsimystä voivat aiheuttaa yhtä hyvin tavalliset kuin poikkeavatkin yksilöt. Liike julkaisi Kansan Uutisissa 6.12.1967 epäkohtaluettelon, jossa oli listattu 50 kontrollipolitiikan epäkohtaa. Lista käsitteli suurimmaksi osaksi suljetuissa oloissa eli vankiloissa, koulukodeissa ja mielisairaaloissa olevien oloa, eikä siinä sanottu suoraan homoseksuaalisuudesta. Tavoitteena oli saada kärsimykselle negatiivinen arvo ja lisätä empatiaa. Päämääränä olivat syvälliset rakenteelliset muutokset yhteiskunnassa.¹⁴⁸

Pääpaino Marraskuun liikkeen toiminnassa näyttää olleen asunnottomien, vankien ja mielisairaiden olojen parantamisessa. Liike järjesti mm. tutustumiskäyntejä keskusvankiloihin Etelä-Suomessa sekä Helsingin yömajoja koskevan tutkimuksen. Lisäksi itsenäisyyspäivänä järjestettiin asunnottomien juhla. Toukokuussa 1968 Marraskuun liike järjesti kävelytuokion Helsingin keskustassa tarkoituksenaan kiinnittää huomiota asunnottomien oloihin.¹⁴⁹ Sen muodostamatryhmät olivat näkyvämpiä ja tunnetumpia kuin homoseksuaalit, jotka elivät piilossa muiden katseilta.

¹⁴⁵ Inglehart 1977, 61, 206; Miettunen 2009, 77.

¹⁴⁶ Marraskuun liike ry., Tiedote n:o 1 tammikuu 1968, Da, KansA.

¹⁴⁷ Marraskuun liike ry., Tiedote n:o 5 toukokuu 1968, Da, KansA.

¹⁴⁸ Marraskuun liike ry., Tiedote n:o 1 tammikuu 1968, Ha, KansA; Marraskuun liike ry., Tiedote n:o. 6 lokakuu 1968, Ha, KansA; Soukola, Timo 1998, 122–131.

¹⁴⁹ Kutsu asunnottomien itsenäisyyspäivän juhlaan 6.12., Da, KansA.; Vankilaviikko 31.3.–6.4.1968, Da, KansA; Marraskuun liikkeen kävelytuokio, Da, KansA.

Täysin oman onnensa nojaan ei seksuaalisia vähemmistöjä kuitenkaan jätetty. Marraskuun liikkeen sisälle perustettiin seksuaalityöryhmä, työryhmä 13, puheenjohtajanaan Heikki Sarmaja. Työryhmän tarkoitus oli vaikuttaa lainsäädäntöön. Työryhmä 13:n merkittävyyttä homoseksuaalien oikeuksien ajajana lisää se, että siihen liittyi Suomen ensimmäinen homoseksuaalien oma järjestö, Toisen säteen ryhmä. Ryhmä oli perustettu vuonna 1967 vastustamaan syrjintää ja sortoa sekä levittämään ”homoseksualismin aatetta”. Ryhmää ei ikinä rekisteröity kohtaamiensa ongelmien takia, joten liike siirtyi Marraskuun liikkeen ja työryhmä 13:n pariin. Tämä toi homoseksuaalisuuden lähelle ja mukaan etupäässä heteroseksuaalien perustaman työryhmän toimintaan. Yhteistyö, vaikkakin lyhyt,¹⁵⁰ kuitenkin antoi homoseksuaaleille itselleen mahdollisuuden toimia ja ajaa asiaansa. Koska laki kielsi homoseksuaalisuuden, ei seksuaalisilla vähemmistöillä ollut mahdollisuuksia toimia julkisesti ja avoimesti omaa asiaansa ajaen.¹⁵¹ Yhteistyö heteroseksuaalien perustaman painostusryhmän kanssa mahdollisti homoseksuaaleille oman asiansa tekemisen tunnetuksi. Työryhmä 13 oli suojakilpi, sillä vaikka se ajoi seksuaalivähemmistöjen asiaa, se myös mahdollisti homoseksuaaleille itselleen vapauden toimia ilman kiinnijäämisen pelkoa.

Marraskuun liike oli radikaalimpi kuin esimerkiksi rauhanliikkeenä tunnettu Sadankomitea. Marraskuun liikkeen mukana oli uusia nuoria ihmisiä. Marraskuun liikkeen merkittävyyttä homoseksuaalisuuden dekriminialisoinnin yhteydessä osoittaa se, että valtioneuvoston asettama seksuaalirikoskomitea kuuli Klaus Mäkelää asiantuntijana. Liike oli näin konkreettisesti otettu mukaan lain uudistamisprosessiin. Marraskuun liikkeen toiminta hiipui 1960-luvun loppua kohden, ja sillä oli myös rahoitusongelmia. Osaa houkuttivat Suomen sosialidemokraattisen puolueen (SDP) työryhmät ja osaa kommunistiset opiskelijaliikkeet. Monet liikkeen aktiivisista toimijoista siirtyivät puoluepolitiikan pariin. Kun toiminta lepäsi samojen henkilöiden varassa, heidän siirtyessään muihin tehtäviin hiipui liike pois.¹⁵²

4.3. Yhdistys 9: tasa-arvoa sukupuolten välille

Yhdistys 9 perustettiin lokakuussa 1965 herättämään keskustelua sukupuolten rooleista. Aloitteen perustamisesta teki Kati Peltola. Varsinainen perustamiskokous oli 13.2.1966. Yhdistyksen päämääränä oli tehdä yhteiskunnassa vallitseva sukupuolten välinen rooli- ja työnjako oikeudenmukaisemmaksi. Keinoja tavoitteeseen pääsemiseksi listattiin kaksi. Ensiksi pyrittiin edistämään sukupuolten roolien tutkimusta sekä sen selvittämistä, miten niiden vaikutus ilmeni lainsäädännössä.

¹⁵⁰ Jo syksyllä 1968 alettiin perustaa uutta seksuaalivähemmistöjen omaa yhdistystä, keskusteluseura Psykeä. ks. Mustola 2007, 24.

¹⁵¹ Marraskuun liike ry., tiedote n:o 5 toukokuu 1968, Da, KansA.; Marraskuun liike ry., tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA.; Mustola 2007, 23, Saarinen 1991, 21.

¹⁵² Kirje n:o 18, 4.10.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 11.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Marraskuun liike ry., tiedote n:o 7 marraskuu 1968, Fa, KansA.; Miettunen 2009, 74, 77, 175.

Toiseksi pyrittiin muuttamaan yhteiskuntaa siten, että sukupuoleen perustuva roolijako häviää alueilta, joilla se ei ollut tarkoituksenmukainen. Perustamiskokouksessa asetettuun johtokuntaan kuuluivat Margaretha Mickwitz, Klaus Mäkelä, Kati Peltola, Ritva Turunen ja Jeritta Roos. Myös Yhdistys 9 leimautui vasemmistolaiseksi liikkeeksi, vaikka Klaus Mäkelä on todennut liikkeessä olleen enemmän porvarillisia jäseniä kuin muissa vastaavissa liikkeissä. Poliittisessa suuntautumisessa ei ratkaise yksinomaan sosiaalinen tausta vaan myös yksilön omat arvot. On mahdollista, että yksilö kokee itsensä vasemmistolaiseksi, vaikka olisi sosiaaliselta taustaltaan porvarillinen.¹⁵³

Verrattuna Marraskuun liikkeeseen Yhdistys 9 oli enemmän keskittynyt sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen. Lisäksi Yhdistys 9:n painotti enemmän tutkimustyötä ja informaation tuottamista kuin suoraa ja ehkäpä radikaalia toimintaa.

Yhdistyksen säännöissä todettiin, että ” – – yhdistys pyrkii yhteistyöhän sellaisten koti- ja ulkomaalaisten järjestöjen kanssa, jotka käsittelevät yhdistyksen toiminta-alueeseen kuuluvia asioita, ja vetoaa tutkijoihin ja tutkimuslaitoksiin sekä valtiovaltaan”.¹⁵⁴ Yhdistyksen toiminta kantoi hedelmää, sillä jo vuonna 1966 valtion komiteassa, joka tutki naisten asemaa, oli kolme yhdistyksen jäsentä: Klaus Mäkelä, Inkeri Anttila ja Jutta Zilliacus.¹⁵⁵ Heillä oli oikeat mahdollisuudet päästä vaikuttamaan päätösten tekoon, mutta käänteisesti myös yhteiskunta sitoutti heitä mukaan viralliseen toimintaan. Aineistosta ei käynyt ilmi, olivatko yhdistyksen jäsenet olleet mukana komiteassa ennen Yhdistys 9:n perustamista vai pääsivätkö he komiteaan mukaan juuri Yhdistys 9:n edustajina. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, että Mäkelä, Anttila ja Zilliacus olivat asemassa, jossa he pääsivät ajamaan yhdistyksen tavoitteita.

Yhdistyksen sisälle perustettiin seksuaalityöryhmä, jonka puheenjohtajana toimi Kimmo Leppo. Työryhmän tarkoitus oli selvittää sukupuoliroolien vaikutusta seksuaalisuhteissa. Työtä lähestyttiin perehtymällä asianmukaisesti tutkimuksiin ja julkaisuihin. Työryhmän toimintatavaksi muodostui tiedottaminen, tästä esimerkkinä mainittakoon *Teinilehteä* varten toimitetut materiaalit sukupuoli-rooleista.¹⁵⁶

Verrattuna Marraskuun liikkeen työryhmä 13:een, Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmä keskittyi enemmän miesten ja naisten välisiin suhteisiin kuin seksuaalivähemmistöihin. Yhdistys 9 ei asettanut niin suurta painoa seksuaalisuudelle, vaan se oli vain yksi pienempi osatavoite suuremman

¹⁵³ Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.; Yhdistys 9:n julkilausuma helmikuu 1966, Dc, KansA.; Jallinoja 1983, 128, 180; Inglehart 1977, 60–61; Mickwitz, von Essen & Nordgren 2008, 158.

¹⁵⁴ Yhdistys 9:n säännöt 1966, Dh, KansA.

¹⁵⁵ Yhdistys 9:n säännöt 1966, Dh, KansA.; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1967, Db, KansA.; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.

¹⁵⁶ Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1967, Db, KansA.

sukupuolten välisen tasa-arvon saavuttamiseksi. Seksuaaliset asenteet koettiin vaikeiksi muuttaa, ja toisaalta ne muuttuisivat, kun muut niihin vaikuttavat alat kehittyisivät. Raportissa todettiin ettei ” – – ole järkevää leimautua voimakkaasti nimenomaan seksuaalijärjestöksi, koska näin voidaan vaikeuttaa yhdistyksen kannalta paljon tärkeämpiä uudistuksia”.¹⁵⁷ Nämä muut uudistukset koettiin vähemmän moraaliongelmalliseksi ja koskivat enemmän työmarkkinoita ja lastenhoito-oloja, mutta heijastuivat myös seksuaalisiin asenteisiin.¹⁵⁸

Tästä herää kysymys, kuinka tärkeäksi homoseksuaalisuus ja eri seksuaalisuuksien välinen tasa-arvo koettiin yhdistyksessä. Näyttäisi, ettei seksuaalivähemmistöjen tasa-arvon edistämistä koettu kovin tärkeäksi. Homoseksuaalisuudestaan ei juuri yhdistyksen arkistomateriaaleissa ole mainintoja ja seksuaalisuudesta ylipäättänsä vähän. Vaikka seksuaalisuus oli vapautunut 1960-luvulla, oli se kuitenkin jossain määrin tabu ja ”leimautuminen seksuaalijärjestöksi” olisi ollut negatiivista julkisuutta ja antanut yhdistykselle rabulistin maineen. Lisäksi monet muut yhden asian liikkeet ajoivat seksuaalivähemmistöjen asiaa.¹⁵⁹ Kyse voi myös olla siitä, että ei haluttu ottaa yhden liikkeen alle liian montaa erilaista ajettavaa asiaa. Seksuaalisuuden ajamiseen sopisi paremmin oma järjestönsä, joka voisi keskittyä vain seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten tarkasteluun.

Yhdistyksen aktiivisimmat toimintavuodet olivat 1966–1967, jonka jälkeen liike politisoitui ja yhä useampi siirtyi puoluepolitiikan pariin sosiaalidemokraattien riveissä, osa SKDL:n riveissä. Jallinoja toteaa, että myös väsymisen merkkejä oli ilmassa. Vuonna 1970 vuosikokouksessa äänestettiin yhdistyksen lopettamisesta, mutta yksimielisyyteen ei päästy. Yhdistys 9:n toiminta hiipui pois, vaikka yrityksiä toiminnan suunnitteluun vielä oli.¹⁶⁰

4.4. Sexpo ry: riippumatonta seksuaalivalistusta

Seksuaalipoliittinen yhdistys perustettiin Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän aloitteesta, ja se oli alunperin kansalaisjärjestö. Perustava kokous pidettiin Helsingissä 24.4.1969. Yhdistystä oli perustamassa joukko aikansa nuoria vaikuttajia Tarja Halosesta Kimmo Linnilään. Muita perustajia olivat mm. Leo Hertzberg, Marjatta Kuparinen, Ylermi Hytönen ja Elina Hytönen.¹⁶¹ Perustajat katsoivat seksuaalipoliittikan olevan osa yhteiskuntapolitiikkaa ja sen sisältävän lait ja normit, joilla

¹⁵⁷ Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän raportti, Dg, KansA.

¹⁵⁸ Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän raportti, Dg, KansA.

¹⁵⁹ Huomattavin oli Marraskuun liike sekä homoseksuaalien omat yhdistykset Toisen säteen ryhmä, Keskusteluseura Psyke ja vähän myöhemmin seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo.

¹⁶⁰ Jallinoja 1983, 180–184; Mickwitz 2008, 54; Miettunen 2009, 175.

¹⁶¹ Pöytäkirja Seksuaalipoliittisen yhdistyksen perustavasta kokouksesta, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v.1966, Sexpo ry; Sexpo:n puheenjohtajat, varapuheenjohtajat, sihteeri, työntekijät, Historia 69–00, Sexpo; Muistiinpanoja Sexpon perustamisesta, Historia 69–00, Sexpo; 30-vuotisjulkaisu, Historian muutosagentit, Historia 69–00, Sexpo.

säädellään seksuaalisuutta yhteiskunnassa. Näin laajalla määritelmällä seksuaalipoliittikka ulottuu yhteiskunnan jokaiselle sektorille.¹⁶²

Sexpon ensisijainen tehtävä oli levittää tietoa, mutta toimia myös yhteiskunnallisena painostusorganisaationa. Periaateohjelmaan kirjattiin tavoitteeksi tasapainoisen oikeaan tietoon pohjaavan sukupuolielämän edistäminen. Yhteiskunnassa tarvittiin asennemuutosta suhteessa seksuaalisuuteen, näin myös suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin paransi. Konkreettisiksi uudistustavoitteiksi listattiin tiedon levitys sukupuolielämästä ja sen eri ulottuvuuksista, seksuaalisesti syrjityssä asemassa olevien olojen parantaminen sekä homoseksuaalisuuden dekriminialisointi.¹⁶³

Toisin kuin muut 1960-luvun nuorten radikaalien perustamat yhdistykset Sexpo ei ollut poliittisesti sitoutunut, puoluepolitiikka ei vaikuttanut mukana olleiden toimintaan ja osallistumiseen. Jälkeenpäin Sexpo:n juhlaulkaisua kootessa on todettu toiminnan olleen osa 1960-luvun euforiaa ja toimijoiden olleen yleisliberaaleja. Se, että Sexpo ei ollut poliittisesti sitoutunut, ei ole yllätys. Olihan Yhdistys 9:n tarkoitus luoda itsenäinen, poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton järjestö käsittelemään sukupuolielämän kysymyksiä.¹⁶⁴ Etuna sitoutumattomuudesta lienee se, että mukaan on voinut tulla muihin poliittisiin perinteisiin kuuluneita toimijoita sekä Sexpo:n palveluja on voinut olla helpompi lähestyä. Mukaan toimintaan on voinut tulla kiinnostuneita eri poliittisten kantojen tukijoita. Lisäksi puolueettomuusvaatimuksen syy lienee ollut takuu siitä, ettei järjestöä käytetä propagandistisesti tai ettei neuvonta-aseman käyttäjiä tuomita.

Kuten muissakin järjestöissä, myös Sexpon sisälle perustettiin eri työryhmiä. Näitä olivat mm. seksuaalivalistustyöryhmä, juridinen työryhmä ja vähemmistötyöryhmä. Juridisen työryhmän tarkoitus oli tutkia lainsäädännössä ilmeneviä seksuaalipoliittisia kohteita. Ryhmän jäsenistö koostui lainkohdan edellyttämistä asiantuntijoista ja kiinnostuneista henkilöistä. Työryhmän edustajaa Leo Hertzbergiä kuultiin asiantuntijana eduskunnan lakivaliokunnan istunnossa hallituksen esityksestä siveellisyyteen kohdistuvien rikosten lainsäädännön uudistamisesta vuonna 1969.¹⁶⁵ Valitettavasti kyseistä kannanottoa ei maininnasta¹⁶⁶ huolimatta löytynyt arkistosta, joten tietoa lausunnon sisällöstä ei ole käytettävissä. Oletettavasti kuitenkin lausunto oli dekriminallisoinnille myönteinen, olihan Sexpon periaateohjelmassa linjattu dekriminallisointivaade.¹⁶⁷ Hyvin nopeasti Sexpo sai jansijaa asiantuntijaorganisaationa, jota kuultiin eduskunnassa asti. Yhteiskunnallinen tarve tällai-

¹⁶² *Yhteiskunnallinen vaikuttaminen, Seksuaalipoliittikka kautta vuosikymmenten*, Historia 69–00, Sexpo.

¹⁶³ *30-vuotis julkaisu, Historian muutosagentit*, Historia 69–00, Sexpo; Periaateohjelma, Historia 69–00, Sexpo.

¹⁶⁴ *Sexpon toiminta alkoi vauhdikkaasti*, Historia 69–00, Sexpo; Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän raportti, 4, Dg, KansA.

¹⁶⁵ Toimintakertomus ajalta huhtikuu 1969–marraskuu 1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966, Sexpo; Pöytäkirja Seksuaalipoliittisen yhdistyksen kokouksesta 26.11.1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966, Sexpo.

¹⁶⁶ Pöytäkirja Seksuaalipoliittisen yhdistyksen kokouksesta 26.11.1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966, Sexpo.

¹⁶⁷ Periaateohjelma, Historia 69–00, Sexpo.

selle yhdistykselle on siis ollut. Aikana, jolloin homoseksuaalien omat organisaatiot eivät ole voineet toimia avoimesti, on vaikuttamisen täytynyt tapahtua muiden järjestöjen kautta. Poliittisesti sitoutumaton ja maltillisempi järjestö on voinut saada enemmän positiivista huomiota tiedotusvälineissä¹⁶⁸ kuin radikaalimmat liikkeet.

Alkuaikoina toiminta painottui hyvin pitkälle neuvonta-aseman pyörittämiseen. Asemalla, joka sijaitsi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan tiloissa, työskenteli sairaanhoitajia, lääkäreitä ja asiainajajia. Palvelut olivat avoimia kaikille, myös seksuaalivähemmistöille. Selkeä tilaus tällaiselle neuvonta-asemalle oli, koska ensimmäisen vajaan vuoden aikana sairaanhoitajilla oli noin 360 asiakaskäyntiä, n. 600 puhelua ja 130 kirjettä vastattavanaan.¹⁶⁹ Tarvetta seksuaalisuutta puolueetomasti käsittelevälle tiedolle oli. Hertzberg on jälkeenpäin todennut Suomen pysähtyneen 1930-luvulle, aikaan, jolloin ei arvostettu erilaisuutta.¹⁷⁰ Suurta kyselymäärää voinee selittää myös se, että puolueetonta tietoa esim. homoseksuaalisuudesta ei kriminalisoinnin takia ole todennäköisesti ollut.

5. Universaali ilmiö: homoseksuaalisuuden uusi kuva

5.1. Tutkijat murtavat kategorioita

Liikkeiden käsitysten taustalta on löydettävissä ainakin kaksi teosta. Ensimmäinen on yhdysvaltalainen Alfred C. Kinseyn vuonna 1948 julkaisema *Sexual Behavior in the Human Male*. Teoksella oli aikanaan ja on yhä suuri vaikutus käsitykseen seksuaalisuudesta. Kinseyn tutkimusta pidetäänkin ensimmäisenä, joka alkoi murtaa seksuaalisuuden kategorisointia. Toinen teos, johon etenkin Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmä nojautui, oli vuonna 1951 ilmestynyt amerikkalaisten sosiaaliantropologian apulaisprofessorin C. S. Fordin ja fysiologisen psykologian professorin F. Beachin kirjoittama kirja *Patterns of Sexual Behaviour*. Suomeksi teos ilmestyi vuonna 1969 nimellä *Sukupuolinen käyttäytyminen*, ja sen suomensi Yhdistys 9:n aktiivi Kimmo Leppo.¹⁷¹ Kansainväliset mallit ja ideat olivat sekä Marraskuun liikkeen että Yhdistys 9:n homoseksuaalisuus-käsityksen takana.

Koska Kinsey oli taustoiltaan hyönteistutkija, hän pani erityisen paljon painoa pikkutarkalle tilastoimiselle ja ilmiön kuvaamiselle. Teoksessa onkin paljon erilaisia taulukoita ja kuvaajia konkreettisoimassa tuloksia. Haastattelutilanteet muodostuivat tarkkaan standardoiduista teemoista. Kinsey

¹⁶⁸ Toimintakertomus ajalta huhtikuu 1969–marraskuu 1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966, Sexpo.

¹⁶⁹ Toimintakertomus ajalta huhtikuu 1969–marraskuu 1969, Sexpo 1969, Sexpo; *Yhteiskunnallinen vaikuttaminen Seksuaalipolitiikka kautta vuosikymmenten*, Historia 69–00, Sexpo.

¹⁷⁰ *Muistiinpanoja Sexpon perustamisesta*, Historia 69–00, Sexpo. Kirjoittajaa ei mainita suoraan, mutta Hertzberg oli Sexpo:n ensimmäinen puheenjohtaja, ja keskustelu Jussi Nissisen kanssa vahvisti kirjoittajaksi Hertzbergin.

¹⁷¹ Ford & Beach 1969, ix; Stålström 2001b.

ja hänen työryhmänsä haastattelivat yli 5000 miestä tavoitteenaan saada koko kansakunnan edustus mukaan, joten haastateltavat jaoteltiin mm. iän, murrosiän alkamisajankohdan, koulutustason, ammatillisen luokan, siviilisäädyn ja uskonnollisuuden mukaan. Fordin ja Beachin teos käsitteli 190:tä yhteiskuntaa ja sitä oli täydennetty naiskäyttäjä koskevilla tiedoilla. Aineistoa säilytettiin Yalen yliopistossa, ja se oli luonteeltaan antropologista, ja kritiikkinä suomentaja mainitsi antropologisen aineiston epävarmuuden. Kuitenkin Fordin ja Beachin teos oli alansa kriittisimpiä ja pätevimpiä yleisteoksia ja vieläpä suomeksi ainoa laatuaan oleva teos.¹⁷²

Sekä Kinseyn raportti että Fordin ja Beachin tutkimustulokset mursivat myyttiä homoseksuaalisuudesta luonnottomana ja epänormaalina ilmiönä. Kinsey totesi, että ainakin 37 %:lla valkoisista miehistä oli orgasmiin asti johtanut homoseksuaalinen kokemus nuoruusvuosien ja vanhuuden välillä. Vastaavasti puolella yhä naimattomista 35-vuotiaista miehistä oli ollut homoseksuaalinen kokemus. Tämä erosi radikaalisti aiemmista arvioista, jotka vaihtelivat 0,1–5 % välillä. Kinseyn tulos tarkoitti sitä, että joka kolmas kadulla vastaan tullut mies oli jossain elämänvaiheessaan harrastanut homoseksuaalista seksiä. Homoseksuaalisuutta oli eri ikäryhmissä, eri yhteiskuntaluokissa, eri ammateissa, niin maalla kuin kaupungeissa. Tämän vuoksi oli mahdotonta pitää homoseksuaalisuutta epänormaalina tai luonnottomuutena.¹⁷³ Kinsey pystyi konkreettisesti osoittamaan kuinka yleistä homoseksuaalisuus oli.

Kinsey problematisoi kiinteän jaon homoseksuaalisiin ja heteroseksuaalisiin ihmisiin. Hän katsoi, ettei ollut olemassa homoseksuaalisia ihmisiä tai heteroseksuaalisia ihmisiä vaan yksilöitä, joilla oli vaihteleva määrä erilaisia seksuaalisia kokemuksia. Termit homoseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus eivät määrittelekään yksilöä itseään vaan seksuaalisten suhteiden luonnetta. Kinseyn mukaan termejä ei voinut käyttää yksilöä kuvaavana ominaisuutena kuten hiusten väriä tai ruumiin rakennetta. Seksuaalisuus oli jatkumo, johon yksilön toimet asettuivat. Kinsey loi asteikon kuvaamaan yksilön sijoittumista tälle jatkumolla, ääripäinä puhtaasti heteroseksuaaliset ja homoseksuaaliset suhteet.¹⁷⁴ Ajatus siitä, että homoseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus eivät ole vastakkaisia ja toisiaan poissulkevia luokkia, oli uutta. On olemassa vain erilaista käyttäytymistä, ei mitään luokkia tai ryhmiä, joihin ihmiset voisi jakaa. Eri elämänsä vaiheissa yksilö voi olla täysin homoseksuaalinen ja toisessa vaiheessa enimmäkseen heteroseksuaalinen. Tämä näkemys oli jotain uutta ja radikaalia ja problematisoi myös ajatuksen heteroseksuaalisuudesta, ei vain homoudesta. Heteroseksuaalisuus ei enää ollut normi ja kaiken lähtökohta.

¹⁷² Tarkemmin Kinseyn tutkimusmetodeista ks. Stålström 2001b; Kinsey 1948, 63, 75–81; Ford & Beach 1969, x, 1.

¹⁷³ Kinsey 1948, 617, 623, 625, 627, 650, 651, 659; Ford & Beach 1969, 10–11, 126–131.

¹⁷⁴ Kinsey, 1948, 639, 641. Tämä on niin sanottu Kinseyn asteikko.

Ford ja Beach totesivat, että yhteiskunnat, jotka kieltävät homoseksuaalisuuden täydellisesti, ovat harvinaisia. Suurimmassa osassa se oli sallittua muodossa tai toisessa. Fordin ja Beachin mukaan niin sanottu berdache-ilmiö oli normaalia monissa tutkituissa kulttuureissa. Siinä poika pienestä pitäen kasvatettiin omaksumaan naisen rooli ja usein heitä pidettiin suuressa arvossa. Kulttuurista riippuen näillä saattoi olla yliluonnollisia voimia, ja usein he toimivat shamaaneina. Myös aito kumppanuus ja avioliitto toisen miehen kanssa oli yleistä. Homoseksuaalisuutta esiintyi myös osana initiaatoritittejä esim. Australian ja Uuden Guinean alkuasukkaiden keskuudessa.¹⁷⁵

Homoseksuaalisuus ei myöskään rajoitu vain ihmisten parissa olevaksi ilmiöksi. Fordin ja Beachin kirjassa nostettiin esiin se, että homoseksuaalisuutta tavattiin sekä muilla kädellisillä että alemmilla eläimillä. Toki on muistettava, että homoseksuaalisuuteen liittyi eläinten sosiaaliset valtasuhteet, esimerkiksi alempiarvoinen uros alistuu dominoivalle urokselle. Naarailta vastaavaa käytöstä esiintyy harvemmin, ja kuten uroksilla, siinä on kyse enemmän valtasuhteiden ilmaisemisesta kuin seksuaalisesta halusta.¹⁷⁶ Homoseksuaalisuutta esiintyi myös eläimillä, eikä se siis jää vain ihmisten ”perversioksi ja luonnottomaksi teoksi”.

Kuitenkin ihmisen homoseksuaalisuus ei pohjimmaltaan ole hormonaalisen epätasapainon tai ’perverssin’ perinnöllisyyden tulos. Se on nisäkkäiden perimän perusominaisuuksiin kuuluvan yleisen sukupuolisen reaktiovalmiuden tulos sellaisena, miksi kokemus on se muokannut.¹⁷⁷

Sekä Kinsey että Ford ja Beach totesivat, että seksuaalisuus on opittua käyttäytymistä. Ihmisellä, kuten muillakin nisäkkäillä, on perustavanlainen kyky reagoida eroottiseen ärsytykseen, oli se luonteeltaan hetero- tai homoseksuaalista. Hormonit tai perimä eivät vaikuta seksuaaliseen suuntautumiseen. Ennen kaikkea seksuaalisuus on opittua käyttäytymistä, joka heijastelee yhteiskunnan moraalialia. Moraali ohjaa yksilöä, joka oppii sen, mikä on suotavaa käyttäytymistä, sosiaalisen ehdollistamisen kautta. Ihmisen seksuaalisuus ei ole vakaa vaan labiili, häilyvä, ja se on riippuvainen yksilön kokemuksista. Heteroseksuaalit vain oppivat olemaan reagoimatta homoseksuaalisiin ärsykkeisiin.¹⁷⁸

Seksuaalisuus on äärettömän vivahteikas kenttä, joka ei taivu selkeään kahtiajakoon. Sen lisäksi, että Kinsey problematisoi homoseksuaalisuuden, teki hän saman heteroseksuaalisuudelle. Puhtaasti heteroseksuaalisia yksilöitä oikeastaan ei ole, vaan suurimmalla osalla itseään heteroseksuaaliksi kutsuvista yksilöistä on homoseksuaalisia kokemuksia. Näin ollen jaottelu ja arvottaminen ovat

¹⁷⁵ Ford & Beach 1969, 132–135.

¹⁷⁶ Ford & Beach 1969, 138–143.

¹⁷⁷ Ford & Beach 1969, 279.

¹⁷⁸ Ford & Beach 1969, 279, 132–143, 148, 253–254, 279, 288; Kinsey 1958, 615, 660, 661.

keinotekoisia ja ihmisten omien moraalisten arvostusten pohjalta tehtyjä jakoja, joilla ei ole pohjaa luonnontieteissä. Kaikki seksuaalisuuden muodot ovat moraalisesti yhtä oikein.

Seksuaalisuuden, niin hetero- kuin homoseksuaalisuuden, synty on monimutkainen prosessi, johon ei ole yksinkertaisia vastauksia. Seksuaalisuuden voi nähdä opittuna, sosiaalistamisen tuloksena, eikä sitä voi jakaa kahteen selvärajaiseen leiriin. Sekä Kinseyn että Fordin ja Beachin teokset olivat suomalaisen dekriminialisointikeskustelun kannalta tärkeitä, koska niiden avulla pystyttiin saamaan akateemista tukea vaatimuksille. Samalla pystyttiin valistamaan ihmisiä siitä, kuinka yleistä homoseksuaalisuus oli. Molemmat teokset, Kinseyn tutkimus ajankohtansa takia, mursivat käsitystä sairaasta ja patologisesta homoseksuaalisuudesta. Homoseksuaalisuuden yleisyys ja sen toteaminen osaksi normaalia seksuaalista käyttäytymistä olivat ensimmäisiä iskuja murtamassa homoseksuaalisuuden syrjittyä asemaa. Seksuaalisuus-käsitteen laajentaminen sosiaalisesti ilmiöksi ja koskemaan kaikkea mursi käsitystä oikeasta ja väärästä seksuaalisuudesta. Enää ei ollut tiukasti rajattuja ryhmiä, vaan jokainen yksilö saattoi ajasta riippuen sijoittua eri tavalla seksuaalisuuden asteikoilla.

5.2. Suomalaista polemiikkaa homoseksuaalisuudesta

Suomalaisten tiukasta suhtautumisesta homoseksuaalisuuteen kertoo Kimmo Linnilän kokemus vappuna 1969. Linnilä oli Sexpon vähemmistöryhmän puheenjohtajana pitämässä Ullanlinnanmäellä puhetta ihmisyydestä. Puheessaan hän vaati seksuaalisille vähemmistöille oikeutta. Yleisö suuttui tästä, alkoi tönä Linnilää ja lopulta katkaisi mikrofonin johdot, jottei Linnilä voisi jatkaa puhettaan. Linnilä joutui pakenemaan paikalta.¹⁷⁹ Asennemuutos oli siis paikoillaan myös älymystön parissa. Vaikka kaikilla yhteiskunnan tasoilla näyttäisi olevan tiukka suhtautuminen homoseksuaalisuuteen, poikkeuksia oli.

Seksuaalirikoskomitean arkistossa on muutamia homoseksuaalisuutta käsitteleviä lehtileikkeitä vuodelta 1966, pääasiassa *Suomen kuvalehdestä*, mutta joitakin oli myös *Helsingin Sanomista*, *Päivän sanomista*, *Suomen sosialidemokraatista*, *Uudesta Suomesta* ja *Viikkosanomista*. En tiedä, kuka on koonnut ne ja millä kriteereillä ne on säästetty. Yhteistä niille on kuitenkin myönteinen sävy homoseksuaalisuuteen ja etenkin dekriminalisointiin. Mielipidekirjoitukset vastasivat ilmeisesti aiemmassa numerossa olleeseen mielipidekirjoitukseen, jossa homoseksuaalisuus leimattiin synniksi ja paheeksi. Kirjoittajat kuten ”Psykologi” ja ”Kuka on syytön?” nostivat esiin sekä heteroseksuaalisuuteen liittyvät negatiiviset ongelmat että sen, että homoseksuaalisuus on muutakin kuin seksiakti. Molemmat kirjoittajat vaativat homoseksuaalisuuden dekriminialisointia. Yhtälailla

¹⁷⁹ *Sexpon toiminta alkoi vauhdikkaasti*, Historia 69–00, Sexpo.

he piikikkäästi totesivat sen koiran älähtävän, johon kalikka kalahtaa. Ne, jotka homoseksuaalisuudesta eniten kohisevat ja sitä vastustavat, ovat usein kirjoittajien mukaan latentisti homoseksuaaleja.¹⁸⁰

Suomalaisten maallistuminen näkyy hyvin mielipidekirjoituksissa. Niissä katsottiin, ettei homous ole synty, ehdotettiinpa homouden olevan luonnon tai Luojan tapa helpottaa liikasyntyvyyden ongelmaa.¹⁸¹ Syytä on olettaa, että mielipidepalstoille kirjoittaneilla on ollut tietoa homoseksuaalisuudesta, koska monet heistä katsoivat homouden olevan inhimillinen poikkeusilmiö, jonka käsittelyyn tulisi löytää muut keinot. Edistyksellisistä ajatuksista huolimatta monissa artikkeleissa näkyi ajatus – tai pelko – nuorison kehittymisestä homoseksuaalisiksi kokemusten kautta. Vankilangaistuksen poistoa perusteltiin myös sillä, ettei siitä olisi apua homoseksuaaleille: ” – se auttaa homoseksualistia yhtä paljon kuin baarimikon työ alkoholista.”¹⁸² Tässä on nähtävillä hyvin synty-sairaus-normi-jatkumolla tapahtuva muutos. Homoseksuaalisuus alettiin ymmärtää poikkeavuudeksi, jolle yksilö ei voi mitään. Enemmistön on siedettävä, tai vielä parempi, hyväksyttävä se.

Suurimmaksi ongelmaksi homoseksuaalisuuden – ja seksuaalisuuden kokonaisuutena – ongelmissa koettiin asiallisen tiedon puute. Niin Marraskuun liikkeen, Sexpon kuin Yhdistys 9:n säännöissä todettiin tiedon levittämisen olevan keskeinen toimintamuoto. Jokaisen liikkeen seksuaali- tai vähemmistöryhmä katsoi väestön enemmistön mielipiteen muokkaamisen olevan tärkeää ja tavoitteessa onnistumiseksi tuli kerätä ja tuottaa seksuaalivähemmistöistä tietoa, jota sitten julkaistiin lehdissä ja debattikirjoissa. Homoseksuaalisuus oli enemmistön ongelma: enemmistö problematisoi seksuaalivähemmistöt. Kansan enemmistö pelkäsi ja demonisoi homoseksuaalisuuden. Julkista mielipidettä pyrittiin muuttamaan jättämällä tiedotusvälineille materiaalia, mutta myös vaikutusvaltaisten ihmisten kautta.¹⁸³ Julkisen mielipiteen saaminen myönteiseksi sukupuolivähemmistöjä kohtaan oli tärkeää. Ilman myötämielistä isojen joukkojen tukea ei voisi ajaa vähemmistöjen oikeuksia. Myös seksuaalivähemmistöjen oman mielenterveyden kannalta asenteiden muuttaminen

¹⁸⁰ Kuka on syytön, ‘Homoseksualismista’, *Suomen kuvalehti*, 39/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Psykologi, ‘Homoseksualimista’, *Suomen kuvalehti*, 39/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁸¹ AV, ‘Kristillinen kanta seksuaalirikoskysymykseen’, *Suomen kuvalehti*, 33/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Klaus W. Karlsson, ‘Hämmästyttävää ja valitettavaa’, *Suomen kuvalehti*, 32/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁸² *Suomen kuvalehti*, 25/24.6.1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lain lukenut, ‘Seksin jälkeen vankilaan’, *Suomen kuvalehti*, 32/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Klaus W. Karlsson, ‘Hämmästyttävää ja valitettavaa’, *Suomen kuvalehti*, 32/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Wiljam Black, ‘Rangaistuslaitoksemme kasvattavat homoseksualismiin’, *Viikkosanomat* 30/29.7.1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁸³ Toimintakertomus ajalta huhtikuu 1969–marraskuu 1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966, Sexpo; Yhdistys 9:n säännöt 1966, Dh, KansA; Marraskuun liikkeen säännöt, Ha, KansA; Marraskuun liike ry., tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA; Vuosikokous 29.11.1968, Hb, KansA.; Marraskuun liike ry., tiedote n:o 7 marraskuu 1968, Fa, KansA.; Juvonen 20002, 83–113; Mustola 2007, 18.

suvaitsevammaksi oli tärkeää. Kielteinen ja tuomitseva ilmapiiri on ollut omiaan lisäämään mielenterveysongelmia seksuaalivähemmistöjen parissa.

Tämä kaikki on hyvin keskeistä Ilmosen mukaan uusille liikkeille, sillä julkisuus on niille ratkaisevan tärkeää. Julkisuuden avulla liikkeet tuottavat uusia ajatustapoja ja pyrkivät vakiinnuttamaan ne vaihtoehtoisiksi diskursseiksi julkiseen keskusteluun. Nämä informaatioresurssit ovat ensiarvoisia kahdesta syystä. Ensiksi käytössä olevien tiedotuskanavien avulla liikkeet vakiinnuttavat diskurssinsa, minkä jälkeen poliittinen toiminta sanotun muuttamiseksi todellisuudeksi on mahdollinen. Toiseksi muunnos vaatii asiantuntijuutta. Erityisesti se vaatii Ilmosen mukaan kykyä seurata oman toiminnan vaikutuksia.¹⁸⁴

Teema oli näkyvä myös Marraskuun liikkeen ja Yhdistys 9:n toiminnassa. Seksuaalisien tabujen murtaminen oli vaikeaa, koska niitä ylläpitivät yhteiskunnassa niin laki kuin tavallinen kansa. Kansan käsitysten muuttaminen edellytti tieteellistä tutkimusta ja niiden tulosten tekemistä tunnetuksi. Jotta ne saataisiin murrettua, oli tärkeää jakaa tietoa kaikille suomeksi. Tulokset tulisi siirtää myös koulujen sukupuolikasvatukseen. Koulujen sukupuolivalistusta ajoi voimakkaasti Sexpo, joka kirjasi sen tavoitteisiinsa ja jonka mukaan monessa kohtaa sukupuolikasvatuksen taso koettiin heikoksi. Sexpon mukaan kaikkia seksuaalisuuden muotoja tulisi käsitellä, koska koulun tehtävä ei ole esittää vain heteroseksuaalisuutta ainoana sopivana. Nuorille suunnattiin myös muuta kautta tietoa seksuaalisuuden eri muodoista. Yhdistys 9:n toimitti materiaalia *Teinilehden* numeroihin 14–16/1967, *Ylioppilaslehteen* ja lyhytelokuvaan. Tiedon lisäämiseen kuului myös C. S. Fordin ja F. Beachin teoksen *Patterns of Sexual Behaviour* suomentaminen. *Ylioppilaslehti* oli nuorten radikaalien opiskelijoiden keskuudessa merkittävä vaikutteiden antaja.¹⁸⁵ Nuorten kohdalla pyrittiin muuttamaan asenteita jo ennen kuin ne ehtivät luotua ja toisaalta haluttiin osoittaa, että erilaiset seksuaalisuudet ovat normaaleja. Tiedot sukupuoliasioista olivat heikot, joten valistus raskaudesta, ehkäisystä, abortista ja seksuaalisuuden eri muodoista oli tärkeää. Tavoite ei niinkään ole ollut yllyttää nuoria harrastamaan seksiä tai tekemään aborttia vaan tarjota tietoa tavalla, jota nuorten oli helppo lähestyä. Samalla pyrittiin muuttamaan yhteiskunnan luutuneita käsityksiä seksuaalisuudesta.

Vaatus suomalaisesta akateemisesta tutkimuksesta käynnistyi jo seksikeväänä 1965, kun nuoret kirjoittajat esittivät ajatuksiaan *Ylioppilaslehdessä* ja *Medisiinarissa*. Sekä *Ylioppilaslehti* että *Me-*

¹⁸⁴ Yhdistys 9:n säännöt 1966, Dh, KansA; Marraskuun liikkeen säännöt, Ha, KansA; Marraskuun liike ry., tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA; Juvonen 2002, 83–113; Mustola 2007, 18; Ilmonen 1998, 30–31.

¹⁸⁵ Periaateohjelma, Historia 69–00, Sexpo; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1966, Db, KansA.; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1967, Db, KansA.; Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1968, Db, KansA.; Timo Vuortama, 'Sukupuoliguria ja säädyllisyyttä', *Medisiinari*, 4/1965; Kihlman 1966, 112; Miettinen 1966, 39; Miettinen 2009, 49.

disiinari aloittivat julkisen keskustelun tekemällä seksuaalisuutta käsittelevät teemanumerot. *Medisiinari* etenkin käsitteli asiaa lääketieteen näkökulmasta. Molemmissa todettiin, että tiedon puute tulisi korjata, jotta mielipiteet homoseksuaalisuudesta muuttuisivat. *Ylioppilaslehden* seksinumero ilmestyi 23.4.1965, ja siinä oli kirja-arvosteluja ja kommentteja niihin. Lehdessä oli homoseksuaalisuudesta kaksi artikkelia, joissa otettiin kantaa Lars Ullerstamin teokseen *De Erotiska Minoriteterna*. Ullerstamin teos ilmestyi vuonna 1964 ja aiheutti paljon keskustelua Ruotsissa. Suomeksi teos ilmestyi vuonna 1968. Ullerstamin vaatimuksiin kuului mm. seksuaalivähemmistöistä kertomista koulujen sukupuolikasvatuksessa. Kirja sai *Ylioppilaslehdessä* ristiriitaisen vastaanoton. Toisaalta sitä keuhuttiin hyväksi keskustelun avaajaksi, mutta samaan aikaan kyseenalaistettiin kirjoittajan ammattitaito. Toisenlaista näkökantaa edusti Ilkka Taipaleen artikkeli, jossa hän myös positiiviseen sävyyn kommentoi Ullerstamin teosta. Suureksi epäkohdaksi Taipale mainitsi Ullerstamia myötäillen sen, että Suomessa ei ollut seksuaali-ilmioiden tutkimusinstituuttia, joka olisi tuottanut alan tutkimusta, lääketieteen ammattilaisia ei koulutettu käsittelemään asiaa eikä terve–sairas-jako ei myöskään ollut tarkoituksenmukainen. Tällaisen tutkimuslaitoksen perustaminen olisi ensiarvoisen tärkeää.¹⁸⁶

Tiedon puute ei koskenut vain tavallista kansaa vaan myös lääkäreitä. Lääketieteen kandidaattiseurran julkaisemassa *Medisiinarin* numerossa 4 vuodelta 1965 todettiin, että tiedon puute koski lääkäriopiskelijoita. Lääketieteellisessä tiedekunnassa ei annettu minkäänlaista seksuaalialan teoreettista koulutusta, joten monet lääkärit suhtautuivat esim. seksuaalisiin poikkeavuuksiin ja muihin seksuaalisiin ongelmiin arvottavasti, tietämättömästi tai peräti asiattomasti. Tarvittaisiin asiallista tietoa tuottavaa seksuaalialan tutkimusinstituuttia.¹⁸⁷ Asennemuutoksen oli tapahduttava kaikilla yhteiskunnan tasoilla, jotta homoseksuaaliset voisivat olla osa yhteiskuntaa.

Seksikevään *Medisiinarin* ja *Ylioppilaslehden* numeroita verratessa nähdään, minkälaisessa turbulenssissa käsitys homoseksuaalisuudesta oli 1960-luvulla myös akateemisissa piireissä. Vallitsevan kuvan mukaan homoseksuaalisuus oli poikkeavuus ja homot itsessään olivat sairaita ja kehityksensä jälkeen jääneitä. *Ylioppilaslehdessä* psykiatri Klaus W. Karlsson osoitti tällaista näkemystä kommentoidessaan Lars Ullerstamin teosta. Karlsson piti seksuaalisia poikkeavuuksia infantiilise-
na kehitysvaiheena, joka sinänsä oli luonnollinen ja asiaankuuluva, mutta aikuisella se oli osoitus psykoseksuaalisesta kypsyttömyydestä, kehityspysähtymästä. Väitteensä tueksi Karlsson nosti eri puolilla maailmaa yli 60 vuoden ajan tehdyt kliiniset tutkimukset.¹⁸⁸ Homoseksuaalisuus Karls-

¹⁸⁶ Vesa Parvi, 'Lars Ullerstam: De erotiska minoriteterna', *Medisiinari*, 4/1965; Klaus W. Karlsson, 'Eroottiset vähemmistöt', *Ylioppilaslehti*, 23.4.1965; Ilkka Taipale, 'Eroottinen puheenvuoro', *Ylioppilaslehti*, 23.4.1965; Mustola 2007, 18.

¹⁸⁷ Pekka Saikka & Veikko Kariniemi, 'Seksuaalivalistus tiedekunnassa', 4/1965 [Rastilla].

¹⁸⁸ Klaus W. Karlsson, 'Eroottiset vähemmistöt', *Ylioppilaslehti*, 23.4.1965; Stålström 1997, 220–221.

sonille ja muille hänen laillaan ajatteleville oli poikkeama normaalista heteroseksuaalisuudesta. Homous oli heille alempiarvoinen seksuaalisuus, sairaus, josta voi parantua pitkällisten hoitojen jälkeen.

Karlssonin puolustukseksi on todettava, että vaikka hän piti homoseksuaalisuutta sairautena, hän kannatti sen dekriminointia. Oman näkökulmansa rajoissa hän oli kuitenkin lempeä ja ymmärtävä. Suomen Kuvalehden mielipidekirjoituksessa hän toteaa homoseksuaalisuuden leimaamisen synniksi olevan edesvastuutonta, lisäävän hätää ja tuskaa homojen keskuudessa. Toki Karlsson jatkaa tämän leiman haittaavan ennen kaikkea hoitoa.¹⁸⁹ Kuitenkin kysyttäessä, miten tulisi suhtautua homoseksuaaliseen läheiseen, Karlsson toteaa:

Suhtautumalla häneen kuteen muihinkin, ajattelemalla että hän poikkeaa ehkä muista, mutta ei voi sille itse mitään. Ajattelemalla, että itse asiassa homoseksuaalinen rakkaus sisältää kaikki samat arvot ja asiat kuin ”normaalikin” rakkaus.¹⁹⁰

Psykiatri Karlsson piti homoseksuaalisuutta kehityspysähtymänä, sairautena, josta voi pitkällisen hoidon myötä parantua. Tällainen homoseksuaalisuuden medikalisointi sairaudeksi on peräisin 1900-luvun alkupuolelta, ja 1960-luvulla Suomessa sairausleimaa pidettiin arvovapaana. Homoseksuaalisuutta psyykkisenä häiriönä vahvistivat sairausluokitukset. Medisiinarissa kuitenkin murrettiin tätä kuvaa toteamalla, että poikkeavat yksilöt ovat henkisesti normaaleja, ” – – sielullisia sairausilmiöitä ei voida yhdistää sukuvietin poikkeavuuteen”.¹⁹¹ Tämä käy suoraan vanhaa käsitystä vastaan: homoseksuaali on yhtä normaali kuin valtaväestön edustaja. Sekä Yhdistys 9 että Marraskuun liike halusivat osoittaa homoseksuaalisuuden olevan normaali ilmiö. Homoseksuaalisuus ei oikeuta mihinkään pakkotoimenpiteisiin, koska siitä ei ole vaaraa yhteiskunnalle. Sen sijaan homoseksuaaleilla tulisi olla mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan. Aiemmin homoseksuaaleja oli kuvailtu naismaisiksi tai ryhmitelty tiettyjen ammattien mukaan. Skandaalilehdissä homoseksuaalisuus oli ulkoistettu koskemaan ulkomaalaisia, lähinnä ruotsalaismiehiä. Kinseyn tuloksiin viitattiin Yhdistys 9:n julkaisemassa *Sukupuoleton Suomi* -teoksessa asia puettiin osuvasti näin: ” – – enemmistön muodostavat päinvastoin ne, joiden sukupuolielämä on kauttaaltaan tai osittain poikkeava, kun taas ’täysin normaalit’ yksilöt lukeutuvat vähemmistöön”.¹⁹² Homoseksuaalisuuden yleisyyden tunnustaminen oli uutta, ainakin tavallisen kansan parissa. Ihmisten käsitysten purkaminen homoseksuaalisuudesta ja homoseksuaalisista ihmisistä oli tärkeää, jotta asenteet ja suhtautuminen muuttuisivat.

¹⁸⁹ Klaus W. Karlsson, ‘Hämmästyttävää ja valitettavaa’, *Suomen kuvalehti*, 32/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁹⁰ *Suomen kuvalehti*, 33/1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁹¹ Timo Vuortama, ‘Sukupuolikuria ja säädyllisyyttä’, *Medisiinari*, 4/1965; Stålström 1997, 147–148, 221.

¹⁹² Vuosikokous 29.11.1968 muistiinpanot, Hb, KansA; Kihlman 1966, 110; Gumpler 1966, 144, 152–153; Juvonen 2002, 114.

Kysymys siitä, mistä homoseksuaalisuus johtui, oli tarkastelun alla. *Medisiinari* julkaisi lyhennelmä ruotsalaisen Henning Pallesenin vuonna 1946 ilmestyneestä kirjasta *De Avvikande*. Kirja käsiteli homoseksuaalisuutta Ruotsissa, jossa kirjoittaja esitti homoseksuaaleja olevan neljännesmiljoona. Pallesenin totesi, että homoseksuaalisuuden syy-yhteys on monijäseninen ongelma. Toteamalla seksuaalisuuden olevan kulttuurisen sosiaalistamisen tulos Pallesenin tukeutui sekä Kinseyn tutkimuksiin että tanskalaiseen Aksel Uhristenseeniin, joka totesi yhteyden homoseksuaalisuuden ja ensimmäisten lapsuusvuosien kokemusten välillä. Tutkimukset mursivat sekä viettelyteorian että ajatuksen myötäsyntyisestä homoseksuaalisuudesta. Homoseksuaalisuus ja heteroseksuaalisuus olivat saman kolikon kaksi eri puolta ja Pallesenin mukaan jokaisella yksilöllä oli latentit mahdollisuudet homoseksuaalisuuteen. Keskeistä ei ollut viettelyksi tuleminen vaan se, että ”antaa johdattaa itsensä käyttäytymistapaan, johon yksilöllä on jo taipumukset.”¹⁹³ Tämän vuoksi viettelyteoria ei voinut pitää paikkansa. Tällä haluttiin antaa kuvaa siitä, että homoseksuaalisuus oli mahdollinen jokaiselle. Varsinaiset syyt homoseksuaalisuuden taustalla jäivät avoimiksi, mutta kyse ei kuitenkaan ole poikkeavuudesta vaan normaalista osasta seksuaalisuutta. Seksuaalisuus ei ollut vain yksi monoliittinen kokonaisuus vaan kirjo erilaisia, yhtä oikeita käyttäytymistapoja.

Tietoa pyrittiin lisäämään suomentamalla alan kirjoja ja järjestämällä paneelisarja. Lääketieteenkandidaattiseura järjesti 3.–11.5.1965 eroottisen paneelisarjan. Tapahtumaa mainostettiin mm. *Ylioppilaslehdessä*, ja sarja liittyi *Ylioppilaslehden* ja *Medisiinarin* seksuaaliluvuihin. Yhtenä keskustelutarjan teemoista olivat seksuaaliset poikkeavuudet. *Medisiinarissa* Ilkka Taipale totesi, että tapahtuma sai lehdistössä runsaasti huomiota ja teemanumerot käynnistivät Suomessa seksuaalikeskustelun. Lehtien ja keskustelujen pohjalta oli ilmestymässä seksuaalipamfletti.¹⁹⁴ Tämän enempää ei seksuaaliteemaan palattu, eikä paneelisarjaa esitelty enempää kummassakaan lehdessä. Koettiin, että muiden päivä- ja viikkolehtien kautta saatiin parempaa julkisuutta paneelisarjalle ja pystyttiin ajamaan seksuaalivähemmistöjen asioita paremmin? Lehdet olivat kuitenkin suunnattuja yliopisto-opiskelijoille, joilla lienee ollut samansuuntaisia ajatuksia. Siksi suurempi kommentointi koettiin tarpeettomaksi.

Toinen seksuaalisuutta käsittelevä seminaari oli Yhdistys 9:n organisoimana 11.–12.2.1967. Seminaariin liittyi vuonna 1966 julkaistu Ilkka Taipaleen toimittama teos *Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikeskusteluista*. Kirjaan on kirjoittanut kymmenen sukupuolikeskustelun asiantun-

¹⁹³ Pallesen viittaa niin sanottuun viettelyteoriaan, jonka mukaan etenkin nuoren pojan voi viettellä homoseksuaalisuuteen. Tällaisten kokemusten kautta homoseksuaalisuus jäi yksilön vallitsevaksi seksuaalisuudeksi. Ks. Stålström 1997, passim. Erkki Jukarainen, 'Henning Pallesen', *Medisiinari*, 4/1965. Alkuperäisessä artikkelissa on lihavoitu.

¹⁹⁴ Pääsihteeri, 'LKS:n toiminta kevätkaudella 1965', *Medisiinari*, 5/1965; Ilkka Taipale, 'Kukoistus kuorestaan', *Medisiinari*, 10/1965; Juhani Simojoki, 'Vapaa Sana', *Ylioppilaslehti*, 30.4.1965; 'Eroottinen paneelisarja', *Ylioppilaslehti* 30.4.1965.

tijaa. Kirjan esipuheessa Taipale nosti esiin Ruotsin ja Yhdysvaltojen suuren vaikutuksen Suomen seksuaalikeskusteluun, mutta totesi keskustelun muuttuneen myöhemmin omaperäisemmäksi ja paremmin kotimaan oloja vastaavaksi. Kirjan tarkoitus oli helpottaa keskustelua artikkeleiden ja kirjallisuusluettelon avulla. Kirjallisuusluettelossa oli listattu teoksia, jotka käsitelivät seksuaalirikollisuutta ja vähemmistöryhmiä. *Suomen Sosialidemokraatti* -lehdessä oli lyhyt positiivinen arvostelu kirjasta. Jokaisen, joka suhtautui seksuaalivähemmistöihin vihamielisesti, tulisi lukea kirja. Kiitosta sai etenkin Herbert Gumplerin artikkeli homoseksuaalien kohtaamista rikostapauksista.¹⁹⁵ Kirjan tehtävä oli siis toimia tiedotuskanavana asiasta kiinnostuneille ihmisille, ja ehkäpä myös haastaa luotuneita käsityksiä seksuaalirikosten kysymyksistä ja ainakin tämän yhden artikkelin perusteella se onnistui siinä.

Marraskuun liike toimitti yhdessä Toisen säteen kanssa lehteä *Ihminen ja Yhteiskunta – Homo et Societas*. Ensimmäisessä numerossa 1/68 käsiteltiin homoseksuaalisuuteen liittyviä ongelmia ja uutta lakia. Lehdessä todettiin, kuinka ennakkoluulot lietsoivat ristiriitoja ja eristäytymistä eri ihmisryhmien välille. Enemmistö terrorisoi vähemmistöjä moraalisesti. Yleinen mielipide oli kaiken pahan alku ja juuri, koska sillä oli vaikutusta yhteiskunnan lakeihin ja normeihin. Ennakkoluulot aiheuttivat tuomitsevaa käyttäytymistä.¹⁹⁶ Vaikka artikkelissa puhuttiin enemmistön ennakkoluuloista ja moraaliterrorista, artikkelissa voi nähdä kritiikkiä myös homoseksuaaleja itseään kohtaan. He olivat eristäytyneet muista, toki ymmärrettävistä syistä, ja näin omalta osaltaan ylläpitäneet ennakkoluuloja. Lehteä ilmestyi kaksi numeroa vuonna 1968 ja levikki oli huomattava: useita tuhansia kappaleita myytiin pienten rivi-ilmoitusten pohjalta. Sosiaalinen tilaus tällaiselle lehdelle oli siis kova, kuten Mustolakin toteaa. Lehden avulla voitiin tiedottaa järjestön toiminnasta, jakaa homoseksuaaleja koskevia uutisia ja tietoja niille, jotka eivät syystä tai toisesta olleet osa toimintaa.

Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän aloitteesta perustettiin huhtikuussa 1969 Seksuaalipoliittinen yhdistys tavoitteenaan tasapainoinen ja oikeaan tietoon pohjautuva seksuaalielämän edistäminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Sexpo aloittikin kovalla rytinällä seksuaalipoliittikan muuttamisen. Neuvonta-aseman kautta tarjottiin konkreettista apua seksuaalirikosten kysymyksissä, ja liike sai positiivista huomiota tiedotusvälineissä. Sexpon edustajaa, Leo Hertzbergiä, kuultiin eduskunnan lakivaliokunnassa asiantuntijana, kun hallituksen ehdotusta siveellisyyteen kohdistuvien rikosten lainsäädännöstä käsiteltiin.¹⁹⁷ Yhden asian liikkeen aloitteesta seksuaalisuuden monimuotoisuudesta

¹⁹⁵ Seminaarit, Hb, KansA; Taipale 1966, 7–8, 171; Sukupuoleton Suomi, *Suomen Sosialidemokraatti*, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

¹⁹⁶ Sakari O. Oscar Lehtinen, 'Ennakkoluulot ja niistä vapautuminen', *Ihminen ja Yhteiskunta – Homo & Societas*, 1/68, Ua, KansA; Marraskuun liike ry., Tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA.

¹⁹⁷ Seksuaalipoliittinen yhdistys – Sexualpolitiska föreningen 22.10.1969, Ef, KansA.; *Muistiinpanoja Sexpon perustamisesta*, Historia 69–00, Sexpo; *Yhteiskunnallinen vaikuttaminen, Seksuaalipoliittikkaa kautta vuosikymmenten*, Historia 69–00, Sexpo; Pöytäkirja Seksuaalipoliittisen yhdistyksen kokouksesta 26.11.1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9

kertovia tahoja muodostui suomalaisessa yhteiskunnassa lisää. Ne pyrkivät yhdessä levittämään omaa käsitystään homoseksuaalisuudesta, mutta myös jakamaan uusinta tutkimustietoa ihmisen seksuaalisesta käyttäytymisestä. Yhdistykset levittivät runsaasti tietoa omien lehtiensä kautta, kääntämällä alaansa liittyvää kirjallisuutta ja toimittamalla materiaalia muihin julkaisuihin. Liikkeet toimivat myös asiantuntijoina komiteoissa, ne olivat näkyvästi esillä julkisuudessa. Toimintamalli asian kuin asian kohdalla oli sama: tieteellisen tutkimuksen tekeminen uusien keinojen löytämiseksi ja saadun tiedon levittäminen. Näyttäisikin, että toiminnassa onnistuttiin.

5.3. Perustelut homoseksuaalisuuden dekriminalisoinnille

Etenkin Marraskuun liike vaati homoseksuaalisuuden dekriminalisointia. Se katsoi, että homoseksuaalisuus ei aiheuttanut niin suuria haittavaikutuksia yhteiskunnalle, että sen kriminalisointi olisi perusteltua. Vaatimus heijastelee 1960-luvun kriminaalipolitiikan uusia painotuksia. Tuolloin korostettiin rikollisuudesta aiheutuvien kärsimysten ja muiden kustannusten minimoimista ja näiden kustannusten oikeudenmukaista jakautumista. Tavoitteena oli ennemmin rikollisuudesta aiheutuvien haittavaikutusten vähentäminen tai edes niiden kasvun estäminen kuin varsinaisesti rikollisuuden vähentäminen sellaisenaan.¹⁹⁸

Vaatimusta dekriminalisoinnista perusteltiin eri tavoin. Laki koettiin vanhanaikaiseksi ja vallitsevia oloja vastaamattomaksi. Kriminalisoiva laki nojasi Raamattuun ja Mooseksen kirjoihin, joissa tuomittiin sodomia. Eri yhteyksissä kysyttiin, miksi tällaista lakia piti soveltaa 1900-luvun Suomessa. Kirkon koettiin tukevan lain ylläpitämää homoseksuaalien vainoa.¹⁹⁹ Tämä antaa viitteitä siitä, että Raamattua ja sitä kautta kirkkoa ei enää koettu auktoriteetiksi, joka saisi yksinoikeudella määritellä hyvän ja oikean. Jäykkien hierarkkisten rakenteiden vastustaminen ja kyseenalaistaminen taas sopi postmaterialistisiin arvoihin.

Yhteiskunnallisesti dekriminalisointia perusteltiin sillä, että homoseksuaalisuudesta ei ollut vaaraa yhteiskunnalle, vaan laki tuotti enemmän ongelmia ja haittavaikutuksia yksilöille. Yksilöt olivat pakotettuja rikkomaan lakia, ja sen seurauksena he olivat alttiimpia kiristyksille, ryöstöille, itsemurhille ja elivät kokoaikaisessa pelossa. Piilorikollisuus, joka on tyypillistä seksuaalirikoksille, rehotti. Toisaalta humaani, ihmisarvoa korostava näkökulma oli yleisimpiä perusteluja dekriminalisoinnille. Tunteisiin vetoamalla pyrittiin herättämään lukijoissa empatiaa homoseksuaaleja kohtaan. Tämä näkyi Yhdistys 9:n julkaisemassa *Sukupuolten Suomi* -teoksessa, jossa vedottiin lukijoiden tunteisiin kertomalla homoseksuaalien kohtaamista ongelmista ja yksinäisyydestä. Kri-

raportteja v.1966, Sexpo; Toimintakertomus ajalta huhtikuu 1969–marraskuu 1969, Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v.1966, Sexpo; Mustola 2007, 23.

¹⁹⁸Johtavia periaatteita, Ha, KansA.; Kirje J. Valtille Klaus Mäkelältä 8.12.1967, Efa, KansA.; Laitinen 2004, 63.

¹⁹⁹Lång 1966, 139; Kihlman 1966, 15, 120.

minalisoiva laki ja sairausleima koettiin vääriksi. Kuinka kahden samaa sukupuolta olevan aikuisen ihmisen vapaaehtoinen teko voi olla rangaistavaa tai sairasta?²⁰⁰

Heli Suominen tutki pro gradussaan eduskunnassa käytyä keskustelua homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista. Hän liitti koko keskustelun osaksi laajempaa keskustelua siitä, ketä laki suojelee: yksilöä vai yhteisöä. Hänen mukaansa eduskuntakeskustelussa näkyi se, että yhteisön oikeudet olivat suuremmat kuin yksilön. Vastakkaista käsitystä on nähtävissä mm. Ilkka Taipaleen kirjoituksissa. Ylioppilaslehden seksinumerossa Taipale korosti yhteiskunnan vastuuta yksilöstä. Yhteiskunnan voi hänen mukaansa katsoa tuottavan homoseksuaalisuutta arvottamalla sitä. Kriminalisoiva laki oli väärin, etenkin suljetuissa laitoksissa olevia kohtaan, joilla ainoa väylä saada seksuaalista tyydytystä oli joko itsetyydytys tai homoseksuaalisuus. Näihin oloihin tulisi puuttua muuttamalla lakia ja toisaalta tukemalla vankiloissa ja huoltoloissa olevien henkilöiden heteroseksuaalisia suhteita. Näin turvattaisiin yksilön mielenterveys.²⁰¹ Yhteiskunnan olisi kannettava vastuunsa yksilöstä: yksilön oikeudet menevät yhteiskunnan edelle.

Sama vaatimus näkyi myös Yhdistys 9:n *Sukupuoleton Suomi* -teoksessa. Lain tehtävä on suojella yksilöä, ei yhteiskuntaa. Jos sukupuoliin käyttäytyminen ei vahingoita toista osapuolta, tulisi sen olla sallittua. Toki lain muuttaminen olisi vaikeaa, koska etenkin seksuaalilainsäädännössä oli ” – kasaantunut koko länsimaisen seksuaalikauhun tabu-uskomusten verkko”.²⁰² Yksilön näkökulman korostaminen oli tärkein perustelu homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnille.

On huomattavaa, että ongelmaksi koettiin miesten homoseksuaalisuus ja heidän ongelmansa. Naisten kohdalla asiasta vaiettiin. Toki suurimmaksi osaksi kirjoittajat puhuivat yleisesti homoseksuaalisuudesta, mutta kun he nostivat esiin yksityiskohtia, puhe oli aina miehistä. Esimerkiksi Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmä totesi raportissaan, että ”homoseksualismia” esiintyi enemmän miesten kuin naisten keskuudessa, ja Taipaleen teoksessa *Sukupuoleton Suomi* kuvattiin homomiesten kohtauksia kiristystilanteita. Tämä huomio miesten homoseksuaalisuuden painottumisesta sopii Juvosen tutkimukseen. Hänen mukaansa naisten homoseksuaalisuudelle, sen esittämiselle, ei ollut tilaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Liekö taustalla vanha ajatus siitä, että nainen on seksuaalisesti passiivinen ja mies aktiivinen? Lesboudesta vaikenemisella oli pitkät perinteet: vuoden 1894 rikoslakia valmisteltaessa senaatin aloitteesta kriminalisoitiin lebus. Säädyt eivät asiasta halunneet keskustella, joten asia jäi taka-alalle, miesten homouden varjoon.²⁰³ Todennäköistä on, että miesten

²⁰⁰ Kirje J. Valtille Klaus Mäkelältä 8.12.1967, Efa, KansA; Timo Vuortama, 'Sukupuolikuria ja säädyllisyyttä', *Medisiinari*, 4/1965; Gumpler 1966, 148–150, 160–164; Kihlman 1966, 116.

²⁰¹ Ilkka Taipale, 'Eroottinen puheenvuoro', *Ylioppilaslehti*, 23.4.1965; Suominen 1999, 54.

²⁰² Kihlman 1966, 120; Lång 1966, 134–135; Gumpler 1966, 126.

²⁰³ Kihlman 1966, 116; Gumpler 1966, 164–167; Yhdistys 9:n seksuaalityöryhmän raportti, Dg, KansA; Juvonen 2002, 115, 128, 257, 288; Löfström 1999, 201, 205, 210.

homoseksuaalisuutta vain esitettiin enemmän lehdistössä ja homoseksuaalisuus yksinkertaisesti koettiin enemmän miesten ongelmaksiksi.

6. Rikollisen raskas leima

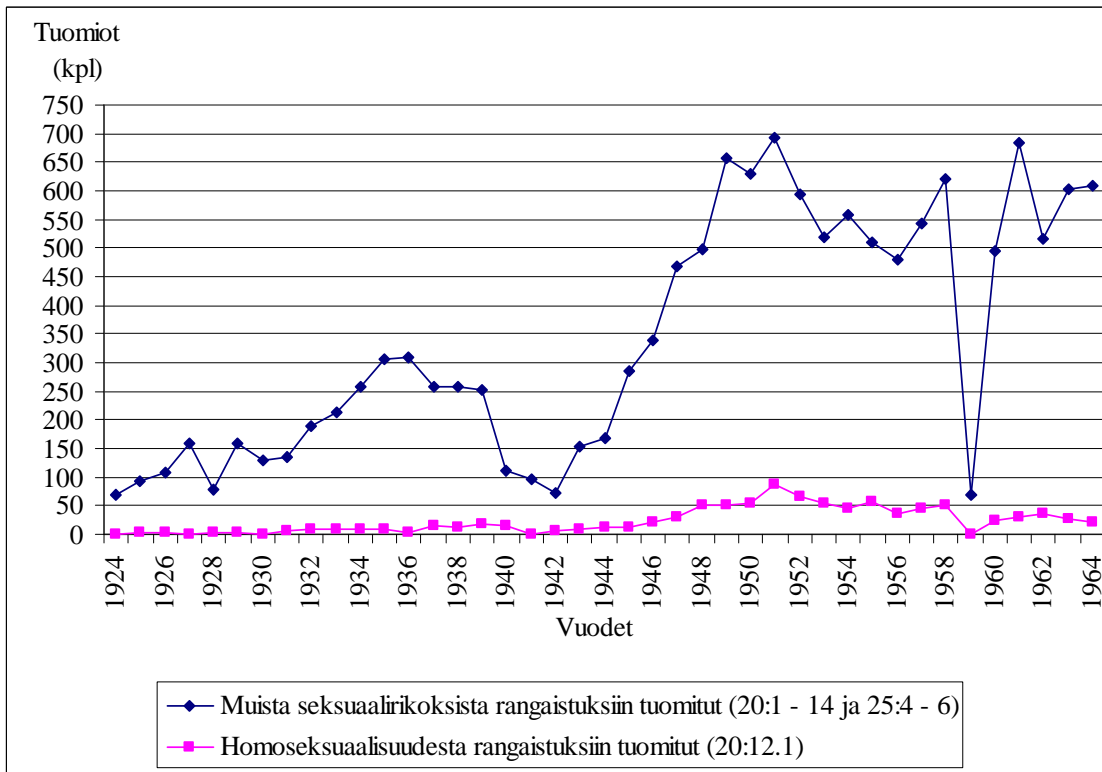
6.1. Seksuaalirikostuomioiden kehitys

Seksuaalirikoksia koskevat säännökset olivat suurimmaksi osaksi vuonna 1889 säädetyssä muodossa, ja tehdyt muutokset olivat koskeneet suurimmaksi osaksi rangaistussäännöksiä. Ajan myötä ne olivat käyneet vallitsevia oloja vastaamattomiksi. Määräykset perustuivat niin sanottuun absoluuttiseen sukupuolimoraaliin, joka määritteli seksin avioliiton ulkopuolella rangaistavaksi. Komitea katsoi, että ”rikoslainsäädäntö ei ole tarkoituksenmukainen tapa sukupuolimoraalin ylläpitämiseen ja kehittämiseen”.²⁰⁴ Suomen rikoslain 20 luvun 12 § 1 momentti kriminalisoi homoseksuaalisuuden. Rangaistuksena oli teon molemmille osapuolille kaksi vuotta vankeutta. Vuodesta 1894 vuoteen 1971 kriminalisoinnin ollessa voimassa tuomittiin yhteensä 1074 ihmistä homoseksuaalisuudesta. Tarkat luvut ovat nähtävissä liitteissä 1 ja 2. Suurin osa tuomituista oli miehiä, 1023, naisia vain 51. Kaaviosta 1 näkyy seksuaalirikoksista annettujen tuomioiden kehitys vuosina 1924–1964 suhteessa muihin seksuaalirikostuomioihin.²⁰⁵

²⁰⁴ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 7–8.

²⁰⁵ Tilasto on koottu vuosina 1966–1967 toimineen seksuaalirikoskomitean käytettävissä olleista tiedoista alioikeuksissa seksuaalirikoksista tuomituista. Tilastoissa on iso pudotus vuoden 1959 tuomioissa, koska tällöin ei tilastoja koottu. KM 1967: A12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 32–36; Suomen laki 1967, 1123–1124; Sorainen 2005, 5–6. Tarkat tuomioluvut liitteissä 1 ja 2.

Kaavio 1. Alioikeuksien homoseksuaalisuustuomiot ja muut seksuaalirikostuomiot vuosina 1924–1964.

Lähde KM 1967: A12. Seksuaalirikoskomitean mietintö.

Yleinen trendi oli, että useimpien seksuaalirikosten määrä oli nousussa. Seksuaalirikosten yleisyydestä on vaikea antaa tarkkoja lukuja, koska piilorikollisuuden – rikokset, jotka eivät tule viranomaisten tietoon – osuus on suuri. Todennäköistä on, että esimerkiksi raiskauksia tapahtui enemmän kuin tilastosta on nähtävillä, puhumattakaan homoseksuaalisesta toiminnasta. Huippuvuonna 1951 homoseksuaalisuuden takia tuomittiin 87 ihmistä, muista seksuaalirikoksista langetettiin 700 ihmiselle tuomiot. Homoseksuaalisuus ei ollut tilastollisesti iso ongelma verrattuna muihin seksuaalirikoksiin: alaikäisiin sekaantumisesta tuomittiin ihmisiä paljon enemmän. Lehdissä kuitenkin haluttiin antaa vastakkainen kuva: iltapäivälehtien raflaavat otsikot loivat mielikuvaa rehovasta homo-ongelmasta. Tuula Juvosen mukaan syynä tähän on se, että homoseksuaalisuuden avulla rakennettiin tietoisesti vastakohtaa normaalin ja terveen suomalaisen miehen seksuaalisuudelle. Osa koki homouden valtaväestöä uhkaavaksi sairaudeksi, jonka leviäminen vaaransi miehiä ja lopulta koko yhteiskuntaa. Kyse ei lopulta olekaan vain lainrikkojien valvonnasta, vaan valtaväestön turvallisuudesta ja sitä uhkaavien ihmisryhmien valvonnasta. Tämä on nähtävissä 1960-luvun kriminaalipolitiikassa.²⁰⁶ Homoseksuaalisuusosoikeudenkäynnit vähenivät kuitenkin 1960-luvulle tultaessa.

Tarkasteltaessa tuomioiden kehitystä on otettava huomioon se, että Suomessa lapsiin sekaantuminen tuomittiin aina omien rangaistussäännösten mukaan, ei homoseksuaalisuuspykälän mukaan,

²⁰⁶ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 9; Juvonen 2002, 155, 158, Juvonen 2006, 339; Laitinen 2004, 50, 52–53; Sorainen 2005, 188, 191; Mustola 2007, 18–19.

vaikka kyseessä olisi ollut sekaantuminen samaan sukupuoleen. Tämä voi selittää osaltaan, miksi Suomessa tuomiot homoseksuaalisuudesta pysyivät matalana verrattuna Ruotsiin, jossa kaikki homoseksuaaliset teot riippumatta tekijöiden iästä, suhteesta ja muista tekijöistä tuomittiin homoseksuaalisuuden kriminalisoivan pykälän perusteella.²⁰⁷ Suomessa jäävät piiloon tuomiot, joissa aikuinen on harrastanut seksiä samaa sukupuolta olevan alaikäisen kanssa.

Mielenkiintoista on, että kaupungistumisen on esitetty olevan syy siihen, että homoseksuaalista käyttäytymistä ei ole siedetty Suomessa tai kansainvälisesti. Löfström on todennut, että homoseksuaalisuus ei ollut tuntematon asia maatalousyhteiskunnassa, joskaan se ei ollut tärkein yksilöä määrittävä tekijä. Sota-aikakin löi oman leimansa ihmisten asenteisiin. Tuolloin yhteisön kontrolli hölleni sekä sota- että kotirintamalla, ja mahdollisuuksia hankkia homoseksuaalisia kokemuksia oli enemmän kuin rauhan aikana. Etenkin rintamasotilaiden homoseksuaalisista kokemuksista on mainintoja. Jatkosodan aikana tuomittiin homoseksuaalisuudesta noin kuusi rangaistusta vuodessa. Korsuelämä loi otolliset puitteet homoseksuaaliselle läheisyydelle, mutta suhteiden kehittyminen riippui paljon lähipäällystön ja ryhmätovereiden asenteista. Homoseksuaalisuus yhteiskunnallisena kategoriana alkoi muodostua vasta sotien jälkeen 1950-luvulla. Törmäsivätkö nuorten ja vanhempien ikäluokkien arvot tuolloin? Kiristyivätkö vanhempien ikäluokkien asenteet suhteessa liberaaleihin nuoriin? Inglehartin teorian mukaan näin olisi käynyt, mutta itselläni ei ole tarkkaa tietoa tästä Suomen kohdalta.²⁰⁸

Tuomiot homoseksuaalisuudesta kuitenkin lisääntyivät sotien jälkeen. Syynä ei suinkaan ollut yksinomaan homoseksuaalisen toiminnan yleistyminen, vaikka kaupungistuminen lisäsi mahdollisuuksia tavata samanhenkisiä ihmisiä. Poliisi alkoi kiinnittää enemmän huomiota lain valvontaan ja sitä kautta homoseksuaalisuuteen: homoseksuaalisuutta pyrittiin kontrolloimaan enemmän. Maaseutuyhteiskunnasta tuttu sosiaalinen kontrolli väheni kaupungistumisen myötä helpottaen näin rikollisuutta ja myös seksisuhteiden etsimistä. Normien rikkominen oli helpompaa, kun ei ollut vahvaa sosiaalista kontrollia. Tilalle tarvittiin byrokraattista ja oikeusmuotoista valvontaa. Sama ilmiö oli nähtävissä myös Ruotsissa 1930-luvulta lähtien, sillä siellä pieninkin vihje homoseksuaalisesta toiminnasta johti laajoihin etsintöihin.²⁰⁹ Näin voidaan olettaa tapahtuneen myös Suomessa.

²⁰⁷ Muistio seksuaalirikossäännösten kehityksestä 7.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Rydström 2003, 42.

²⁰⁸ Inglehart 1977, 34; Sorainen 2005, 187; Löfström 1999, 196; Näre 2008, 371, 373; Stålström 1997, 208, Juvonen 2006, 317.

²⁰⁹ Muistio seksuaalirikossäännösten kehityksestä 7.2.1967, O.H., seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Laitinen 2004, 50, 52–53; Rydström 2003, 181, Juvonen 2006, 310, 321.

Eräs huomioitava seikka on myös se, että homoseksuaalisuudesta tuomitut ovat voineet olla avoimesti homoseksuaaleja. Tilanne on heti alusta asti ollut avoin konflikti julkisen normin kanssa. Kuinka paljon sitten on ollut avoimesti homoseksuaaleja, on vaikea sanoa. Kuitenkin voi olettaa, että ainakin osa tuomituista eli niin avoimesti kuin saattoi homoseksuaalista elämää, jolloin kiinni jäämisen riski oli suurempi. Tilastoista eivät myöskään käy ilmi tapaukset, joissa jo ennestään vankiloissa olevat miehet solmivat homoseksuaalisia suhteita. Monissa lausunnoissa ja kannanotoissa todettiin vankiloiden ja muiden suljettujen laitosten mahdollistavan homoseksuaaliset suhteet,²¹⁰ joten oletettavaa on myös niistä annetun tuomioita.

Rangaistus oli myös julkinen häpeä henkilöille, jotka kokeilivat homoseksuaalisia suhteita. Tuomio niinkin herkällä ja henkilökohtaisella saralla kuin seksuaalisuus on voinut vaikuttaa yksilön minäkuvaan. Tämä on voinut olla myös lain tavoite, tai ainakin kriminalisointia kannattavien ajatus. Jonkin asian kieltäminen lailla toimii pelote-efektinä. Kun teko on kielletty ja se on julkisesti tiedossa, on kynnys rikkoa lakia suurempi ja julkinen häpeä itse vankilatuomiota pahempi. Homoseksuaalin leima on voinut olla erittäin vaikeasti karistettava ja on voinut vaikuttaa tuomitun elämään hyvin paljon.

Dekriminalisointia oli ehdotettu ensimmäisen kerran jo 1922, mutta aika ei tällöin ollut vielä kypsä. Vasta 1960-luvulla seksuaalisen vapautumisen myötä, jonka muita piirteitä oli keskustelu aborttilaista, ehkäisystä, esiaviollisesta seksistä ja seksivalistuksesta, saattoivat vaatimukset dekriminalisoinnista tuottaa tulosta. Vastaavat keskustelut seksuaalisuudesta eri ulottuvuuksineen olivat alkaneet Ruotsissa vuonna 1962,²¹¹ kun taas Suomessa keskustelu käynnistyi vasta 1965, jolloin yhä useampi alkoi vaatia dekriminalisointia. Pontta keskustelu sai seksuaalirikosten määrän noususta, jonka taustalla oli yhteiskunnallinen kehitys. 1965 valtiopäivillä lakivaliokunnan mietinnössä esitettiin rikoslain kahdennenkymmenennen luvun muuttamista. Homoseksuaalisuuden kohdalta ehdotettiin muuta reagointitapaa homoseksuaalisuuteen kuin vankeusrangaistukset. Vastauksena yhteiskunnalliseen kehitykseen valtioneuvosto asetti 1.12.1966 komitean tutkimaan siveellisyyteen kohdistuvien rikosten rankaisemisesta annettujen säännösten uudistamista.²¹² Askel dekriminalisatiota kohden oli näin otettu.

²¹⁰ Ks. esim. Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²¹¹ Ruotsissa homoseksuaalisuus oli kuitenkin dekriminalisoitu jo vuonna 1944, Tanskassa ja Islannissa 1930. Norjassa lakia muutettiin vasta 1972, vuosi Suomen jälkeen. Ks. Stålström & Nissinen 2001.

²¹² Yhdistys 9:n toimintakertomus vuodelta 1968, Db, KansA; 1965 Vp toivomusaloite mietintö no 130, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 3–4; Mustola 2007, 18; Sorainen 2005, 187; Saarinen 1991, 21.

6.2. Ulkomaalaiset mallit

Ylioppilaslehdessä, Medisiinarissa ja Yhdistys 9:n kannanotoissa nostettiin esiin se, että Suomi oli jäämässä jälkeen yleiseurooppalaisesta ja etenkin pohjoismaisesta kehityksestä. Englannin ohella Suomi oli ainoa Länsi-Euroopan maa, jossa homoseksuaalisuus oli yhä kriminalisoitu. Ruotsissa lainmuutos oli tapahtunut jo vuonna 1944, Tanskassa 1930 ja Hollannissa jo 1810. Suomen kohdella painetta dekriminalisointiin lisäsi vuonna 1962 solmittu niin sanottu Helsingin sopimus. Sen mukaan

Sopimuspuolten olisi pyrittävä yhdenmukaistamaan rikosta ja rikoksen seuraamuksia koskevat säännöksensä.

Toisessa Pohjoismaassa tehdyn rikoksen tutkinnan ja syytteeseen panon tulisi mahdollisimman laajalti voida tapahtua myös toisessa Pohjoismaassa.²¹³

Suomi oli myös sivuuttanut 1964 Haagissa pidetyn kansainvälisen rikosoikeuden kongressin vaatimuksia humanimmasta suhtautumisesta mm. homoseksuaalisuutta kohtaan.²¹⁴ Vertailu muihin eurooppalaisiin maihin on mielestäni yksi selvimmistä postmaterialististen arvojen osoituksista: kansainvälisyys oli tärkeä osa näitä arvoja.

Seksuaalirikoskomitean intressinä oli myös luoda laki, joka vastaisi etenkin Pohjoismaiden vastavia lakeja. Ruotsin lainsäädäntö oli suurin vertailukohta ja malli uutta lakia luotaessa. Pohjoismaiden merkitystä perusteltiin samanlaisilla yhteiskunnallisilla oloilla ja oikeusjärjestyksellä, ja myös Helsingin sopimukseen viitattiin. Ruotsin merkitystä mallina lisäsi myös se, että maassa oli uusittu säädöksiä vuonna 1962, joten niiden katsottiin pohjautuvan parhaiten vallitseviin oloihin ja käsitteisiin, ja osoittavan pohjoismaisen kehityssuunnan. Taulukosta 5 näkyvät maat, joihin vertailua tehtiin. Muiden Euroopan maiden yhteys oli myös tärkeää, lain olisi syytä noudattaa yleiseurooppalaista trendiä. Näiden maiden mukaan ottoa vertailuun perusteltiin sillä, että haettiin erilaisia näkökulmia seksuaalirikoksiin.²¹⁵

²¹³ Yhteistyösopimus Islannin, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan välillä 23.3.1962 Helsingissä [<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1962/19620028>]. Luettu 17.1.2011.

²¹⁴ Timo Vuortama, 'Sukupuolirikuria ja säädyllisyyttä', *Medisiinari*, 4/1965; Gumpfer 1966, 145, 146; Ilkka Taipale, 'Eroottinen puheenvuoro', *Ylioppilaslehti*, 23.4.1965; Månsson 1984, 336.

²¹⁵ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 10; Oikeusvertailun kohteena 6.3.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

Taulukko 5. Rangaistusasteikkojen vertailu

Maa	Aikuisten homoseksuaalisuus	Alaikäisiin kohdistunut homoseksuaalisuus	Homoseksuaalinen prostituutio
Suomi	14 pv – 2 vuotta vankeutta	Ei vertailua, teko kriminalisoitu eri tavalla	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla
Ruotsi SL ²¹⁶	Ei rangaistava	Alle 18 v (21 v) 1 kk – 4 v vankeutta (1 kk – 4 v vankeutta)	Ei rangaistava
Ruotsi BrB ²¹⁷	Ei rangaistavaa	Alle 18 v (21 v) 1 kk–4 vuotta vankeutta (1 kk–4v vankeutta)	Ei rangaistavaa
Norja	Vertailuun suhtauduttava varauksella tunnusmerkistöjen huomattavan erilaisuuden takia. Miespuolinen homoseksuaalisuus 21 pv – 1 v vankeutta	Ei vertailua, teko on kriminalisoitu toisella tavalla.	Ei rangaistavaa
Tanska	Ei rangaistavaa	alle 18 v (21 v) 30 pv – 4 v vankeutta (30 pv – 3 v vankeutta)	Maksusta 30 pv – 2 v vankeutta
Saksa	Ei täysin vertailukelpoisia. Miespuolinen homoseksuaalisuus 1 pv – 5 v vankeutta	alle 21 v mies 1 v – 10 v kuritushuonetta. Eri rangaistusasteikko erikseen mainitsemattomissa lieventävissä olosuhteissa: 3 kk – 5 v vankeutta	1 v – 10 v kuritushuonetta. Eri rangaistusasteikko erikseen mainitsemattomissa lieventävissä olosuhteissa: 3 kk–5 vuotta vankeutta
Saksan lakiehdotus	Ei täysin vertailukelpoisia. Miespuoliset 1 kk – 3 v vankeutta	Alle 21 v mies 1 kk – 3 v vankeutta. Törkeämpimuotoisena 6 kk – 10 v vankeutta	Miespuoliset 6 kk – 10 v vankeutta
Itävalta	1 v – 5 v kuritushuonetta	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla
Itävallan lakiehdotus	Ei rangaistava	Miespuoliset 6 kk – 5 v vankeutta	Miespuoliset 6 kk – 5 v vankeutta
Sveitsi	Ei rangaistava	alle 21 v 3 pv – 3 v vankeutta	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla
Ranska	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla	alle 21 v 6 kk – 3 v vankeutta	Ei vertailua, teko kriminalisoitu toisella tavalla
Unkari	Ei rangaistava	alle 21 v 3 pv – 3 v vankeutta	30 pv – 1 v vankeutta

Lähde: Liite Rangaistusasteikkojen vertailu, Seksuaalirikossäännösten oikeusvertailua 6.3.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²¹⁶ Vuoden 1864 rikoslain 18. luvun säännökset vuoden 1937 muodossa. Oikeusvertailun kohteena 6.3.1967, Seksuaalirikoskomitea, Oikeusministeriö, KA.

²¹⁷ Vuonna 1962 annetun rikoskaaren 6. luvun säännökset. Oikeusvertailun kohteena 6.3.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

Vertailusta voidaan todeta suhtautumisen homoseksuaalisuuteen vaihtelevan. Rajoituksia rangaistavuuteen oli riippuen sukupuolesta, osapuolten iästä ja ammattimaisuudesta. Ruotsissa, Tanskassa, Saksassa ja Itävallassa oli kriminalisoitu miehen pakottaminen homoseksuaaliseen suhteeseen, muuten homoseksuaalisuus oli dekriminalisoitu, Norjassa yleisen edun niin vaatiessa voitiin homoseksuaalisesta suhteesta antaa tuomio. Unkarissa ja Ranskassa tuomion saattoi saada, jos teko tehtiin muita loukkaavalla tai pahennusta herättävällä tavalla. Yleisenä kehityssuuntana on ollut kriminalisoidun alueen supistaminen ja lievempi rangaistusasteikko.²¹⁸ Kärjistetysti voi sanoa, että homoseksuaalisesta suhteesta ei rangaistu, jos se tapahtui suljettujen ovien takana yksityisessä kodissa molempien osapuolten tahdosta.

Nuorison kohdalla oikeuskäytännöissä oli vähemmän vaihtelua. Yhteistä oli lasten ehdoton suojeleminen. Suojaikärajan jälkeen rangaistus oli lievempi tai tiettyjen tunnuspiirteiden tullen täyttyä. Vaihtelua oli myös siinä, oliko kyseessä homo- vai heteroseksuaalinen suhde, sukupuoliyhteys tai jokin muu. Ikäraajat vaihtelivat 18 vuodesta 21 vuoteen. Esimerkiksi Ruotsissa ikäraja oli 18 vuotta ja lisäksi yritys vietellä alle 21-vuotias tilapäiseen suhteeseen vastiketta lupaamalla tai antamalla oli kielletty. Syytteestä saatettiin luopua, jos osapuolten katsottiin olevan iässä ja kehityksessä tasavertaiset.²¹⁹

Yleisen kehityksen mukaisesti komitea ehdotti homoseksuaalisuuden dekriminalisointia.²²⁰ Alaikäisiin kohdistuva homoseksuaalisuus kuitenkin kiellettiin.

20:5.2

Sama olkoon laki, jos kahdeksantoista vuotta täyttänyt henkilö harjoittaa haureutta samaa sukupuolta olevan kahdeksantoista vuotta nuoremman henkilön kanssa tai jos haureellinen teko 1 momentissa tarkoitetuissa olosuhteissa kohdistuu samaa sukupuolta olevaan kahtakymmentä vuotta nuorempaan henkilöön.

20:9

Joka vastiketta lupaamalla tai antamalla pääsee tai yrittää päästä tilapäiseen sukupuolisuhteeseen kahdeksantoista vuotta nuoremman tai teon kohdistuessa samaa sukupuolta olevan kahtakymmentä vuotta nuoremman henkilön kanssa, tuomittakoon nuoren henkilön vientelemisestä vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi tai sakkoon.²²¹

Homoseksuaalisuuden ikäraajat olivat siis 18 vuotta ja 21 vuotta, kun taas heterosuhteille ne olivat 16 vuotta.²²² Ikäraajat näyttäisivät olevan linjassa eurooppalaisen kehityksen kanssa, kuten koko lakiehdotus. Erityisen korostunut asema oli Ruotsilla ja sen rikoslilla. Tähän on varmasti vaikuttanut professori Anttila, joka kannatti tiivistä yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kanssa. Lakiehdotus lä-

²¹⁸ Seksuaalirikossäänösten oikeusvertailua 6.3.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²¹⁹ Oikeusvertailun kohteena 6.3.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²²⁰ KM 1967: A12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 22.

²²¹ Lakiluonnos Sukupuolisiveellisyteen kohdistuvista rikoksista 15.6.1976, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²²² Lakiluonnos Sukupuolisiveellisyteen kohdistuvista rikoksista 15.6.1976, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

hetettiin asiantuntijoille kommentoitavaksi, ja sen pohjalta muokattiin varsinainen lakiehdotus, joka luovutettiin valtioneuvostolle.²²³

6.3. Aitouden ongelma

Komitean suhtautuminen homoseksuaalisuuteen oli kahtiajakautunut. Osa komitean kuulemista asiantuntijoista kannatti homoseksuaalisuuden dekriminialisointia, osa halusi pitää sen rangaistavana. Vaihtelun taustalla on löydettävissä poliittisia ja uskonnollisia tekijöitä. Tiukkasanaisesti dekriminialisointia vastusti Bruno Salmiala, joka oli ollut aiemmin IKL:n kansanedustajana ja edusti oikeistolaista perinnettä. Dekriminalisoinnin ongelma oli kysymys siitä, kuka oli vakiintuneesti homoseksuaali ja kuka ei. Niin mietinnössä kuin asiantuntijalausunnoissa nostettiin esiin aidot homoseksuaalit ja pseudohomoseksuaalit. Aidot homoseksuaalit käyttäytyivät olosuhteista riippumatta suuntautumisensa mukaisesti, ja pseudohomoseksuaalien – tai vakiintumattomien homoseksuaalien – latentti homoseksuaalisuus tuli esiin tietynlaisissa olosuhteissa, kuten vankiloissa.²²⁴ Tämä jakoo kuvaa hyvin käsityksiä homoseksuaalisuudesta: toisaalta tunnustettiin se, että homoseksuaaleja oli ja heidät piti vain hyväksyä, koska he eivät tulisi muuttumaan. Kuitenkin vahvana oli ajatus siitä, että homoseksuaalisuus oli jotain, joka voisi kehittyä tietyissä olosuhteissa ja tietyillä kokemuksilla.

Vakiintuneesti homoseksuaalien dekriminisoloinnin perustelut muodostavat kaksi selkeää ryhmää, ja jokaisen ryhmän sisällä on useampia näkökulmia. Käytetyin argumentti dekriminisoloinnin puolesta oli se, että homoseksuaalit eivät voineet taipumukselleen mitään ja olisi väärin rangaista heitä. Tämän myös vastustajat allekirjoittivat. Tämä ajattelu liittyy käsitykseen siitä, että suljetuissa yhteisöissä homoseksuaaliset taipumukset vahvistuvat. Yksilöä kohtaan olisi myös väärin vangita sellaisesta toiminnasta, jolle itse ei voinut mitään.²²⁵ Tämä viittaisi siihen, että homoseksuaalisuus nähtiin osana yksilöä ja katsottiin, että sitä ei voinut poistaa eikä siihen voinut vaikuttaa.

Yksilön näkökulma korostui lausunnoissa ja mietinnössä muodostaen ensimmäisen perustelutyypin. Erkki Paavilainen, Klaus Mäkelä ja Suomen Mielenterveysseura katsoivat, ettei yhteiskunta saisi puuttua yksilön sukupuolielämään, ellei se loukkaa toisen vapautta ja oikeuksia. Oli kaksinaismoralismia olla puuttumatta heteroseksuaalisissa suhteissa oleviin epäkohtiin ja puuttua sellaisiin tekoihin, jotka eivät ehkä loukkaakaan toisen osapuolen ihmisoikeuksia. Homoseksuaalisuuden kieltäminen pelkästään homoseksuaalisuuden takia oli väärin. Lakimuutoksessa tulisi ottaa huomioon se,

²²³ Kirjeet nro 11–13 4.10.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 4.

²²⁴ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Bruno A. Salmialta 7.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²²⁵ Lausunto Bruno A. Salmialta 7.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 28.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

loukkaako poikkeava sukupuoli teko toisen koskemattomuutta, ihmisoikeuksia ja yleistä hyvää. Sellainen homoseksuaalinen teko, jonka tekevät täysi-ikäiset vapaaehtoisesti ja yhteisymmärryksessä ympäristöä häiritsemättä, ei ole rangaistava, vaikka yhteiskunta ei sitä ehkä täysin ymmärtäisi. Tämän näkökulman perustelut liittyvät keskusteluun siitä, ketä laki suojelee: yksilöä vai yhteisöä. Paavilainen kannatti yksilön oikeuksien suojelemista, ja ne menivät yhteisön ohitse. Hänen mukaansa rangaistavuuden perusteet olivat muuttumassa: nyt haluttiin suojata yksilöä määrätynlaisilta teoilta, kun aiemmin oli keskeistä rikoksentehtäjän teossaan ilmenevä syyllisyys.²²⁶ Yksilön etu asetui yhteiskunnan edun edelle, vaikka yhteiskunnan kannalta itsensä hyväksynyt homoseksuaalinen yksilökin oli hyödyllinen.

Homoseksuaalisuuden esittäminen sairautena oli toinen perustelutyyppi. Vaikka sairausteema oli yhä vahva 1960-luvulla, suhtautuminen lääketieteen ammattilaisten keskuudessa vaihteli. Toisessa ääripäässä oli Klaus Karlsson, joka katsoi psykoterapian avulla voivansa parantaa homoutta, ja toisessa päässä homoutta pidettiin normaalina seksuaalisuuden vaihteluna.²²⁷ Komitea mietinnössään otti linjan näiden ääripäiden välistä todetessaan, etteivät vakiintuneiden homoseksuaalien hoitomahdollisuudet olleet hyvät, jos päämääränä oli heteroseksuaalisuus. Tavoitteeksi tulisi asettaa itsensä hyväksyminen ja sopeutuminen säädöksiin, joilla yhteiskunta ohjaa käyttäytymistä. Sopeutumisen edistämiseksi tuli ympäristöön pyrkiä vaikuttamaan ja auttaa hyväksymään seksuaalisesti poikkeavat.²²⁸ Sairausleima implikoi paranemisen homoudesta olevan mahdollista, mutta komitea näyttää katsoneen sen olevan mahdotonta vakiintuneesti homoseksuaalien kohdalla. Hoitojen avulla saatettiin saavuttaa itsensä hyväksyminen, ja tähän komitea tuntui kannustavan mietinnössään. Tässä on nähtävissä yhden asian liikkeen vaikutus: nämä alusta asti pyrkivät nimenomaan vaikuttamaan ympäröivään yhteiskuntaan ja sen asenteisiin ennemmin kuin homoseksuaaleihin itseensä. Se, että tämä tavoite mainittiin seksuaalirikoskomitean lakiehdotuksen perusteluissa, oli huomattava saavutus liikkeille.

Suomen Mielenterveysseura totesikin, että monille homoseksuaalisille kyseessä oli sairaus, josta tuomitseminen olisi väärin ja leimaisi myös homoseksuaalin perhettä. Tämä implikoi, että yhteiskunnan taholta oikea reagointitapa olisi hoito vankeusrangaistuksen sijaan. Tätä myös eduskunnan toivealoitemietinnössä oli haettu takaa: homoseksuaalien käsittelyn siirtämistä oikeudesta lääketie-

²²⁶ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Suomen mielenterveysseuran lausunto, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 11.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Kirkon perheasiaintoimikunta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²²⁷ *Suomen Kuvalehti*, nro 33/20.8.1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Suomen Mielenterveysseuran lausunto, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Pentti Järviseltä 16.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²²⁸ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 28.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 22–23.

teen piiriin. Heli Suominen on todennut, että eduskuntakeskustelussa dekriminialisoinnin puolustajat käyttivät juuri homoseksuaalisuus sairautena -retoriikkaa perustellessaan kantaansa.²²⁹ Tätä samaa ajattelua näkyi Suomen Mielenterveysseuralta ja valmiissa mietinnössä. Homoseksuaalisuus sairautena oli yksi peruste muiden joukossa, mutta sen asema oli kuitenkin korostunut.

Sairausleiman alatyypin muodostaa homoseksuaalin mielenterveydellä perustelu: miten yksilö koki kuulumisen vähemmistöryhmään. Vähemmistöryhmään kuulumisen oli yksilölle rankka ja ahdistava kokemus, joten siitä rankaiseminen olisi kohtuutonta. Kriminalisointi aiheutti syyllisyydentuntoja sekä pelkoa syytteeseen joutumisesta ja lisäsi uhkaa joutua kiristyksen kohteeksi. Samaa asiaa lähestyttiin toisesta näkökulmasta nostamalla esiin homoseksuaalisen rakkaus: kyseessä on oikea rakkaussuhde, josta ei ole oikein rangaista. Homoseksuaalisuuteen saattoi kytkeytyä arvokkaita ominaisuuksia, joten sitä ei tulisi pitää yksinomaan kielteisenä piirteenä.²³⁰ Tämä on oikeastaan ensimmäisiä viittauksia siihen, että myös homoseksuaaleilla olisi oikeus rakkauteen ja sitä kautta normaaliin elämään. Kahden täysi-ikäisen vapaasta tahdosta muodostama (rakkaus)suhde ei kuulunut yhteiskunnalle, itse asiassa siitä rankaiseminen oli kohtuutonta ja vahingollisempaa yksilölle. Kahden aikuisen homoseksuaalin suhde, joka perustui vapaaehtoisuuteen, oltiin valmiita hyväksymään. Se, mikä tapahtui suljettujen ovien takana muita loukkaamatta, ei kuulunut yhteiskunnallisen säätelyn piiriin.

Jos vakiintuneesti homoseksuaalien vapautus olisi mahdollinen, niin miten tulisi toimia näiden vakiintumattomasti homoseksuaalien kanssa? Dekriminalisoinnin vaarana nähtiin homoseksuaalisuuden leviäminen. Tilapäisilmiönä homoseksuaalisuus oli yleistynyt, vaikka tunnustettiin, että poikkeavia ihmisiä oli aina ollut.²³¹ Tämä osaltaan vahvisti käsitystä homoseksuaalisuuden leviämisestä yhä useampaan ihmiseen, etenkin nuoriin, joiden katsottiin olevan seksuaalisuudeltaan vakiintumattomia.²³² Huoli heteroseksuaalisuuden säilyttämisestä pääasiallisena seksuaalisuutena oli monille vastustajille ja myös dekriminialisoinnin kannattajille todellinen.

Vastustajat perustelivat kriminalisoinnin säilyttämistä leimaamalla homoseksuaalisuuden degeneeraatioksi. Homoseksuaalisuus ja sen leviäminen olivat yhteiskunnan suuria uhkia, koska ne loukkasivat yhteiskunnan etuja ja olivat kansan rappeutumisen vakavimpia muotoja. Jotta tämä uhka torjuttaisiin, tuli kriminalisointi säilyttää, tarvittaessa erityisen ankarin kriminaalipoliittisin keinoin. Samalla kun se toimisi pelotteena vakiintuneille homoseksuaaleille, se estäisi heikosti homoseksua-

²²⁹ Lausunto Suomen mielenterveysseuralta, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; 1965 Vp toivomusaloite mietintö n:o 130, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Suominen 1999, 54.

²³⁰ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 12; Lausunto Suomen Mielenterveysseuralta, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²³¹ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 22.

²³² KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

aaleja vahvistamasta taipumuksiaan.²³³ Yhteiskuntaa tuli suojella myös puuttamalla yksilön itsemääräämisoikeuteen. Lain tuli suojella yhteisöä, ei yksilöä. Heteroseksuaalinen suuntautuminen oli yksilön, mutta ennen kaikkea yhteiskunnan kannalta parempi vaihtoehto. Perusteluja eivät vastustajat yksilöineet, mutta taustalla lienee ollut pelko yleistyneen homoseksuaalisuuden takia heikkenevästä kansasta ja moraalittomuudesta, joka jäytäisi viimeisetkin siveellisyyden rippeet.

Asiantuntijalausunnoissa, varsinkin ei-lääketieteellisen koulutuksen saaneiden, näkyi epäselvyys homoseksuaalisuuden syistä: levisikö homous viettelyn kautta vai oliko se myötäsyttyistä. Tämä tiedon puute selkeästi lisäsi negatiivista suhtautumista homoseksuaalisuuteen ja etenkin dekriminialisointiin. Kun homouden syyksi katsottiin ympäristötekijät, eikä synnynnäiset tekijät, homoseksuaaliseen kehitykseen katsottiin voitavan vaikuttaa. Bruno Salmiala totesi, että” – – kaikki homouteen johtavat tekijät eivät ole ylivoimaisia asianomaiselle”.²³⁴ Ajan psykiatria katsoi homoseksuaalisuuden syntyyn vaikuttavan ”seksuaalisen kehityksen kypsymättömyys sitä kohdanneiden estojen ja ristiriitaisuuksien tai muiden haitallisten tekijäin vuoksi.”²³⁵ Homoseksuaaliksi saattoi kehittyä kokemusten kautta.

Taipumusten vahvistaminen oli ongelmallinen kysymys. Kun yhtä aikaa haluttiin rajata homoseksuaalien määrää myös rangaistuksen uhalla, todettiin vankiloiden ja muiden suljettujen laitosten aiheuttavan juuri homoseksuaalisuuden lisääntymistä. Varsinkin pseudohomoseksuaalien sulkeminen laitoksiin, joissa sukupuoli oli eristetty toisistaan, oli huono vaihtoehto. Eristämisen todettiin pahentavan ja vahvistavan homoseksuaalisia taipumuksia. Taistelussa homoutta vastaan oli käytettävä kaikkia keinoja, myös hoitoja. Tähän kuului myös homoseksuaalisen prostituution kieltäminen.²³⁶ Hoidoilla viitattiin psykoterapiaan, mikä osoitus homoseksuaalisuuden medikalisaation vahvuudesta myös Suomessa. Niin kauan kuin homouden koettiin olevan sairaus, siitä voitiin myös parantua.

Heli Suominen liittää koko homoseksuaalisuuden dekriminialisointikeskustelun eduskunnassa laajempaan keskusteluun siitä, ketä laki suojelee: yksilöä vai yhteisöä. Hänen mukaansa eduskuntakeskustelussa näkyi se, että yhteisön ja sen suojeleminen oli tärkeämpää.²³⁷ Komiteatyön perustella homoseksuaalisuuden kannattajat kuitenkin nostivat esiin enemmänkin yksilön oikeudet ja sen, että lain tulee suojella yksilöä. Komitea asettui kannattamaan homoseksuaalisuuden dekriminialisointia, ja tätä perusteltiin sillä, että lain tulee suojella yksilöä. Komitea myös rinnasti homoseksuaalisten te-

²³³ Lausunto Bruno A. Salmialta 7.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23–24.

²³⁴ Lausunto Bruno A. Salmialta 7.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²³⁵ Lausunto Suomen psykiatriyhdistykseltä 14.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²³⁶ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 28.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

²³⁷ Suominen 1999, 36.

kojen rangaistavuuden heteroseksuaalisten tekoihin: teot olisivat rangaistavia vain, jos ne loukkaavat toisen osapuolen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vapautta.²³⁸ Tässä eduskunnan käsitykset eroavat komitean ajatuksista.

Suominen toteaa eduskuntakeskustelussa vapauttamisen vastustajien perusteluna olleen fundamentaalinen raamatuntulkinta, jonka mukaan homoseksuaalisuus on synti.²³⁹ Yleisenä huolena oli yhteisön tuhoutuminen. Homoseksuaalisuus nähtiin muualta tulleen vaarana ja luonnottomuutena, jolta Suomea tuli puolustaa.²⁴⁰ Komitean työskentelyssä dekriminialisoinnin vastustajat käyttivät samoja perusteluja, etenkin väitettä homoseksuaalisuudesta yhteiskuntaa rapauttavana tekijänä. Sekä eduskunnassa että komiteatyöskentelyssä vastustajat nostivat yhteisön yksilön oikeuksien edelle. Lain tulisi suojella yhteisöä.

Vaikka komitea asettui kannattamaan homoseksuaalisuuden vapautusta, se kuitenkin katsoi, ”ettei jonkin teon jättäminen ehdotetun rangaistavan alueen ulkopuolelle merkitse tämän teon nimenomaista tai hiljaista hyväksymistä”.²⁴¹ Kirkon perheasiaintoimikunta kritisoi komiteaa tästä: jokainen yhteiskunnan taholta tullut kannanotto sisältää moraalisen ilmauksen.²⁴² Dekriminalisoinnin vastustajat katsoivat, että yhteiskunnan edun kannalta oli siis tärkeää säilyttää heteroseksuaalisuus ainoana sallittuna seksuaalisena suuntautumisena. Näin he katsoivat, että lain tulisi suojella yhteisöä yksilön sijaan ja että, yhteisön oikeudet olivat suuremmat kuin yksilön. Homoseksuaalisuus voitiin sallia, sillä rikoslaki ei ole oikea keino kontrolloida seksuaalista suuntautumista,²⁴³ mutta homoseksuaalisuuden leviämistä ei pidetty suotavana.

6.4. Nuorisoa on suojeltava!

Dekriminalisointipäätöksen myötä komiteassa käytiin vilkasta keskustelua siitä, oliko rangaistus oikea vaihtoehto ja miten estettäisiin etenkin nuoria ja epävarmoja saamasta homoseksuaalisia kokemuksia. Sekä komitean jäsenet että monet asiantuntijat katsoivat, että tulisi asettaa korkeammat ikäraajat homoseksuaalisille suhteille. Näin turvattaisiin normaali heteroseksuaalinen kehitys, joka oli niin yhteiskunnan kuin yksilön kannalta parempi.²⁴⁴

²³⁸ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 12, 22.

²³⁹ Suominen 1999, 38.

²⁴⁰ Suominen 1999, 38, 41–45.

²⁴¹ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 11.

²⁴² Kirkon Perheasiaintoimikunta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁴³ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 10.

²⁴⁴ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

Ikärajaehdotukset vaihtelivat 17 vuodesta aina 21 ikävuoteen saakka.²⁴⁵ Ikärajan laskemista samaan kuin heteroseksuaalisissa suhteissa, 16-vuoteen, ehdotettiin. Ikärajojen tavoitteena oli estää vakiintuneita homoseksuaaleja väärinkäyttämästä vakiintumatonta nuorisoa. Seurauksena alaikäiseen sekaantumisesta esitettiin psykiatrisia tutkimuksia ja hoitoa.²⁴⁶ Tällä tavalla haluttiin suojella alaikäisiä homoseksuaalisilta kokemuksilta ja näin estää taipumuksen leviäminen.

Ikärajoihin oli useita perusteluja. Korkeiden ikärajojen katsottiin lisäävän kiristyksen kohteeksi joutumisen vaaraa, mutta toisaalta 20 vuoden ikäraja vastaisi suunniteltua täysi-ikäisyyden rajaa. 21 vuoden ikäraja ottaisi sisäänsä myös asevelvolliset. Olosuhteissa, joissa sukupuolet oli eristetty toisistaan, esiintyi enemmän homoseksuaalisuutta. Ikärajojen määrittely oli vaikeaa, koska ei pystytty sanomaan missä vaiheessa nuori on seksuaalisesti vakiintunut homoseksuaalisuuteen ja heteroseksuaalisen kehityksen tukemisen ulkopuolella.²⁴⁷ Ongelma oli se missä vaiheessa homoseksuaalisuuden kehittymisen estäminen on jo turhaa puuttumista yksilön oikeuksiin ja yksilöllisyyteen.

Tiukkojen ja alhaisten ikärajojen ongelmana oli puberteetti-ässä tapahtuvien homoseksuaalisten kokeilujen kriminalisointi. Nämä homoseksuaaliset kontaktit ovat ohimeneviä ja yleisiä, mutta voivat jatkua, vaikka toinen osapuoli olisi täyttänyt 18 vuotta ja toinen ei. Ei olisi oikein, että 18- ja 19-vuotiaita nuoria rangaistaisiin rakkaussuhteesta tai tilapäisestä teosta. Tällaisia nuoruusiän homoseksuaalisia kokemuksia todettiin olevan noin 30 %:lla nuorista. Nuoruuteen katsottiin kuuluvan, Freudiin viitaten, ambivalentti biseksuaalinen vaihe, joka suurimmalla osalla johtaa heteroseksuaalisuuteen.²⁴⁸ Kriminalisoinnin tulisi selkeämmin koskea sellaisia homoseksuaalisia suhteita, joissa toinen oli alaikäinen ja toinen osapuoli aikuinen. Suomen Psykiatriyhdistys ehdottikin, että henkilön tulisi olla 21 vuotta täyttänyt, jotta häntä voisi rangaista haureuden harjoittamisesta alle 18-vuotiaan kanssa. Muutoin lakipykälä vanhenisi nopeasti. Tuomioistuimille tulisi myös antaa harkinnanvaraa tuomiota annettaessa.²⁴⁹ Tämä viittaa siihen, että nuorten leimaamista homoseksuaaleiksi ohimenevän vaiheen ja kokeilun takia haluttiin välttää. Nuorisoa haluttiin suojata toisaalta homoseksuaalisilta kokemuksilta, mutta myös kiinnijäämisen aiheuttamalta stigmalta.

²⁴⁵ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Suomen kriminalistiyhdistyksen hallitukselta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Kirkon perheasiaintoimikunnalta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Pentti Järviseltä 16.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Suomen mielenterveysseuralta, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 11.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁴⁶ Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁴⁷ Pöytäkirja 11.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Suomen Kriminalistiyhdistyksen hallitukselta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Kirkon perheasiaintoimikunnalta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

²⁴⁸ Lausunto Suomen Mielenterveysseuralta, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Lastensuojelun keskusliitolta 20.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Suomen Psykiatriyhdistykseltä 14.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Pöytäkirja 28.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁴⁹ Lausunto Lastensuojelun keskusliitolta 20.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Lausunto Suomen Psykiatriyhdistykseltä 14.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

Komitea päätyi 18 ja 21 vuoden ikärajoihin, koska ne edustivat suurin piirtein keskiarvoa ja suurin osa asiantuntijoista hyväksyi nämä rajat. Alle 15-vuotiaisiin kohdistuvat homoseksuaaliset teot kriminalisoitiin ehdotuksen 4 §:n nojalla, jossa käsiteltiin alaikäisiin sekaantumista. Komitea myös päätti, että alle 18-vuotiasta ei rangaista osallisuudesta homoseksuaalisiin tekoihin. Kuitenkaan komitea ei ollut valmis muuttamaan rangaistavuuden alkamisen ikärajaa, vaan piti sen 18 vuodessa. Tarvittaessa tuomioistuimien voisi soveltaa ehdotuksen 9 §:n 2 momenttia tekijän ja teon kohteen iän tai kehityksen vähäisestä erosta.²⁵⁰ Tämä toi tuomioistuimille liikkumavaraa tuomioita annettaessa ja tarkoitti sitä, että tuomioistuimien saattoi jättää rankaisematta 18-vuotiasta sekaantumisesta 17-vuotiaaseen. Mallia tähän on otettu Ruotsista, jossa oli tällaisessa tilanteessa mahdollista jättää syyttämättä.

Ongelmallista oli määritellä missä vaiheessa nuori on seksuaalisesti vakiintunut, minkä jälkeen seksuaalisuuteen puuttuminen olisi puuttumista yksilönoikeuksiin. Alle 15-vuotiaiden katsottiin olevan seksuaalisesti vakiintumattomia, joten heidän heteroseksuaalista suuntautumistaan oli tuettava. Nuorten suojeleminen homoseksuaalisen leimalta oli osasy siihen, että lain toivottiin puuttuvan selkeämmin täysi-ikäisen ja alaikäisen homoseksuaalisiin suhteisiin. Homoseksuaalisuuden leima nuorella saattaisi kannustaa nuorta jatkamaan homoseksuaalisia kokeiluja ja kehittymään näin vakiintuneeksi homoseksuaaliksi. Vaikka täysi-ikäisten homoseksuaalisuus oltiin valmiita hyväksymään, nuorten homoseksuaalisia suhteita pidettiin enemmän ohimenevänä osana seksuaalista kehitystä. Ikätoverin kanssa tapahtuvat homoseksuaaliset kokeilut olivat osa kehitystä, vaikkakaan eivät kovin suotavia. On todennäköistä, että korkeampien ikärajojen ehdotusten taustalla oli toisaalta halu suojella nuoria homoseksuaalisuudelta.

Monissa kohtaa valmista mietintöä samoin kuin asiantuntijalausunnoissa homoseksuaalisuus ja pedofilia sotkettiin toisiinsa. Lausuntoja lukiessa homoseksuaaleista välittyi kuva lapsia saalistavina seksihurjastelijoina, pedofiileinä. Esimerkiksi Suomen Mielenterveysseuran työvaliokunnan lausunnossa todettiin, että samalla kun yhteiskunta sallii täysi-ikäisten homoseksuaaliset suhteet se” – – suojaa heikommassa asemassa olevia jäseniään tämän luonteisia tekoja vastaan. Sen vuoksi pitäisi lain rangaistusuhka säilyttää, ehkäpä sitä tehostaakin aktiivisten homoseksualistien nuoriin henkilöihin kohdistaman viettelyn estämiseksi.”²⁵¹ Teema toistui muissakin lausunnoissa. Tähän Pentti Järvinen puuttui lausunnossa todeten korkeampien ikärajojen olevan osoitus siitä, ” – – että homoseksualismissa on jotain muita piirteitä kuin vain sukuvietin tyydyttäminen”.²⁵² Siitä voidaan kes-

²⁵⁰ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

²⁵¹ Suomen Mielenterveysseuran työvaliokunta, Liite Suomen Mielenterveysseuran kirjelmään Oikeusministeriölle 18.2.1966, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁵² Lausunto Pentti Järviseltä 16.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Muistio seksuaalirikoksista psykiatrian kannalta 6.2.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

kustella, mistä tämä käsitys homoseksuaalisuuden ja pedofilian niputtaminen tulee. Kyseessä lienee toisaalta historiallinen jatkumo, jossa homoseksuaalisuus on esitetty negatiivisessa valossa. Toisaalta 1950- ja 1960-luvuilla julkaistiin iltapäivälehdissä propagandistisia uutisia homoseksuaalisuudesta.²⁵³

Komitean huoli lapsien ja nuorten suojelusta homoseksuaalien saalistukselta on ollut sen mielestä aiheellinen ja tärkeä. Vaikka homoseksuaalisuus täysi-ikäisten kesken oli hyväksyttävissä, nuorten heteroseksuaalisen kehityksen turvaaminen lain avulla katsottiin asianmukaiseksi. Heteroseksuaalinen oli kuitenkin yhteiskunnan kannalta vielä tuottavampi ja hyödyllisempi kuin homoseksuaalinen. Myös yksilön näkökulmasta katsottuna heteroseksuaalinen suuntautuminen olisi helpompi.

6.5. Lakimuutos jäi puolitiehen

Vilkkaan asiantuntijakeskustelun päätteeksi seksuaalirikoskomitea piti aikuisten homoseksuaalisuuden dekriminalisoinnin ja muotoili homoseksuaalisuutta käsittelevät 5. pykälän toisen momentin ja 9. pykälän toisen momentin:

5 § 2. mom.

Sama olkoon laki, jos joku kahdeksantoista vuotta täyttänyt henkilö harjoittaa haureutta *samaa sukupuolta* olevan *kahdeksaatoista vuotta* nuoremman henkilön kanssa tai jos haureellinen teko 1 momentissa tarkoitetuissa olosuhteissa kohdistuu *samaa sukupuolta olevaan kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempaan henkilöön*.

9 § 2. mom.

Jos 4 tai 5 §:ssä tarkoitettussa teossa *tekijän ja teon kohteen iässä tai kehityksessä on vain vähäinen ero* taikka muutoin on erityistä aihetta, *saa tuomioistuimien jättää tekijän rangaistukseen tuomitsematta*.²⁵⁴

Viides pykälä tiivistää komitean asiantuntijoiden toiveet: alle 18-vuotiaita haluttiin suojella homoseksuaalisuudelta, ja poikkeuksellisissa olosuhteissa, kuten kouluissa, laitoksissa ja armeijoissa suojelu koski alle 21-vuotiaat. Momentissa yksi määriteltiin heteroseksuaalisten suhteiden ikärajoiksi 15 ja 18 vuotta.²⁵⁵ Yhdeksännen pykälän toinen momentti mahdollisti tuomioistuimille liikkumatilaa tilanteissa, joissa teon osapuolet olivat 17- ja 18-vuotiaita. Näin vältettiin turha oikeudenkäynti ja nuorten leimaaminen rikollisiksi.

Komitea antoi mietintönsä valtioneuvostolle 29.12.1967, ja painettuna mietintö ilmestyi vuonna 1968. Painamiseen päädyttiin, koska mietintö käsitteli yhteiskunnallisesti keskeistä lainsäädännön

²⁵³ Juvonen 2002, 155, 158.

²⁵⁴ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 6. Kursivoinnit A.H.

²⁵⁵ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 6–7, 20–21.

alaa ja komitea itsekin katsoi aiheen herättävän julkista keskustelua ja mielenkiintoa.²⁵⁶ Julkista keskustelua ja huomiota se herättikin. Heti mietinnön ilmestymisen jälkeen yhden asian liikkeet tarttuivat siihen. Lakiehdotus herätti kritiikkiä liikkeiden sisällä. Etenkin Marraskuun liikkeen työryhmä 13 katsoi ikäraajat homoseksuaaleja diskriminoivaksi. Ne olivat vastaavat kuin muissa Pohjoismaissa, mutta ikäraajat olivat silti lisänneet homojen kokemaa syrjintää. Myös perustelut ikärajoille olivat huonot. Komitean perusteluissa haluttiin suojata nuorison ”heteroseksuaalista kasvua” ja varjella homoseksuaalisuuden leimalta kokeilujen takia.²⁵⁷ Vaikka kahden aikuisen ihmisen homoseksuaalinen suhde saatettiin hyväksyä, heteroseksuaalisuus arvotettiin kuitenkin oikeaksi seksuaalisuudenmuodoksi. Jos tavoitteena pidettiin täydellistä tasa-arvoa seksuaalisuuksien välille, ei uusi lakiehdotus ollut riittävä: ikäraajat ja ehdotuksen kieli edelleen sortivat homoseksuaalisuutta.

Lakiehdotuksen nähtiin jättäneen takaportin auki homoseksuaalien sorron jatkamiselle. Laki dekriminisaatiosta itsessään oli hyvä, mutta jos tavoitteena oli täydellinen tasa-arvo, ei annettu lakiehdotus ollut tyydyttävä. Lakiehdotus heijasteli vanhoja käsityksiä homoseksuaalisuudesta poikkeavana ja ei-suotavana asiana. Lieneekö kyseessä enemmän Toisen säteen ryhmän vaikutusta, mutta *Ihminen ja Yhteiskunta* -lehden numerossa 1/68 hyökättiin vielä voimakkaammin ikärajoja vastaan. Komitean raportin ikärajoineen nähtiin myötäilevän kansan yli 50 vuotta vanhoja käsityksiä homoseksuaalisuudesta. Uusimpiin, toisen maailmansodan jälkeen tehtyihin tutkimuksiin ei juuri viitattu.²⁵⁸ Kaikki maininnat homoseksuaalisuudesta rikoslaissa koettiin homojen vähäisiä perusoikeuksia sortavaksi. Jokainen homoseksuaalinen oli silloin potentiaalinen rikollinen. Ehkä hieman kärjistäenkin todettiin muissa Pohjoismaissa vastaavien lakien mahdollistaneen sen, että poliisit keräsivät salaa kortistoja epäillyistä homoseksuaaleista. Yhtä lailla lakiehdotus vei homoseksuaalien oikeusturvan: kuulusteluiden pohjalta oli helppo todeta esimerkiksi ryöstön johtuneen homoseksuaalista itsestään.²⁵⁹ Komitean mietinnössä, kaikessa edistyksellisyydestä huolimatta, näkyi edelleen homoseksuaalisuuden sairausleiman painottuminen. Selkeä vähemmistö perusteli dekriminisaatiota ihmisoikeusnäkökulmasta. Tätä kantaa edustivat etenkin nuoret yhden asian liikkeidensä kautta ja osa lääketieteen ammattilaisista.²⁶⁰

Jo vuonna 1969 hallitus jätti esityksensä eduskunnalle siveellisyyslain muuttamiseksi. Eduskunta siirsi hallituksen esityksen lakivaliokuntaan, joka ei kuitenkaan ehtinyt sitä käsitellä ennen vaalikauden loppua. Näin ensimmäinen yritys dekriminisoida homoseksuaalisuus raukesi. Samana

²⁵⁶ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 2; Oikeusministeriölle 28.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA.

²⁵⁷ Marraskuun liike ry., tiedote n:o 6 lokakuu 1968, Da, KansA; KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 23.

²⁵⁸ Kinseyn tutkimuksiin viitattiin lyhyesti ja todettiin homoseksuaalisuuden olevan huomattava vähemmistöikäytymisen muoto. KM 1967: A12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 22.

²⁵⁹ ‘Suojaikäraja jättää homoseksuaalit lainsuojattomiksi’, *Ihminen ja Yhteiskunta – Homo & Societas*, 1/68, Ua, KansA.

²⁶⁰ Ks. mm. Lausunto Pentti Järviseltä 16.11.1967, Seksuaalirikoskomitea, Oikeusministeriö, KA; Kihlman 1966, 120; Lång 1966, 134–135; Gumpler 1966, 126; *Sexpon toiminta alkoi vauhdikkaasti*, Historia 69–00, Sexpo.

vuonna myös korkein oikeus otti kantaa kysymykseen homoseksuaalisuuden dekriminalisoinnista. Korkein oikeus vaati korostettavan homoseksuaalisuuden poikkeavuutta ja sairaalloisuutta, jotta homoseksuaalit ymmärtäisivät hakeutua hoitoon ja parantua.²⁶¹ Korkeimman oikeuden päätös ei kuitenkaan muuttanut hallituksen esitystä vaan teksti pysyi täysin samana, kun vuonna 1970 hallitus teki uuden esityksen aiheesta. Esitys perusteluineen oli täysin sama kuin vuoden 1969 esitys, joka noudatteli seksuaalirikoskomitean erityisperusteluja. Esiin nousivat lain alkuperä 1800-luvun lopulta, muuttuneet sukupuolimoraalikäsitykset, lain epäonnistunut käyttö sukupuolikäyttäytymisen ohjaajana sekä suojeleobjektin muutos yhteiskunnasta yksilöön.²⁶²

Hallituksen esitystä leimaa pyrkimys ”seksuaalineutraaliin” lakiin, jonka kaikkia pykälää saattoi soveltaa sekä hetero- että homoseksuaalisiin tekoihin: ne olivat rangaistavia silloin, kun loukattiin toisen henkilön sukupuolista itsemääräämisoikeutta ja vapautta. Aivan kuten heteroseksuaalisuuden kohdalla oli. Kuitenkin suojaikärajat olivat homoseksuaalisuuden kohdalla korkeammat, kuten jo komitea totesi. Nuorison suojele ja nuorten kasvu heteroseksuaalisuuteen oli turvattava. Hallituksen esityksessä oli poistettu komitean 9. § 2. momentti, jossa saatettiin jättää ikänsä ja kehityksen puolesta samanvertaiset tuomitsematta, tämä vain todettiin perusteluissa. Pääpiirteittäin lakiehdotus pysyi samana, nyt 4. §:n 2. momentissa kriminalisoitiin nuoriin kohdistuvat homoseksuaaliset teot.²⁶³

4 §

Jos joku on sukupuoliyhteydessä viisitoista, mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen henkilön kanssa, joka on hänen huollettavanaan tai koulussa, muussa laitoksessa tai muuten hänen käskyvaltansa tai valvontansa alainen, taikka harjoittaa sellaisen toista sukupuolta olevan henkilön kanssa muuta sukupuoliyhteyteen verrattavissa olevaa haureutta, tuomittakoon tekijä nuoreen henkilöön kohdistuvasta haureudesta joko kuritushuoneeseen tai vankeuteen, enintään kolmeksi vuodeksi. Laki on sama, jos mainitunlainen teko tapahtuu käyttämällä nuoren henkilön tekijästä muuten riippuvaa asemaa.

Jos kahdeksantoista vuotta täyttänyt henkilö harjoittaa sukupuoliyhteyteen verrattavissa olevaa haureutta samaa sukupuolta olevan viisitoista, mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen henkilön kanssa tai edellä 1 momentissa tarkoitetun suhteen vallitessa välillä, viisitoista mutta ei kahtakymmentä vuotta täyttäneen henkilön kanssa, tuomittakoon tekijä niin kuin 1 momentissa on säädetty.²⁶⁴

Hallituksen esitys käytiin lävitse suuressa valiokunnassa ja lakivaliokunnassa, ja lakivaliokunta kuuli useita eri asiantuntijoita.

²⁶¹ Täysistunto 23.9.1969, valtiopäivät 1969, pöytäkirjat II, 1562; HE n:o 131, valtiopäivät 1969, asiakirjat 1969; Mänsön 1984, 338.

²⁶² HE n:o 52, valtiopäivät, asiakirjat 1970 1970; HE n:o 131, valtiopäivät 1969, asiakirjat 1969.

²⁶³ HE n:o 52, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁶⁴ HE n:o 52, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

Taulukko 6. Lakivaliokunnan kuulemat asiantuntijat

Nimi	Syntymä-aika	Syntymä- paikka	Ammatti	Muuta
L. H. Salonen	1914	Helsinki	Lainsäädäntöneuvos	Oikeusministeriö, seksuaalirikoskomitean jäsen
Timo Mäkinen	1925	Korpilahti	Lainsäädäntöneuvos	Oikeusministeriö
Paavo Salervo	1924	Tornio	Oikeusneuvos	Korkein oikeus
Tenho Aute-re	1911	Terijoki	Esittelijäneuvos	Oikeuskanslerivirasto
Kauko Kuisma	1917	Helsinki	Kihlakunnan tuomari	Kihlakunnan tuomari
Patrik Törnudd	-	-	Tutkija	Kriminologinen tutkimuslaitos
Holger Hultin	1918	Helsinki	Lääkintöneuvos	Lääkintöhallitus
Raimo Miettinen	-	-	-	-
Torn-Björn Hägglund	1928	Pietarsaari	Psykiatri	Auroran sairaalan nuorisopoliklinikan psykiatri
Oscar Parland	1921	Kiev	Hermo- ja mielitautien erikoislääkäri	Ylilääkäri
Pirkko Roiha	1916	Helsinki	Hermo- ja mielitautien erikoislääkäri	Helsingin lastensuojeluviraston lastenpsykiatri
Asser Stenbäck	1913	Kälviä	Teologinen erotutkinto, hermo- ja mielitautien erikoislääkäri	Apulaisprofessori
Tarja Halonen	1943	Helsinki	Oikeustieteen kandidaatti	Seksuaalipoliittinen yhdistys

Lähde: Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970; Suomen lakimiehet 1965, 51, 181, 364, 518, 586, 687–688, 693; Suomen lääkärit 1967, 169, 176, 461, 534, 619; Lähtenmäki 2007.

Asiantuntijat olivat ajalle tyypillisesti virkamiehiä, pääasiallisesti oikeustieteen alueelta, mutta myös lääketieteen edustajia oli. Huomattavaa on se, että Sexpon edustajia kuultiin. Sexpo oli perustettu vasta vuonna 1969, joten tämän perusteella voi todeta yhteiskunnallisen tilauksen olleen kova tällaiselle poliittisesti riippumattomalle yhdistykselle. Vaikutusta valiokunnan mietintöön on myös ollut, koska mietinnössä painotettiin sitä, kuinka tärkeää etenkin nuorisolle suunnattu asiallinen tiedotus sukupuolielämästä oli.²⁶⁵ Asser Stenbäckillä on Olli Stålströmin mukaan ollut suuri vaikutus suomalaisen psykiatrian sekä valtionkirkon käsityksiin homoseksuaalisuudesta. Stenbäckille homous oli fiksaatio, jonka seurauksena sukupuolivietin kohde oli virheellinen. Koska Stenbäck piti oppimista ja viettelyä suurena vaaran ja syynä homoseksuaalisuuden esiintymiselle,²⁶⁶ voi epäillä hänen erityisesti kannattaneen lakia, jossa homoseksuaalisuuteen kehottaminen oli kiellettyä.

Lakivaliokunnan mietintö noudatti samaa kaavaa kuin hallituksen esitys ja seksuaalirikoskomitean mietintö. Voimassa oleva laki, joka pohjautui absoluuttiseen sukupuolimoraaliin, oli vanhentunut. Lisäksi laki suojeli yhteiskuntaa: siveellisyysrikokset kohdistuivat ensisijaisesti yhteiskuntaan, eivät yksilöön. Tämän perusteella oli lakivaliokunnan mukaan ymmärrettävää, miksi homoseksuaalisuus ja eläimiin sekaantuminen olivat rangaistavia. Siveellisyysrikoslain voimassaoloaikana oli yhteiskunta moraaleineen muuttunut: tietoa esimerkiksi sukupuolisesta erilaisuudesta oli enemmän saatavilla, ja lähtökohdaksi oli laeissa otettu yksilön suojele. Kuitenkin aivan erityisesti painotettiin sitä, että vaikka yhteiskunta oli muuttunut, sijaa perinteiselle kristilliselle, absoluuttiselle sukupuolimoraalille oli vielä.²⁶⁷

Lakivaliokunta teki muutoksia hallituksen esitykseen. Ensimmäinen muutos koski sanamuotoa kohdassa, jossa asetettiin korkeammat suojaikärajat: lakivaliokunta muutti kohdan muotoon ”joka asemaansa hyväksikäyttäen – ”²⁶⁸, muuten lain sisältö pysyi samana. Ikäraajat homoseksuaalisiin suhteisiin olivat 18 ja 21 vuotta, koska niiden nähtiin parhaiten vastaavan lain takana olevaa oikeusturva-ajattelua sekä olevan samassa linjassa muiden eurooppalaisten rikoslakien kanssa. Suurempi muutos oli niin sanotun kehoituskiellon lisääminen. Vaikka aiemmin sekä seksuaalirikoskomitea että hallitus olivat todenneet, ettei dekriminalisointi tarkoita homoseksuaalisuuden hyväksyntää, eivät kumpikaan ollut ehdottanut kehoituskieltoa.²⁶⁹ Lakivaliokunta kuitenkin sen lisäksi sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan teon yhteyteen:

²⁶⁵ Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁶⁶ Stålström 1997, 209.

²⁶⁷ Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁶⁸ Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁶⁹ KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 11.

9.§ 2. momentti

Joka julkisesti kehottaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden väliseen haureuden harjoittamiseen, on tuomittava kehottamisesta samaa sukupuolta olevien haureuteen 1 momentissa säädettyyn rangaistukseen.²⁷⁰

Rangaistus kehoituskiellon rikkomisesta oli vankeutta enintään kuusi kuukautta tai sakkoja. Suuri valiokunta asettui kannattamaan lakivaliokunnan ehdotusta ja kehotti eduskuntaa hyväksymään lain siinä muodossa.²⁷¹

Lakimietintöä käsiteltiin vilkkaasti eduskunnassa, pääasiallisesti negatiivisessa mielessä. Mustola toteaa ehdotuksen herättäneen suurta vastustusta. Heli Suominen on pro gradussaan tarkastellut tätä keskustelua ja varsin ansiokkaasti eritellyt sitä. Hänen mukaansa eduskuntakeskustelussa näkyi se, että yhteisön ja sen suojelu oli tärkeämpää.²⁷²

Dekriminalisointia vastustettiin eniten Suomen Kristillisen Liiton (SKL) parissa. Puolue oli saanut läpi yhden edustajan vuoden 1970 vaaleissa,²⁷³ ja kansanedustaja Westerholm oli hyvin tiukasti homoseksuaalisuuden dekriminalisointia vastaan. Lakiehdotuksen ensimmäisessä käsittelyssä hän teki vastaehdotuksen, joka säilyttäisi homoseksuaalisuuden rangaistavana: ”Joka harjoittaa sukupuoliyhteyden verrattavissa olevaa haureutta samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa, on tuomittava vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tai sakkoon.”²⁷⁴ Ehdotus sai kannatusta Suomen Maa-seudun Puolueen (SMP) kansanedustaja Poutiaiselta.²⁷⁵

Perustavinta laatua oleva argumentti homouden dekriminalisoinnille oli sen esittäminen sairautena. Toisaalta esiin nostettiin myös rikollisen leiman raskaus: ”Ei ole kuitenkaan oikein syyttää kanssaihmisillemme, joilla on poikkeavuutensa tai joidenkin muiden syiden vuoksi suuria vaikeuksia, vielä raskaampaa taakkaa kannettavaksi.”²⁷⁶ Yhtä lailla nostettiin esiin homoseksuaalien pelot kiinnijäämisestä, asunnon ja työpaikan menettämisen pelko ja myös kaikesta tästä aiheutuvat mielen-terveysongelmat ja itsemurhat.²⁷⁷ Kiivaimmat dekriminalisoinnin puolestapuhujat olivat lääkäreitä, mutta myös kustannusvirkailija ja pastori ottivat kantaa aiheeseen. SKDL:n kansanedustaja, pastori Terho Pursiainen vastusti sananvapauden nimissä etenkin kehoituskieltoa ja äänestyksissä kannatti säännöllisesti homoseksuaalisuuden täydellistä vapauttamista. Viittasipa Pursiainen myös Hol-

²⁷⁰ Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁷¹ Lakivaliokunnan mietintö n:o 11, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970; Suuren valiokunnan mietintö n:o 93, valtiopäivät 1970, asiakirjat 1970.

²⁷² Mustola 2007, 20, Suominen 1999, 36.

²⁷³ Suomen eduskunta: <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>.

²⁷⁴ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2138–2139.

²⁷⁵ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2131.

²⁷⁶ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2000.

²⁷⁷ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2001.

lanissa vuonna 1969 valmistuneeseen ns. Speijerin raporttiin, jossa kumottiin homoseksuaalisuuden leviäminen viettelyn kautta.²⁷⁸

Homoseksuaalisuuden täyskieltoa kannattaneet perustelivat kantaansa Suomisen mukaan fundamentaalisella raamatuntulkinnalla, jonka mukaan homoseksuaalisuus oli synty. Perusteluina olivat myös samat, jo aiemmin yhteiskunnassa velloneessa keskustelussa esiin nousseet käsitykset homoudesta viettelyn kautta leviävänä tautina, joka rapauttaa yhteiskuntaa ja jonka tartunta on saatu ulkomailta. Etenkin Westerholm ja Poutiainen kommentoivat hyvin tiukkasanaisesti dekriminialisointia vastaan. Mielenkiintoista on, että Westerholm käytti Kinseyn tutkimuksia perusteluna, miksi homoseksuaalisuus tulisi säilyttää rikoksena! Hän käänsi Kinseyn päätelmät homoseksuaalisuuden yleisyydestä pääläelleen. Kun dekriminialisoinnin kannattajat käyttivät tuloksia osoittaakseen kuinka yleistä homoseksuaalisuus oli, Westerholm pyrki osoittamaan, kuinka pientä ryhmää, 4 %:a väestöstä, homoseksuaalisuus kosketti. Suureen biseksuaalien ryhmään voisi vaikuttaa vielä. Jotta ”homoseksuaalisuuden vyöry”²⁷⁹ voitaisiin välttää, tuli yleiskriminalisointi säilyttää.²⁸⁰

Ensimmäinen dekriminialisointia koskeva äänestys tehtiin lakivaliokunnan ja kansanedustaja Westerholmin ehdotuksen välillä. Jaa-äänillä hyväksyttiin lakivaliokunnan mietintö, ei-äänillä kansanedustaja Westerholmin ehdotus. Taulukossa 7 näkyvät äänten jakautuminen puolueittain prosentteina sekä kunkin puolueen paikkamäärät eduskunnassa.

²⁷⁸ Täysistunto 26.6.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat I 1970, 660; Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2139, 2142–2143.

²⁷⁹ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2131.

²⁸⁰ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2131–2132; Suominen 1999, 36, 38, 41–45.

Taulukko 7. Äänestys homoseksuaalisuuden dekriminalisoinnista

Puolue	Jaa	Ei	Poissa
SDP (paikkoja 51+puhemies)	80,4 %	0 %	19,6 %
SKDL (paikkoja 36)	86,1 %	0 %	13,9 %
Kok. (paikkoja 37)	73 %	13,5 %	13,5 %
Kesk. (paikkoja 36)	69,5 %	19,4 %	11,1 %
SMP (paikkoja 18)	50 %	22,2 %	27,8 %
RKP (paikkoja 12, sis. Ah- venanmaan edustajan)	58,4 %	8,3 %	33,3 %
LKP (paikkoja 8)	87,5 %	12,5 %	12,5 %
SKL (paikkoja 1)	0 %	100 %	0 %
Yhteensä:	73,9 %	9 %	17,1 %

Lähde: Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2139.

Äänestyksessä 147 kansanedustajaa asettui kannattamaan homoseksuaalisuuden dekriminalisointia, 18 edustajaa kannatti Westerholmin ehdotusta, poissa oli 34 edustajaa. Puolueittain tarkasteltuna dekriminalisointi sai suurinta kannatusta vasemmistopuolueissa: kaikki 51 Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen (SDP) ja 31 Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) kansanedustajat kannattivat dekriminalisointia. Myös lähes koko Liberaalisen Kansanpuolueen (LKP) eduskuntaryhmä tuki dekriminalisointia. Muissa puolueissa äänet hajaantuivat enemmän, mutta selkeästi enemmistö kansanedustajista oli valmiita vapauttamaan aikuisten homoseksuaalisuuden. Tavoitetta humanista ja kestävästä laista voinee pitää saavutettuna tämän perusteella.

Dekriminalisoinnin vastustajista suurin osa oli maaseudulta ja ammatiltaan agrologeja, agronomeja tai maanviljelijöitä, joukossa oli vain yksi filosofian maisteri, yksi pankinjohtaja, kaksi diplomi-insinööriä ja yksi autoilija. Esimerkiksi keskusteluun tiukasti osallistunut Westerholm oli Kymen läänin vaalipiiristä, ammatiltaan metsänhoitaja. Opintonsa hän oli suorittanut Helsingin yliopistossa. Poutiainen, joka edusti SMP:tä, oli pienviljelijä Pohjois-Karjalan vaalipiiristä. Tämä ei ole yllättävä tulos, kun otetaan huomioon, että Suomessa kaupungistuminen oli alkanut vasta 1950-luvulla. Sitä ennen elanto oli saatu viljelemällä maata.²⁸¹ Vastustajissa näkyi hyvin 1900-luvun alussa ja vielä 1960-luvulla vallinnut yhteiskunnallinen rakenne. Tarkastelemalla tiukasti dekriminalisoinnin vastustajien ammatteja voisi olettaa, ettei heillä ole ollut syvällistä tietoa ihmisten

²⁸¹ Suomen kansanedustajat: <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/hetekau/hex/hxent.htm>; Häkkinen & Linnanmäki & Leino-Kaukiainen 2005, 64, 70.

seksuaalisuudesta. Heidän käsityksensä muodostuivat tradition, jo osittain vanhentuneen tiedon ja uskomusten pohjalta. Kuitenkin kiinnostusta ja halua perehtyä aiheeseen oli: tähän viittaa Kinseyn tutkimusten käyttäminen omien tavoitteiden ajamiseen.

Vaikka suurin osa kansanedustajista oli sallimassa aikuisten vapaaehtoisuuteen perustuvan homoseksuaalisuuden, asetettiin sille kuitenkin ehtoja. Jo lakivaliokunta oli muotoillut kehotuskiellon, ja eduskunnassa monissa puheenvuoroissa asetettiin tiukkoja ehtoja dekriminisoinnille. Kehotuskielto ja korkeammat suojaikärajat olivat tyypillisiä. Samaan aikaan tehtiin kuitenkin visusti selväksi, että dekriminisointi ei tarkoittanut homouden hyväksymistä. Näin kommentoi esimerkiksi SDP:n edustaja Seija Karkinen. Asiallinen tiedotus ja kirjallisuudessa homosuhteiden kuvaus sallittiin, mutta julkinen kehottaminen haluttiin kieltää.²⁸² Vain kolme kansanedustajaa asettui Suomen mukaan kannalle, joka hyväksyi homoseksuaalisuuden ehdoita: kun homoseksuaalit eivät häiritse muita, on heillä olla oikeus olla. He katsoivat homoseksuaalien muodostavan vähemmistön eivätkä pitäneet homoseksuaalisuutta pahana tai epätoivottuna ominaisuutena.²⁸³

Kehotuskiellosta käytiin vilkasta keskustelua, jossa vaadittiin toisaalta koko kiellon poistamista ja toisaalta tarkennusta sanamuotoihin. Kehotuskiellosta tuli kaksi äänestystä. Kansanedustaja Mäki (kok.) oli jättänyt oman lakialoitteensa n:o 396, jossa hän esitti tiukemman kehotuskiellon: ”Joka julkisesti kehottaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden väliseen haureuden harjoitukseen tai *ylistää sitä*, rangaistakoon kuten 1 momentissa on säädetty.”²⁸⁴ Suuri valiokunta mietinnössään ohjeisti eduskuntaa hylkäämään Mäen ehdotuksen, ja näin kävi äänin 113–54.²⁸⁵ Tilausta kehotuskiellolle kuitenkin oli.

Kehotuskielto herätti myös vastustusta, vaikka suurempi huoli kehotuskiellon vastustajilla oli sanan- ja ilmaisunvapaudesta. Edustaja Helvi Niskanen (SKDL) ehdotti koko momentin poistamista, koska se rikkoi kirjallista ja yleistä ilmaisuvapautta. Samalla hän totesi ”kirjallisten järjestöjen”²⁸⁶ olevan pykälästä huolissaan. Kansanedustaja ja lääkäri Matti Ruokola (kesk.) huomautti kehotuskiellon haittaavan lääkärin työtä. Hänen mukaansa ketään ei voi provosoida homoseksuaalisuuteen, jos tällä ei ole taipumuksia. Samaan hengenvetoon Ruokola kuitenkin totesi homoseksuaalisuuden olevan parannettavissa, mutta vain harvalla homoseksuaalilla oli tähän mahdollisuuksia.

²⁸² Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 719, 1999–2000; Suominen 1999, 40.

²⁸³ Suominen 1999, 39.

²⁸⁴ Valtiopäivät 1970, liitteet I–XII B, 4444. Kursivointi A.H.

²⁸⁵ Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2142.

²⁸⁶ Niskanen käytti ilmaisua kirjalliset järjestöt, mutta ei avannut, mitä tarkoitti tällä. Olettaisin, että kyseessä ovat kirjailijoiden ja muiden työkseen kirjoittavien erilaiset edustajistot. Täysistunto 24.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 1932, 2142–2143.

Näin ollen lääkärin olisi syytä kehottaa jatkamaan taipumuksen harjoittamista, jos ja kun edellytyksiä hoitoon ei ollut.²⁸⁷

Kehotuskieltopykälää koskevassa äänestyksessä näkyi hyvin, miten kansanedustajien äänet jakautuivat. Kehotuskielto jäi lakiin äänin 99–66, poissa oli 34 edustajaa. Taulukossa 8 näkyy miten jakautuminen puolueittain.

Taulukko 8. Äänestys kehotuskiellosta

Puolue	Jaa	Ei	Poissa
SDP	15,7 %	60,8 %	23,5 %
SKDL	0 %	86,1 %	13,9 %
Kok	89,2 %	0 %	10,8 %
Kesk	83,3 %	5,6 %	11,1 %
SMP	77,8 %	0 %	22,2 %
RKP	50 %	16,7 %	33,3 %
LKP	87,5 %	0 %	12,5 %
SKL	100 %	0 %	0 %
Yhteensä:	49,7 %	33,2 %	17,1%

Lähde: Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2142–2143.

Koko eduskuntakeskustelun ajan, olivat vasemmistopuolueet kannattaneet dekriminisoitua ja suhtautuneet myönteisesti homoseksuaalisuuteen,²⁸⁸ mutta kehotuskiellon kohdalla rivit rakoilivat. SKDL:n kansanedustajat äänestivät sitä vastaan, mutta SDP:stä 8 edustajaa äänesti sen puolesta. Voi olla, että kehotuskieltoa on pidetty omantunnonkysymyksenä, joten kansanedustajat ovat saaneet äänestää vapaasti.

Yllättävää on se, että LKP:n edustajat kannattivat kehotuskieltoa: kahdeksasta kansanedustajasta seitsemän äänesti kiellon puolesta. Toisaalta tulos ei ole yllättävä, kun katsoo puhuneiden kansanedustajien kantaa homoseksuaalisuuteen. Vaikka LKP:n edustajat eivät kommentoineet lakiehdotusta, monien muiden puolueiden edustajat ottivat kantaa asiaan. Suominen on todennut, että sekä dekriminisoinnin vastustajille että kannattajille heteroseksuaalisuus oli normaali seksuaalisuus, toivottava ja suotavampi.²⁸⁹ Koska monet kansanedustajat katsoivat homoseksuaalisuuden leviävän viettelyn kautta, oli nuoria suojeltava korkeammilla ikärajoilla ja varjeltava yllyttämiseltä.²⁹⁰ Perustelut ovat itse asiassa täysin samanlaiset kuin seksuaalirikoskomitealla. Homoseksuaalisuus oltiin valmiita hyväksymään, kunhan ilmiö pysyi marginaalissa ja heteroseksuaalisuus säilyisi yhteis-

²⁸⁷ Täysistunto 24.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 1932, 2142–2143.

²⁸⁸ Täysistunto 26.6.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat I 1970, 660; Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2000, 2008–2009, 2111, 2142.

²⁸⁹ Suominen 1999, 38.

²⁹⁰ Täysistunto 26.6.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat I, 658; Täysistunto 30.6.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat I 1970, 719; Täysistunto 13.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 1999, 2003.

kunnan vallitsevana seksuaalisuutena. Homoseksuaalisuus oli välttämätön paha, jota voitiin sietää, kunhan se pysyi piilossa eikä tullut silmille joka paikassa.

Kehotuskiellolle oli tilausta. Kati Mustola on todennut, että koko dekriminialisointi olisi ollut kiinni kehotuskiellosta: kompromissina konservatiiveille ja nuorison suojelun nimissä julkinen kehoitus haureuteen samaa sukupuolta olevan kanssa oli rangaistava. Näin syntyi absurdi tilanne, jossa oli kiellettyä kehottaa tekoon, joka ei itessään ollut lainvastainen!²⁹¹ Kirkolla oli tähän suuri vaikutus. Vaikka komitealle lähetetyssä lausunnossa ei vaadittu homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin säilyttämistä, kehotuskieltoa toivottiin. Lisäksi piispojen kannanotossa homoseksuaalisuus leimattiin synniksi ja hankituksi ominaisuudeksi, jonka leviäminen tuli estää. Kirkon perheasiaintoimikunta ehdotti jo lausunnossaan kehotuskieltoa. Lisäksi lakivaliokunnassa käytiin vilkasta keskustelua aiheen tiimoilta niin jäsenten kuin asiantuntijoiden keskuudessa.²⁹²

Kun tarkastellaan eduskunnassa käytyä keskustelua, sitä kuka puhui, huomataan, että vapaamielisimmin homoseksuaalisuuteen suhtautuivat vasemmistopuolueet SDP ja SKDL sekä Liberaali Kansanpuolue LKP. Todennäköisesti SDP:n ja SKDL:n sisällä on päätetty äänestää myönteisesti dekriminialisoinnille, koska yksikään paikalla olleista kansanedustajista ei äänestänyt ehdotusta vastaan. Ryhmäkuri piti. Vasta kehotuskiellon kohdalla rivit rakoilivat. Erot puolueiden välillä ovat selitettävissä toisaalta eduskuntaryhmien rakenteen, toisaalta kannattajakunnan perusteella.

Suominen esittää dekriminialisointikeskustelun purkaneen homoseksuaalisuuden synti- ja rikosleimaa. ”Paradoksaalista oli, että tämän tavoitteen saavuttamiseen he [dekriminialisoinnin kannattajat] pyrkivät vahvistamalla toista homoseksuaalisuuden kontrollileimaa eli psykologisoivaa sairausleimaa. Perusteluna oli, että homoseksuaalisuuden häiriöluonteen vuoksi siitä kärsivää yksilöä ei pitänyt rangaista.”²⁹³ Mielestäni tässä ei ole paradoksia sinänsä. Kansanedustajat ja muut asiaa ajaneet toimivat silloisen tiedon ja ymmärryksen mukaan. Sairausleima todennäköisesti koettiin arvovapaaksi ja liberaaliksi verrattuna synti- ja rikosleimaan. Kun homoseksuaalisuutta pidettiin alempiarvoisena, ei sillä ollut itseisarvoa. Leimaamalla homoseksuaalisuus sairaudeksi pystyttiin takaamaan homoille rikoslain vapaus. Kyse ei ollut samalla tavalla ihmisoikeustaistelusta, kuin esimerkiksi Yhdysvaltojen mustien kansalaisliikkeessä oli kysymys.

Kehotuskiellolla varustettu laki hyväksyttiin kesällä 1970, ja laki astui voimaan 1.2.1971. Lopulliseen lakiin tuli kehotuskielto yhdessä korkeampien ikärajojen kanssa:

²⁹¹ Mustola 2007, 20.

²⁹² Täysistunto 24.11.1970, valtiopäivät 1970, pöytäkirjat II 1970, 2111; Lausunto Kirkon perheasiaintoimikunnalta 13.11.1967, seksuaalirikoskomitea, oikeusministeriö, KA; Hentilä 2007, 152.

²⁹³ Suominen 1999, 84.

5 §

Joka asemaansa hyväksikäyttäen on sukupuoliyhteydessä kuusitoista, mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen kanssa, joka on hänen huollettavaan taikka koulussa, muussa laitoksessa tai muuten hänen käskyvaltansa tai valvontansa alainen, taikka harjoittaa sellaista toista sukupuolta olevan henkilön kanssa muuta, sukupuoliyhteyteen verrattavissa olevaa haureutta, on tuomittava nuoreen henkilöön kohdistuvasta haureudesta joko kuritushuoneeseen tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Laki on sama, jos mainitunlainen teko tapahtuu käyttämällä hyväksi nuoren henkilön muuta sellaista riippuvuussuhdetta tekijästä.

Jos kahdeksantoista vuotta täyttänyt henkilö harjoittaa sukupuoliyhteyden verrattavissa olevaa haureutta samaa sukupuolta olevan kuusitoista, mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen henkilön kanssa tai edellä 1 momentissa tarkoitetuissa olosuhteissa kuusitoista, mutta ei kahtakymmentä vuotta täyttäneen samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa, on tekijä tuomittava niin kuin 1 momentissa on säädetty.

9 §

Jos joku julkisesti ryhtyy sukupuolisiveellisyttä loukkaavaan tekoon ja sillä saa pahennusta aikaan, on hänet tuomittava sukupuolisiveellisuuden julkisesta loukkaamisesta vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi tai sakkoon.

Joka julkisesti kehottaa samaa sukupuolta olevien henkilöiden väliseen haureuden harjoittamiseen, on tuomittava *kehottamisesta samaa sukupuolta olevien haureuteen* 1 momentissa säädettyyn rangaistukseen.²⁹⁴

Aikuisten homoseksuaalisuus oli dekriminalisoitu, mutta laki edelleen syrji heitä. Ikäraajat pysyivät korkeana, asenteissa ei ollut tapahtunut muutoksia, ja kehotuskielto hankaloitti tiedon levittämistä suurelle yleisölle. Esimerkiksi Yleisradio oli hyvin varovainen homoseksuaalisuutta käsittelevien ohjelmien suhteen ja pelko syytteistä johti lopulta itsesensuuriin.²⁹⁵ Vaikka osa homoseksuaaleista koki uuden siveellisyysrikoksia käsittelevän lain riittämättömäksi, kirjoitti keskusteluseura Psyken jäsenistä osa eduskunnalle kirjeen, jossa he kiittivät dekriminalisoinnista ja lupasivat, etteivät ” – enää aio vaivata päättäjiä vaatimuksillaan”.²⁹⁶ Tavoite oli saavutettu, ja tämä riitti osalle.

7. Arvon hekin ansaitsevat?

Suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on vaihdellut ajan kuluessa antiikin Kreikan suvaitsevaisuudesta vainoihin, järjestelmälliseen joukkotuhoon ja tasa-arvoon. Samaan aikaan homoseksuaalisuuteen on liitetty kolme leimaa: synty, rikos ja sairaus. Leimat ovat menneet osittain päällekkäin, mutta jokin on aina dominoinut. Tällä on ollut vaikutuksensa suhtautumisessa homoseksuaalisuuteen, ja jokainen vaihe on käyty lävitse ennen kuin edes jonkinasteinen tasa-arvo on saavutettu. Nämä kaikki vaiheet ovat nähtävillä tarkasteltaessa suomalaista keskustelua homoseksuaalisuudesta ja homo-

²⁹⁴ Eduskunnan vastaus, Luku 20, Siveellisyysrikoksista, valtiopäivät 1970, asiakirjat I 1970. Kursivointi A.H.

²⁹⁵ Mustola 2007, 20, 27.

²⁹⁶ Pirttijärvi, 2008.

seksuaalien oikeuksista. Enää harva leimaa homoseksuaalisuutta synniksi, ja tämän kortin esiin vetäminen aiheuttaa ihmisten keskuudessa vastarintaa ja tyrmistystä, kuten syksyllä 2010 nähtiin. Rikoksena ei homoseksuaalisuutta enää Suomessa esitetä, mutta maailmalla tilanne on toinen. Sairausleimaa väläytellään aika ajoin, lähinnä homoseksuaalisuuden ”yleistymisen” yhteydessä. Voimakkaimmin nämä leimat näkyivät keskustelussa homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnista. Se oli prosessi, jossa kohtasivat uudet käsitykset ja sukupolvet. Nuorten perustamien yhden asian liikkeiden ajama uusi, yksilöä korostanut näkökulma törmäsi vanhemman virkamieskunnan käsityksiin.

Vaikka 1960-luvulla nuoriso ainakin poliittisesti tuntui olevan vanhempaa ikäpolvea vastaan, kyse ei ollut vain poliittisista erimielisyyksistä. Enemmänkin kyse oli sukupolvikapinasta, oli halu tehdä asiat eri tavalla kuin aiemmat sukupolvet. Poikkeuksellisesti nuoret kokivat olevansa erilaisia, erityisiä, ja toiminnan taustalla on voinut olla halu korostaa tätä erityisasemaa. Suurista ikäluokista on aina puhuttu erityisenä ryhmänä, joka on toisaalta pakottanut yhteiskuntaa uudistumaan tunkeutumalla sen kaikille tasoille ja toisaalta ollut rakentamassa Suomesta hyvinvointivaltiota. Suurten ikäluokkien kouluttaminen ja työelämään siirtyminen ovat vaikuttaneet yhteiskunnan rakenteisiin ja palveluihin.

Sukupolvikapinan aspektia korostaa myös siirtyminen kulutusyhteiskuntaan. Nuorilla oli enemmän rahaa käytettävissään ja niin Suomessa kuin muissa länsimaissa syntyi heille suunnatut markkinat. Erillinen nuorisokulttuuri muodostui ja toi omia jännitteitään sukupolvien välille. Nopea tiedonvälitys television voittokulun myötä mahdollisti nuorten nopean reagoimisen maailman tapahtumiin. Tämä on voinut olla omiaan synnyttämään mielenosoituksia, yhden asian liikkeitä ja ennen kaikkea halua olla osa kansainvälistä nuorisoliikehdintää.

Roland Inglehart totesi, että monissa Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa nuorison keskuudessa oli 1960-luvulla postmaterialistisia arvoja. Tämän suppean tarkastelun perusteella ei voi olla varma, oliko kuusikymmenlukulaisilla samassa mittakaavassa postmaterialistisia arvoja. Edellytyksiä näiden arvojen synnylle kyllä oli, mutta on todennäköisempää, että vasta myöhemmin syntyneet ikäryhmät ovat voineet elää Inglehartin tarkoittamassa yltäkylläisyydestä. Suomi oli kuitenkin vielä suurten ikäluokkien nuoruudessa toipumassa talvi- ja jatkosotien aiheuttamista ekonomisista ja turvallisuuteen liittyvistä rasitteista. Vasta suurten ikäluokkien tullessa nuoriksi aikuisiksi, 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa, alkoivat yhteiskunnalliset olosuhteet olla otollisia postmaterialististen arvojen synnylle. Jos taloudellinen ja fyysinen turvallisuus ovat erityisen tärkeitä lapsuudessa ja nuoruudessa, tulivat ne Suomessa liian myöhään suurille ikäluokille. Suurten ikäluokkien lapsuutta leimasi hyvin monella puute, myös kaupungeissa, ja epävarmuus rauhan pysyvyydestä, joten kaikil-

la ei ollut mahdollisuuksia elää lapsuuttaan ja nuoruuttaan tällaisissa Inglehartin tarkoittamissa oloissa.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei nuorten arvoissa olisi nähtävissä postmaterialistisia vivahteita. Niitä kyllä oli. Yksilön oikeuksien korostaminen, epätasa-arvon poistaminen, uusvasemmistolaisuus ja rauhanliikkeet olivat ominaisia kuusikymmenlukulaisille ja postmaterialistisille arvoille. Kuitenkin on syytä todeta, että vastaavat arvot liittyivät ylipäättänsä 1960-luvulla nuorison liikehdintään, joka ilmeni kansalaisoikeusliikkeinä ja opiskelijaradikalismina. Suomen yhden asian liikkeet ja kuusikymmenlukulaisten toiminta oli länsimaissa yksi ilmentymä nuoren sukupolven toiminnasta. Yhden asian liikkeet, yllytysoikeudenkäynnit, mielenosoitukset ja muu radikalismi eivät olleet vain Suomen nuorisolle tyypillistä toimintaa, vaan vastaavia toimia oli nähtävillä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Koska kansainvälisyys oli yhden asian liikkeille keskeinen toimintatapa ja kanava saada tietoa, on luonnollista, että aatteet ja toimintatavat olivat yhtenäisiä muiden maiden kesken. Tässä olisi hyvä lisätutkimuksen paikka: mitä yhdistäviä tekijöitä eri maiden nuorison liikkeillä oli ja miksi.

Suurten ikäluokkien on sanottu muodostavan mannheimilaisen sukupolven perikuvan, ja näin se myös on tämän tutkimuksen valossa. Kuusikymmenlukulaiset olivat massasukupolven, suurten ikäluokkien, uusvasemmistolainen fraktio. Toki muitakin fraktioita oli, mutta tähän ryhmään olen tässä työssäni keskittynyt. Mobilisoitunut sukupolvi on syntynyt kylmän sodan pyörteiden varjossa: liikkeelle panevana voimana Virtanen on maininnut yöpakkaset ja presidentti Urho Kekkosen. Vaikutusta on myös ollut Unkarin kansannousun verisellä tukahduttamisella ja Tšekkoslovakian miehityksellä. Yhtä täysin varmaa syytä siihen, miksi kuusikymmenlukulaiset aktivoituivat, ei pysty sanomaan ainakaan tämän tutkimuksen valossa. Syitä on todennäköisesti useampia riippuen yksilöstä ja hänen taustoistaan, arvoistaan ja kokemuksista. Yksilön omat kokemukset vaikuttavat siihen, miten hän reagoi muutoksiin. Tilannetta voisi verrata pulloihin, joissa jokaisessa on eri määrä vettä: jokainen pullo soi eri sävelkorkeudella puhallettaessa pullon suuhun. Samalla tavalla kylmän sodan tapahtumat ovat vaikuttaneet yksilöissä eri tavalla synnyttäen erilaisia reaktioita. Osa lähti mukaan yhden asian liikkeisiin ja suuntautui uusvasemmistolaisuuteen, osa passivoitui, ja osa suuntautui oikeistolaisiin puolueisiin.

Jotta uusi sukupolvi mannaheimilaisessa mielessä olisi voinut syntyä, tarvittiin välittäjät sen ja edellisen sukupolven välille. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella välittäjinä, tai Roosin mukaan lumipalloefektin käynnistäjinä olivat Ilkka Taipale, Klaus Mäkelä, Claes Andersson, Kati Peltola ja muut yhden asian liikkeitä perustaneet. Heidän toimintaansa liittyivät muita opiskelijaradikaaleja muodostaen näin sukupolviliikkeen, joka jäi historiaan uusvasemmistolaisena nuorisoliikehdintänä.

Lumipallo vyöryi alas rinnettä keräten mukaansa lisää samoin ajattelevia nuoria. Ilkka Taipale, Klaus Mäkelä ja muut keskeiset henkilöt olivat mukana monissa yhden asian liikkeissä perustajajäseninä. Etenkin Ilkka Taipale ja Klaus Mäkelä olivat monessa mukana: huipulla piirit olivat pienet. Tämän tutkimuksen valossa nostaisin juuri Ilkka Taipaleen ja Klaus Mäkelän keskeisiksi henkilöiksi kuusikymmenlukulaisuuden synnyssä.

Sen lisäksi, että huipulla piirit olivat pienet, oli tuo joukko hyvin heterogeenista. Taustoiltansa kuusikymmenlukulaisten ydinryhmä oli hyvin samanlaisia: korkeasti koulutettuja kaupunkilaisia, jotka olivat syntyneet hieman ennen suurten ikäluokkien pääryhmää. Tämä entisestään vahvistaa ryhmän välittäjän asemaa kahden sukupolven välissä. Toki poikkeuksia tähän heterogeenisuuteen oli. Tarja Halonen ja K. J. Lång olivat molemmat työläiskotien kasvatteja, ja Lång muista poiketen oli kotoisin Pohjanmaalta. Yhteistä ydinryhmälle oli kuitenkin korkea koulutus: jokainen oli suorittanut tutkinnon yliopistossa, joko oikeustieteissä, valtiotieteissä tai lääketieteessä. Suuret ikäluokat kokonaisuutena ovatkin hyvä osoitus koulutuksen rajusta ekspansioista, joka tapahtui 1960-luvulla. Sosiaalisen taustan merkitys pieneni, kun yhä useammalle oli mahdollista opiskella pidemmälle. Koulutuksen kautta nuoret saivat sellaista tietotaitoa, jota he hyödynsivät kansalaisaktivistitoiminnassaan. Samalla he tulivat muodostaneeksi verkostoja ja yhteenliittyviä eri aatteiden ympärille. Samanhenkiset ryhmittivät ajamaan tärkeiksi kokemiaan asioita, ja näin syntyi yhden asian liikkeitä.

Yhden asian liikkeet syntyivät tiettyjen ismien, aatteiden ympärille. Tämä selittää, miksi näitä liikkeitä oli paljon. Jokaiselle aatteelle piti olla oma liikkeensä. Yhden asian liikkeet toimivat yhteiskunnallisina painostusryhminä valtarakenteiden ulkopuolella. Liikkeiden aktiivisen perustamisen kaudella 1960-luvun puolivälissä nuoret eivät lähteiden perusteella näyttäneet kuuluneen puolueisiin tai edes halunneet olla mukana puoluepolitiikassa. Kuusikymmenlukulaiset kokivat ajavansa paremmin tavoitteitaan omien liikkeidensä kautta. Tietyssä mielessä he olivat rabulisteja, jotka kiihottivat kansaa, tässä tapauksessa etenkin nuoria opiskelijatovereitaan. Presidentti Kekkonen ymmärsi tämän ja pyrki integroimaan heitä mukaan yhteiskuntaan. Hänen voidaan sanoa tässä onnistuneen, koska yhden asian liikkeet hiipuivat tultaessa 1970-luvulle ja keskeisimmät henkilöt, muun muassa Taipale, Andersson ja Peltola, siirtyivät vasemmistolaisiin puolueisiin. Kun toiminta oli pienen ryhmän käsissä eikä jatkajia ollut ja liikkeitä vaivasivat rahoitusongelmat, kuolivat liikkeet pois. Samalla monet nuoret aktivistit integroituivat puolueisiin ja institutionaaliseen vaikuttamiseen. Yhden asian liikkeiden kukoistuskausi oli vain muutamia vuosia, mutta siitäkin huolimatta niiden vaikutukset ovat nähtävissä yhä tänä päivänä.

Yhden asian liikkeiden kautta nuoret pyrkivät ajamaan omaa käsitystään hyvästä elämästä. Homoseksuaalisuuden dekriminalisointi oli yksi vaatimus monien muiden yhteiskunnallisten uudistusvaa-

timusten joukossa. Erityisen selväksi tämä tulee, kun verrataan Marraskuun liikettä ja Yhdistys 9:ää keskenään. Marraskuun liike oli näistä kahdesta radikaalimpi liike, joka niin toivotti tervetulleeksi homoseksuaaleja jäsenikseen kuin myös ajoi heidän asiaansa. Yhdistys 9 oli enemmän suuntautunut tiedottamiseen ja pyrki sitä kautta vaikuttamaan yhteiskuntaan. Verrattuna Marraskuun liikkeen seksuaalivähemmistöjä koskevaan toimintaan oli Yhdistys 9 enemmän perinteinen miesten ja naisten välistä tasa-arvoa ajava liike. Seksuaalisten vähemmistöjen olemassaolo ja ongelmat tunnustettiin, mutta yhdistyksen toiminnan päätarkoitus oli edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Suoraa toimintaa ei homoseksuaalien oikeuksien ajamiseksi ollut. Kun Marraskuun liike jalkautui kaduille ajamaan vähemmistöjen, pääasiassa asunnottomien, oikeuksia, Yhdistys 9 pysyi akateemisen sivistyneistön tutkimuskeskeisenä joukkona. Sexpo taas oli näihin kahteen verrattuna poliittisesti riippumaton, enemmän tiedottamiseen ja konkreettiseen auttamiseen suuntautunut asiantuntijaorganisaatio. Kun Yhdistys 9 ja Marraskuun liike toimivat enemmän yhteiskunnan valtarakenteiden ulkopuolella mielenosoituksin avuin, Sexpon tarkoitus oli muuttaa sisältä käsin asennoitumista seksuaalisuuteen tarjoamalla neuvoja, apua ja tietoa seksuaalisuudesta sekä kansalaisille että yhteiskunnan vallanpitäjille.

Sexpoa ei voi kutsua yhden asian liikkeeksi, koska kyseessä ei ollut – eikä ole – vain yhden ryhmän etujen ajaminen. Sexpon tavoite oli ja yhä on edistää kaikkien seksuaalista tasa-arvoa, olla valtakunnallinen neuvoa-antava järjestö ja ennen kaikkea olla poliittisesti riippumaton. Sexpon perustaminen on osoitus siitä, että yhden asian liikkeet, etenkin Yhdistys 9, saavuttivat tavoitteitaan. Sexpon voittokulku on jatkunut tähän päivään asti ja on osoitus siitä, kuinka suuri yhteiskunnallinen tilaus tällaiselle järjestölle on ollut. Sexpon kautta elää ja voi hyvin yhden asian liikkeiden perintö: syrjinnän poistaminen ja tasa-arvon saavuttaminen yhteiskunnan kaikilla tasoilla.

Homoseksuaalisuutta koskevien merkintöjen vähyys etenkin Marraskuun liikkeen ja Yhdistys 9:n materiaaleissa oli yllättävää aluksi. Mutta kun samaan aikaan toimi seksuaalirikoskomitea, joka alusta asti oli dekriminalisoimassa homoseksuaalisuuden, mainintojen puute on ymmärrettävissä. Muutos oli jo tulossa, ja siihen olivat päässeet vaikuttamaan niin Marraskuun liike Klaus Mäkelän kautta kuin myöhemmin eduskunnan lakivaliokunnassa Sexpo Tarja Halosen kautta. Tässä valossa tarkasteltaessa yhden asian liikkeiden toiminta sai uuden sävyn: kyseessä oli enemmänkin pyrkimys kohti asennemuutosta yhteiskunnan eri tasoilla kuin dekriminalisointi itsessään. Kun muutos oli tulossa, tuli tärkeämmäksi muuttaa yhteiskunnan asenteita myönteisemmäksi homoseksuaaleille ja tarjota asiallista tietoa seksuaalisuudesta. Tasa-arvo ei ollut mahdollinen, elleivät myös asenteet muuttuneet, pelkkä lain tuoma muodollinen tasa-arvo ei ollut riittävä. Liikkeet onnistuivat tavoitteissaan: ne pääsivät vaikuttamaan lainsäädäntöön, mutta myös asenteisiin. Samalla ne sidottiin

taidokkaasti mukaan yhteiskunnan instituutioiden toimintaan: kun liikkeet olivat olleet mukana lainmuutosprosessissa, vietiin niiltä mahdollisuus kritisoida lakia.

Kun yhden asian liikkeet edustivat uutta ja nousevaa sukupolvea, oli seksuaalirikoskomitea pääsääntöisesti edellistä sukupolvea, aikansa virkamieskuntaa. Näyttäisi, että jo alusta asti tarkoitus oli luoda laki, joka miellyttäisi mahdollisimman monia ja joka saataisiin vietyä läpi mahdollisimman kivuttomasti. Siksi seksuaalirikoskomiteassa oli jäsenenä oman alansa rautaisia ammattilaisia, mutta myös poliittisesti eri perinteiden edustajia. Asiaa tarkasteltiin myös useista näkökulmista. Kysymykseen siitä, oliko komiteoiden pakko kysyä valtiokirkon mielipidettä moraalisia ja eettisiä kysymyksiä käsittelevissä lakimuutoksissa vai ei, en löytänyt vastausta. Voisi olettaa näin olleen, mutta varmaksi en tätä voi sanoa. Kuitenkin myös kirkon mielipidettä kuultiin.

Tarkasteltaessa homoseksuaalisuudesta käytyä keskustelua yhteiskunnan eri tasoilla ovat perustelut dekriminialisoinnin puolesta ja vastaan jokaisella tasolla samanlaisia. Nämä perustelut voidaan ryhmitellä tiettyjen ”iskulauseiden” ympärille.

”Homoilla on oikeus olla homoja, kunhan eivät häiritse muita.” Tämä näkökulma pohjasi ihmisarvoon, ja sitä käytti hyvin pieni joukko ihmisiä, pääasiassa yhden asian liikkeet ja eduskunnassa pari kansanedustajaa. Tämä oli selvästi modernein tapa ja herätti suurinta vastustusta. Ajatus siitä, että homoseksuaali saattoi olla yhtä normaali kuin heteroseksuaalinen, oli uusi. . Kun homoseksuaalinen toiminta tapahtui kahden aikuisen välillä vapaasta tahdosta ja muita häiritsemättä, ei yhteiskunnalla ollut oikeutta kontrolloida homoseksuaalisuutta. Homoseksuaalien asettaminen samalle viivalle heteroseksuaalien kanssa, edes periaatteessa, oli uutta ja vain muutama kansanedustaja otti tämän kannan. Ajatus yksilön oikeuksia korostavasta näkökulmasta homoseksuaalisuuteen oli vieras 1960–70-luvun virkamiehille, kun käytäntö oli pitkään ollut yhteisön suojelu. Toki osa seksuaalirikoskomitean jäsenistä, etenkin Inkeri Anttila, oli edistyksellisiä ja liberaaleja kannanotoiltaan, mutta tätä ei pidä liikaa korostaa. Komiteas ja sen kuulemat asiantuntijat edustivat kuitenkin hyvin laajaa kenttää, johon on mahtunut kirjo erilaisia näkökulmia ja asenteita yksilön ja yhteiskunnan oikeuksista. Lakiehdotus on ollut kompromissi, johon on päädytty pitkällisten keskustelujen jälkeen. Samaan aikaan, kun itse seksuaalirikoskomitean lakiehdotus on ollut edistyksellinen, on perusteluissa haluttu koko ajan korostaa sitä, kuinka dekriminialisointi ei tarkoita ”ilmiön” hyväksymistä.

”Aikuisten välinen homoseksuaalisuus on dekriminalisoitava, mutta nuorisoa on suojeltava!” Suurin osa dekriminialisoinnin kannattajista halusi asettaa rajoituksia homoseksuaalisten oikeuksille. Korkeammat ikäraajat ja kehotuskielto olivat ehdot, joilla aikuisten homoseksuaalisuus voitiin sallia. Tähän näkökantaan liittyi myös käsitys homoseksuaalisuudesta sairautena tai kehityksen pysähtymänä, jonka vuoksi olisi väärin rangaista jo ennestään kärsivää yksilöä. Homoseksuaalit tuli mah-

dollisuuksien mukaan ohjata hoitoon joko parantumaan tai hyväksymään itsensä. Tämän perustelun kannattajat pitivät homoseksuaalisuutta huonompana ja alempiarvoisena seksuaalisuutena, jota voitiin sietää, kunhan se pysyisi marginaalissa. Yhteiskunnalla oli oikeus kontrolloida yhteiskunnan siveellisyyttä. Suurin osa dekriminialisointia kannattavista kansanedustajista samoin kuin seksuaalirikoskomitean asiantuntijoihin asettuu tähän kategoriaan.

Vaikka kaikki dekriminialisoinnin kannattajat nostivat esiin homouden kriminalisoinnin lieveilmiöt, kiristykset, pelot ja mielenterveysongelmat, käyttivät he niitä eri tavalla. Yksilön oikeuksia korostaneet yhden asian liikkeet ja muutamat kansanedustajat katsoivat, että homoseksuaalisuus itsessään ei aiheuttanut kärsimyksiä, vaan syynä olivat ympäröivän yhteiskunnan asenteet. Kriminalisoinnin poistamalla homoseksuaalien asema helpottuisi, kun ei tarvitsisi pelätä kiinnijäämistä, kiristystä ja väkivaltaa. Suurin osa katsoi, että homoseksuaalisuus itsessään aiheutti kärsimyksiä ja mielenterveysongelmia, joten olisi väärin yhteiskunnan taholta lisätä niitä kriminalisoinnilla. Sairausleima syrjäytti synti- ja rikosleimaa. Sairausleima nähtiin todennäköisesti arvovapaana ja keinona integroida homoseksuaalit yhteiskuntaan, pois marginaalista. Toki sairausleiman ylläpitäminen oli ja on yhteiskunnan uudenlaista kontrollia seksuaalisuuden yli ja tapa ottaa uudella tavalla seksuaalisuus valvontaan. Kuitenkin ilman sairausleimaa homoseksuaalisuuden dekriminialisointia tuskin olisi tapahtunut.

”Homoseksuaalisuus on muualta tullut paha, joka rapauttaa yhteiskunnan ja turmelee nuorison”, tiivistää hyvin dekriminialisoinnin vastustajien kannan. Homoseksuaalisuus oli muualta tullut paha, jota vastaan piti suojautua. Yhteisön suojeleminen oli heille tärkein, ja seksuaalirikokset koskivat yhteiskuntaa vakavammin kuin yksilöä. Heidän perustelunsa nojasivat Raamatun auktoriteettiin, luuloihin homoseksuaalisuuden leviämisestä viettelyn kautta ja Kinseyn tulosten erilaiseen lukutapaan, jossa Kinseyn tulokset homoseksuaalisuuden yleisyydestä käännettiin osoittamaan, kuinka moneen ”biseksuaaliin” voi vaikuttaa yhteiskunnan taholta. Vastustajille oli tärkeintä pitää homoseksuaalisuus marginaalissa, poissa silmistä ja poissa mielestä.

Kuten täysin liberaalit, myös kriminalisoinnin säilyttäjät olivat pieni vähemmistö. Suurin osa seksuaalirikoskomiteassa ja eduskunnassa oli valmiita hyväksymään dekriminialisoinnin tietyin rajoituksin. Kompromissina syntyivät kehotuskielto ja korkeammat suojaikärajat. Perusteluksi esitettiin halu suojella nuorisoa homoseksuaalisuudelta, mutta osasyynä on myös ollut halu pitää homoseksuaalisuus marginaalissa. Kehotuskielto esti tehokkaasti itsesensuurin kautta homoseksuaalisuuden esittämisen televisiossa ja rajoitti myös kirjallista ilmaisua. Kysymykseen siitä, kuinka paljon kehotuskielto on vaikuttanut asiallisen tiedon välitykseen, en osaa vastata: aihe vaatisi oman tutkimuksen.

Kehotuskielto on kuitenkin pitänyt homoseksuaalisuuden hyvin marginaalissa, mikä varmaan on ollut myös tarkoitus etenkin dekriminallisoinnin vastustajilla.

Valmis laki oli kompromissi, mutta se kuitenkin vastasi yleiseurooppalaista kehitystä ja oli samaa tasoa mallina käytettyjen maiden lakien kanssa. Korkeammat ikäraajat ja kehotuskielto olivat ehdot homoseksuaalisuuden dekriminallisoinnille. Kehotuskielto oli puhtaasti eduskunnan ja lakivaliokunnan lisäys lakiin, sillä yksikään tarkastelemistani yhden asian liikkeistä ei sitä kannattanut eikä seksuaalirikoskomitea tai hallitus sitä ehdottanut. Seksuaalirikoskomitean ehdotus ja yhden asian liikkeiden vaatimukset olivat hyvin liberaaleja ja jopa tietyssä mielessä aikaansa edellä. Eduskunta ei ollut vielä valmis hyväksymään homoseksuaaleille täydellistä vapautusta. Toki seksuaalirikoskomitea itse ehdotti korkeampia ikärajoja homoseksuaalisille suhteille, mutta lähtökohtaisesti komitean kanta oli liberaalimpi kuin useiden kansanedustajien. Yhden asian liikkeiden kohdalla ei ole yllätys, että nuorison kanta oli radikaalisti erilainen kuin muun yhteiskunnan. Osaltaan kyse oli oikeasta huolesta ja ihmisoikeuskysymyksestä, osaltaan kyse voinee olla myös sukupolvikapinasta ja tarpeesta ravistella yhteiskunnan rakenteita.

On huomattavaa, että Suomessa homoseksuaalien oikeuksia ajoivat heteroseksuaalit. Koska voimassa oleva laki kriminalisoi homoseksuaalit, ei heillä ollut mahdollista ajaa omia etujaan. Homoseksuaalien oli toimittava heteroseksuaalien ehdoilla, heidän rakenteidensa lävitse. Marraskuun liikkeen, Yhdistys 9:n ja Sexpon jäsenenä oli homoseksuaaleja, jotka toimivat näiden seksuaalityöryhmässä. Nämä heteroseksuaalien perustamat työryhmät olivat ainoa mahdollinen väylä vaikuttaa. Julkinen ja avoin toiminta homoseksuaalina oikeuksiensa ajamiseksi olisi todennäköisesti johtanut suuriin ongelmiin. Suomessa näyttäisi olleen hyvin vähäistä homoseksuaalien oma, näkyvä toiminta dekriminallisoinnin edistämiseksi. Tämä on täysin ymmärrettävää ottaen huomioon ympäröivän yhteiskunnan suhtautumisen homouteen. Tämä on kuitenkin merkittävä ero esimerkiksi yhdysvaltalaiseen homoseksuaalien omien liikkeiden toimintaan. Suomessa homoseksuaalit, osittain olosuhteiden pakosta, toimivat yhden asian liikkeiden kautta. Mitään lukumäärää, siitä kuinka monta homoseksuaalia oli mukana yhden asian liikkeissä, en osaa sanoa. Tässä olisikin uuden tutkimuksen paikka. Sen lisäksi, että tarkasteltaisiin homoseksuaalien omia liikkeitä, Keskusteluseura Psykeä ja Toisen säteen ryhmään, olisi syytä tarkastella myös, kuinka paljon seksuaalivähemmistöjen edustajia oli mukana esimerkiksi Marraskuun liikkeen työryhmässä 13, joka käsitteli seksuaalivähemmistöjä.

Huomattavaa on, että koko dekriminallisointikeskustelun ajan kyse oli nimenomaan miesten homoseksuaalisuudesta. Lesbous puuttui. Tämä käy yksiin sekä Juvosen että Saarisen tutkimuksien kanssa. Lesbous oli marginaalissa ja ”homoseksuaalisuuden ongelma” koski nimenomaan miehiä.

Osasyynä tähän on varmaan tiedotusvälineissä tietoisesti rakennettu vastakkainasettelu heteroseksuaalisen suomalaisen miehen ja homoseksuaalin, usein ruotsalaisen, miehen välille, kuten Juvonen on todennut. Naisten seksuaalisuus on ollut ehkä vaikeampi ymmärtää, ja toisaalta lesbous on ehkä ymmärretty enemmän ystävyudeksi kuin oikeaksi parisuhteeksi. Miesten välinen homoseksuaalisuus oli suurempi uhka, ja ehkäpä taustalla oli myös ajatus siitä, että naiset voivat lesboudesta ”huolimatta” lisääntyä. Miesten homoseksuaalisuus yleistyessään uhkasi yhteiskunnan jatkuvuutta.

Yhteiskunnasta ja sen käsityksistä oikeudenmukaisuudesta ja ihmisarvosta kertoo paljon se, miten yhteiskunnassa kohdellaan eri vähemmistöjä. Rajaamalla erilaiset ihmiset pois yhteiskunnasta rakennetaan maailmaa, jossa olemme vain me. Me tietynlaiset ihmiset, jotka täytämme tarkkaan määritellyt kriteerit. Kaikki paha ja pelottava ulkoistetaan toiseen, tässä tapauksessa seksuaalivähemmistöihin. Seksuaalivähemmistöt ovat olleet vaikea kysymys, koska ”ongelma” on ollut oman kansan sisäinen uhka, kyse ei ole ollut ulkomaalaisista, jotka voi erottaa heti fyysisestä olemuksesta ja puheesta. Homoseksuaalisuus on ollut oman kansan sisältä kumpuava vaara, jota on haluttu rajoittaa. Kun tähän halutaan muutosta, isketään syvälle käsityksiin siitä, mitä on olla me, mitä on olla suomalainen (mies) 1960-luvulla. Tämä on luonnollisesti herättänyt suurta vastustusta. Nyt kun viime aikoina on tutkittu homoseksuaalisuutta homoseksuaalien omista näkökulmista käsin ja positiivisessa sävyssä, olisi syytä antaa myös vastapuolelle puheenvuoro. Tilaus tutkimukselle, jossa kartoitettaisiin syvällisesti ja avoimin mielin homoseksuaalisuuden vastustajien käsityksiä, taustoja ja ymmärrystä, on suuri. Vain näin saataisiin mahdollisimman laaja kokonaiskäsitys aiheesta suhtautuminen homoseksuaalisuuteen. Vaikka tässäkin työssä olen sivunnut dekriminialisoinnin vastustajia ja heidän argumenttejaan, on pääpaino kuitenkin ollut dekriminialisoinnin kannattajien puolella. Vastaava tilanne on monissa muissakin aiheista tehdyistä tutkimuksissa.

Yhtälailta olisi tärkeää haastatteluun kerätä yhden asian liikkeiden aktiivien muistelut talteen ennen kuin on liian myöhäistä. Tähän lasken mukaan myös homoseksuaalien omat järjestöt Toisen säteen ryhmän ja keskusteluseura Psyke ry:n. Tapa, jolla aktiivit itse muistelevat mennyttä, on tärkeä, ja jos nämä tiedot menetetään, jää yksi näkökulma suomalaiseen homoseksuaalisuuteen kokonaan pois.

Erilaiset vähemmistöt ovat arkipäivää nykyään niin Suomessa kuin muissa maissa. Samaan aikaan myös seksuaaliset vähemmistöt ovat päässeet esiin sekä hyvässä että pahassa. Kun aiemmin televisiossa varottiin näyttämästä homoseksuaalisuutta positiivisessa valossa esittäviä ohjelmia, nykyään eri seksuaalivähemmistöjä kuvataan avoimesti mitä erilaisimmissa ohjelmissa. Muutos on suuri suhteellisen lyhyessä ajassa. Tämän päivän keskustelussa homoseksuaalisuudesta on kyse suuremman tasa-arvon tavoittelusta. Homoseksuaalit haluavat yhtäläiset oikeudet heteroseksuaalien kans-

sa: nykyisessä lainsäädännössä on yhä syrjintää esimerkiksi avioliiton ja adoptio-oikeuden kohdalla. Muutos on suuri, kun verrataan dekrimineralisoinnin aikaisiin tavoitteisiin 1971, jolloin pelkkä kriminalisoinnin poistaminen riitti. Aikanaan se oli kuitenkin hyvin suuri ja järjestyttävä vaatimus.

Nyt 2000-luvun Suomessa ollaan tilanteessa, jossa keskustellaan homoseksuaalien oikeudesta avioliittoon ja adoptioon. Vuodesta 1996 homoseksuaalit ovat voineet rekisteröidä parisuhteensa ja perheen sisäinen adoptio on ollut mahdollinen. Syksyllä 2010 ihmisten tunteita kuohutti Yleisradion TV2:n järjestämä ”Homoilta”, jossa otettiin kantaa homojen avioliittoon ja adoptioon. Tänä keväänä 2011 kohautti udestaan muutamien kirkollisten järjestöjen kampanja ”Älä alistu”, jossa esitettiin homoseksuaalisuudesta voivan parantua uskon avulla ja rinnastettiin homoseksuaalit murhaajiin. Varsinkin viimeinen rinnastus sai ihmisten veret kiehumaan.

Homoseksuaalisuus oli ja on yhä kuuma peruna, joka jakaa ihmisten mielipiteet. Verrattuna 1960- ja 1970-lukujen tilanteeseen muutosta ihmisten asenteista on kyllä tapahtunut. ”Homoillan” ja ”Älä alistu” -kampanjan jälkeen suuri joukko ihmisiä erosi kirkosta vastalauseena näissä esitetyille ajatuksille homoseksuaalisuudesta ja homojen oikeuksista. Vuonna 1971 keskustelu olisi saanut toisenlaisen sävyn: suurin osa kansanedustajista ja myös kansalaisista olisi jakanut negatiiviset mielipiteet ja vastustanut liberaalisia ajatuksia yhtäläisistä oikeuksista homoseksuaaleille. Seksuaalisuuden variaatiot alkavat olla länsimaissa yhä hyväksytympiä, ja yhä useampi ihmisryhmä otetaan tasa-arvon piiriin, ainakin lainsäädännöllisesti. Kansan parissa kukkivat edelleen vuosikymmeniä elleivät jopa vuosisatoja vanhat asenteet erilaisuutta kohtaan: seksuaalivähemmistöt kohtaavat edelleen syrjintää ja väkivaltaa todennäköisemmin kuin heteroseksuaalit. Asenteissa on tapahtunut lieventymistä, mutta edelleen löytyy ihmisiä, jotka katsovat homoseksuaalisuuden olevan luonnotonta ja sairasta.

Kyse on kuitenkin pohjimmiltaan samasta asiasta: ihmisten tasa-arvosta riippumatta heidän seksuaalisuudestaan. Enää ei riitä se, että homoseksuaalisuus ei ole rikos, vaan halutaan oikeutetusti täydellistä tasa-arvoa. Tähän kuuluvat oikeus avioliittoon, perheen ulkoinen adoptio-oikeus ja oikeus samaan sukunimeen. Nythän Suomessa on tilanne, että on kaksi parisuhteen instituutiota: avioliitto heteroseksuaaleille ja rekisteröity parisuhde homoseksuaaleille. Nämä eivät ole tasa-arvoisia vaan mahdollistavat syrjintää esimerkiksi työnhaussa, jossa pitää ilmoittaa siviilisääty. Tasa-arvoa ei vielä ole, vaikka laista on poistettu homoseksuaalisuus rikoksena. Vaade avioliitto- ja adoptio-oikeudesta ovat vain yksi lenkki pitkässä ketjussa kohti tasa-arvoa.

Edistystä on kuitenkin tapahtunut ihmisten asenteissa. Tämä näkyy juuri suurena massapakona konservatiivisena pidetystä kirkosta. Ilman yhden asian liikkeiden aktiivisuutta olisi asennemuutos vienyt vuosia ja lakimuutoskin olisi voinut viivästyä. Homoseksuaalit tarvitsivat heteroseksuaalit puo-

lollensa ajamaan heidän etujaan, ja heteroseksuaalit näkivät kysymyksessä olleen ihmisoikeustaistelun. Dekriminalisoinnin lisäksi toiminta kantoi myös hedelmää. Sexpon entinen aktiivijäsen Helena totesi vuonna 1999 kirjeessään järjestön onnistuneen helpottamaan niin vammaisten kuin vähemmistöryhmiin kuuluvien seksielämää.

Eivät homot ja lesbot enää pelota ja yleisesti mielestäni heidät hyväksytään sellaisinaan kuin ovat.²⁹⁷

²⁹⁷ Kirje Riitalle Helenalta Moskovassa aprillipäivänä 1999, Historia 69–00, Sexpo. Kirjeen kirjoittaja on todennäköisesti Helena Hankipohja, joka toimi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan sosiaalisihteerinä ja joka viran puolesta lähti alun perin Sexpon toimintaan mukaan. Sexpon historian suunnittelukokous 30.3.99, Historia 69–00, Sexpo.

8. Lähdeluettelo

I Alkuperäislähteet

A. Arkistolähteet

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki
Marraskuun liikkeen arkisto
Yhdistys 9:n arkisto

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Oikeusministeriö
Seksuaalirikoskomitean arkisto

SEXPO ry:n arkisto (SEXPO), Helsinki
Historia 69–00
Sexpo 1969/Yhdistys 9 raportteja v. 1966

B. Painetut lähteet

1. Aikalaiskirjallisuus

Ford, C. S & Beach, F. A 1951. Sukupuolinen käyttäytyminen. Leppo, Kimmo (suom.) 1969. Porvoo: WSOY.

Gumpler, Herbert 1966. Homoseksualismista juristin silmin. Teoksessa Taipale, Ilkka (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä. Helsinki: Tammi, 142–169.

Kihlman, Christer 1966. Seksuaalisia poikkeavuuksia. Teoksessa Taipale, Ilkka (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä. Helsinki: Tammi, 110–123.

Kinsey, Alfred 1948. Sexual Behavior in the Human Male. Philadelphia: Saunders.

Lång, K. J. 1966. Havaintoja sukupuolikäyttäytymisen rangaistavuuden perusteista. Teoksessa Taipale, Ilkka (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä. Helsinki: Tammi, 124–141.

Suokola, Timo (toim.) 1998. Jotain sellaista radikaalia aikoinaan: suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 10/97.

Taipale, Ilkka 1966. Lähete lukijalle. Teoksessa Taipale, Ilkka (toim.) 1966. Sukupuoleton Suomi. Asiallista tietoa seksuaalikysymyksistä. Helsinki: Tammi, 7–8.

2. Viralliset julkaisut

Seksuaalirikoskomitean mietintö 1967: A 12. Helsinki.

Suomen laki I 1967.

Valtiopäiväkirja 1969, asiakirjat 1969.

Valtiopäiväkirja 1970, asiakirjat 1970.

Valtiopäiväkirja, pöytäkirjat I 1970.

Valtiopäiväkirja, pöytäkirjat II 1970.

3. Lehdistö

Ylioppilaslehti 23.4.1965, 30.4.1965.

Medisiinari 4/1965, 5/1965, 10/1965.

C. Matriikkelit ja julkaisut

Kansallisbiografia

Achté, Kalle 2002. 'Kaila, Martti (1900–1978).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/6847/>]. Luettu 20.1.2011.

Forsström, Johanna 2006. 'Palmgren, Bo (1909–1973).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2059/>]. Luettu 20.1.2011.

Forsström, Johanna 2001. 'Ellilä, Reino (1910–1980).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/1968/>]. Luettu 20.1.2011.

Hiilamo, Heikki, 2010. 'Taipale, Ilkka (1942–).' *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/5228/>]. Luettu 20.1.2011.

Ihanus, Juhani 2001. 'Lehtovaara, Arvo (1905–1985).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7011/>]. Luettu 20.1.2011.

Jaakkola, Risto 2010a. 'Peltola, Kati (1940–).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/9801/>]. Luettu 20.1.2011.

Jaakkola, Risto 2010b. 'Mickwitz, Margaretha (1936–).' *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/9809/>]. Luettu 20.1.2011.

Kolbe, Laura 2010. 'Bonsdorff, Johan von (1940–2002)'. *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. [<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/9461/>]. Luettu 13.3.2011.

Korppi-Tommola, Aura 2008. 'Andersson, Claes (1937–).' *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4938/>]. Luettu 20.1.2011.

Koskiahö-Cronström, Briitta 2001. 'Nieminen, Armas (1913–1995).' *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. [<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/7016/>]. Luettu 20.1.2011.

Lauha, Aila 2008. 'Simojoki, Martti (1908–1999).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3922/]. Luettu 20.1.2011

Leikola, Juhani 2000. 'Nevanlinna, Harri (1922–1994).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2058/]. Luettu 20.1.2011.

Lähteenmäki, Maria 2007. 'Halonen, Tarja (1943–).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4064/]. Luettu 20.1.2011.

Soukola, Timo 2000. 'Lång, Karl Johan (1934–1998).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/3984/]. Luettu 20.1.2011.

Sulamaa, Kaarle 1998. 'Salmiala, Bruno Aleksander (1890–1981).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2074/]. Luettu 20.1.2011.

Sundström Mia, 2008. 'Anttila, Inkeri (1916–).' *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu*. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/4006/]. Luettu 20.1.2011.

Finlex

'Yhteistyösopimus Islannin, Norjan, Ruotsin, Suomen ja Tanskan välillä (Helsingin sopimus).' *Finlex-tietokanta*. [http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1962/19620028]. Luettu 20.1.2011.

Kuka kukin on 1970, 1978, 1982. Helsinki: Otava.

Suomen lakimiehet 1965. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy.

Suomen lääkärit 1967. Helsinki: Suomen lääkäriliitto.

Suomen eduskunta – *edustajamatrikkeli*. Vaalikausi 1970–1971. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw/trip/?\${MAXPAGE}=101&\${APPL}=het ekaue2&\${BASE}=HETEKAE2&\${HTML}=hex/hx4700&\${THWIDS}=0.23/129 9834683_56898&\${HILITE}=0#alkukohta]. Luettu 11.3.2011.

II Tutkimuskirjallisuus

Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) 2006. Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus. Helsinki: Tammi.

Aldrich, Robert (toim.) 2006. Rakkaus Samaan sukupuoleen. Homoseksuaalisuuden historia (suom. Ketola, Veli-Pekka 2006). Helsinki: Multikustannus.

Aldrich, Robert 2006. Homojen ja lesbojen historia. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 7–27.

Arffman, Kaarlo 2004. Kristinuskon historia. Helsinki: Edita.

- Arffman, Kaarlo 2006. Reformaatio – seksiä kaikille mutta vain avioliitossa. Teoksessa Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) 2006, 172–188.
- Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (toim.) 2004. Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus. Jyväskylä: Minerva.
- Foucault, Michel 1976/1984. Seksuaalisuuden historia (suom. Sivenius, Kaisa) 1998. Gaudeamus: Tampere.
- Gowing, Laura 2006. Lesbot ja heidän kaltaisensa uuden ajan alun Euroopassa, 1500–1800. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 125–143.
- Haavio-Mannila, Elina & Roos, J. P. & Rotkirch, Anna 2004. Olivatko suuret ikäluokat murroksen moottoreita? Sukupolven ja periodin vaikutusten erittelyä seksin, politiikan ja vapaa-ajan suhteen. Teoksessa Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (toim.) 2004, 215–238.
- Hague, Rod & Harrop, Martin 2004. Comparative Government and Politics: an Introduction. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hakkarainen, Pekka 2004. Suuret ikäluokat ja päihdekulttuurin muutos. Teoksessa Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (toim.) 2004, 69–84.
- Hapuli, Ritva 1989. Naisia rakastavat naiset: lesbolaisuuden ja siihen liittyneenä homoseksuaalisuuden määrittäminen Euroopassa vuosien 1880–1930 välisenä aikana. Sosiaali- ja terveystieteiden tasa-arvojulkaisuja. Sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1989. Helsinki: Painatuskeskus.
- Heinonen, Visa 2005. Kultainen 60-luku. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005, 145–166.
- Hentilä, Jorma 2007. Kirkot ja homoseksuaalisuus. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.), Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like, 151–162.
- Hergemöller, Bernd-Ulrich 2006. Keskiaika. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 57–77.
- Heywood, Andrew 2004. Political Theory: an Introduction. New York: Palgrave Macmillan.
- Heywood, Andrew 1998. Political Ideologies: an Introduction. Basingstoke: Macmillan Press.
- Hupperts, Charles 2006. Homoseksuaalisuus Kreikassa ja Roomassa. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 29–55.
- Häkkinen, Antti & Linnanmäki, Eila & Leino-Kaukiainen, Pirkko 2005. Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005, 61–91.
- Inglehart, Ronald 1977. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald 1990. Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Ilmonen, Kaj 1998. Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) 1998. Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino, 15–42.

- Jallinoja Riita 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo: WSOY.
- Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 2000. Suomen poliittinen historia 1809–1999. Juva: WSOY.
- Juvonen, Tuula 2002. Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Tampere: Vastapaino.
- Juvonen, Tuula 2006. Ruotsalaistaudin kourissa – Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo, Kerttu (toim.) 2006. Kun sota on ohi: sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 310–340.
- Jääskinen, Aune 2006. Tulkintoja seksistä ja selibaatista Suomen ortodoksisessa kirkossa. Teoksessa Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) 2006, 261–278.
- Karisto, Antti (toim.) 2005. Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino.
- Karisto, Antti 2005. Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005, 17–58.
- Knutsen, Oddbjørn 1990. 'Materialist and Postmaterialist Values and Social Structure in the Nordic Countries. *Comparative Studies vol. 23, 1*, 85–104.
- Kosonen, Pekka 2004. Hyvinvointivaltion 60-lukulaisuus. Suomen ja Tanskan vertailu. Teoksessa Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (toim.) 2004, 31–48.
- Laitinen, Ahti 2004. Huomioita 1960-luvun rikollisuudesta. Teoksessa Erola, Jani & Wilska, Terhi-Anna (toim.) 2004, 49–68.
- Löfström, Jan 1999. Sukupuoliero agrariikulttuurissa ” Se nyt vaan on semmonen”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattila, Markku 1999. Kansamme parhaaksi: rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Helsinki : Suomen Historiallinen Seura.
- Mickwitz, Margaretha 2008a. Risto Jaakkola ja Klaus Mäkelä. Teoksessa Mickwitz, Margaretha & von Essen, Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.), 158–161.
- Mickwitz, Margaretha 2008b. Yhdistys 9 ja sukupuoliroolikeskustelu. Teoksessa Mickwitz, Margaretha & von Essen, Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.), 25–55.
- Mickwitz, Margaretha & von Essen, Agneta & Nordgren, Elisabeth (toim.), Roolien murtaajat: tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Gaudeamus.
- Miettunen, Katja-Maria 2009. Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mustola, Kati 2007. Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historia. Teoksessa Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007, 18–37.

- Mustola, Kati & Pakkanen, Johanna (toim.) 2007. Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like.
- Månsson, Ulf 1983. Homosexuella, rätt och rättvisa. Oikeustieteen kandidaatin tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Månsson, Ulf 1984. Synti, rikos, ihmisoikeus – oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää. Teoksessa Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) 1984, 331–357.
- Nenonen, Marko 2006. Noitavainot Euroopassa. Myytin synty. Keuruu: Atena.
- Näre, Sari 2008. ”Kuin viimeistä päivää” – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.) 2008. Ruma sota, talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Helsinki: Johnny Kniga, 335–378.
- Oosterhuis Harry 1997. ‘Male Bonding and Homosexuality in Nazi Germany.’ *Journal of Contemporary History* vol. 32, No. 2. [<http://www.jstor.org/stable/261240>]. Luettu 3.2.2011.
- Pirttijärvi, Anssi 2008. ’Pornosodan veteraanit löivät kättä päälle’ *Finnqueer-verkkolehti* [http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=313_6_1]. Luettu 14.3.2011.
- Puff, Helmut 2006. Uuden ajan alun Eurooppa, 1400–1700. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 79–101.
- Rizzo, Domenico 2006. Homopolitiikka ja julkisuus toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 197–221.
- Roos, J. P 2005. Laajat ja suppeat sukupolvet. Sukupolviliikkeet suurten ikäluokkien ympärillä. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005, 208–221.
- Roos, Michael W. 1984. Mitä homoseksuaalisuus on – tieteellisiä näkökantoja. Teoksessa Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) 1984, 161–190.
- Rydström, Jens 2003. Sinners and Citizens. Beastiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950. Chicago: University of Chicago Press.
- Saarinen, Terhi 1991. Suomalaisen homo- ja lesboliikkeen poliittiset strategiat: vastarinnan mahdollisuudet ja rajat. Sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. [<http://www.sappho.net/ts/ts.pdf>]. Luettu 19.3.2010.
- Salmesvuori, Päivi 2006. Pyhät, rippi ja mystiikka – kolme näkökulmaa seksuaalisuuteen keskiajalta. Teoksessa: Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) 2006, 81–93.
- Saukkonen, Pasi 2003. Suomalaisen yhteiskunnan historia, rakenne ja poliittinen kulttuuri. Teoksessa Saukkonen, Pasi (toim.) 2003. Paikkana politiikka. Tietoja ja tulkintoja Suomen poliittisesta järjestelmästä. Helsingin yliopisto: Acta Politica 26, 9–42.
- Sibalis, Michael 2006. Miesten homoseksuaalisuus valistuksen ja vallankumousten aikana, 1680–1850. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 103–123.
- Sievers, Kai & Stålström, Olli (toim.) 1984. Rakkauden monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta. Espoo: Weilin+Göös.

Siisiäinen, Martti 1998. Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) 1998. Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino, 187–243.

Sorainen, Antu 2005. Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino.

Suominen, Heli 1999. Homoseksuaalisuus poliittisena kysymyksenä Suomessa. Kansanedustajien argumentaatio vuoden 1970 dekriminialisointikeskustelussa ja vuoden 1996 homoparisuhdedebatissa. Yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Stålström, Olli 1997. Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Tampere: Gaudeamus.

Stålström, Olli 2001a. 'Benno Premisela - eurooppalaisen vapautusliikkeen isoisän vaikutus Suomessa' *Finnqueer-verkkolehti* [http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=36_6_1]. Luettu 3.5.2010.

Stålström, Olli 2001b. 'Kinseyn (1948 ja 1953) sekä myöhemmät yleisyystutkimukset' *Finnqueer-verkkolehti* [http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=90_10_1]. Luettu 19.3.2010.

Stålström, Olli & Nissinen, Jussi 2001. 'Seksuaalinen tasavertaisuus, sananvapaus ja ihmisarvo - Setan lyhyt historia' *Finnqueer-verkkolehti* [http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=294_6_1]. Luettu 3.5.2010.

Tamagne, Florence 2006. Homoseksuaalinen aika, 1870–1940. Teoksessa Aldrich, Robert (toim.) 2006, 167–195.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuominen, Marja 1991. "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia." Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Helsinki: Otava.

Virtanen, Matti 2002. Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Hämeenlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virtanen, Matti 2003. Nuoren Suomen traditio sukupolvien ketjuna. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarinen, Mervi (toim.) 2003. Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 35–65.

Virtanen, Matti 2005. Suuret ikäluokat sukupolvena. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005, 197–207.

9. Liitteet

Liite 1. Seksuaalirikostuomiot alioikeuksissa 1924–1964

Vuodet	Tuomiot	Vuodet	Tuomiot	Vuodet	Tuomiot
1924	70	1938	259	1952	595
1925	92	1939	252	1953	520
1926	108	1940	110	1954	557
1927	158	1941	95	1955	509
1928	79	1942	71	1956	481
1929	158	1943	153	1957	542
1930	130	1944	168	1958	624
1931	134	1945	286	1959	68
1932	189	1946	340	1960	496
1933	212	1947	468	1961	683
1934	258	1948	497	1962	516
1935	307	1949	656	1963	604
1936	308	1950	629	1964	610
1937	258	1951	694		

Lähde: KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 32–36.

Liite 2. Homoseksuaalisuustuomiot alioikeuksissa 1924–1964

Vuodet	Tuomiot	Vuodet	Tuomiot	Vuodet	Tuomiot
1924	1	1938	12	1952	66
1925	3	1939	19	1953	53
1926	2	1940	16	1954	45
1927	1	1941	1	1955	57
1928	3	1942	6	1956	36
1929	3	1943	8	1957	46
1930	0	1944	11	1958	50
1931	6	1945	11	1959	..
1932	9	1946	21	1960	23
1933	9	1947	30	1961	31
1934	8	1948	51	1962	35
1935	8	1949	51	1963	26
1936	3	1950	53	1964	22
1937	15	1951	87		

Lähde: KM 1967: A 12. Seksuaalirikoskomitean mietintö, 32–36.